

Univerzita Karlova Praha
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Bakalářská práce

Rozprávět a mlčet v prostředí francouzského osvícenského salonu

Talk and silence in the environment of the French Enlightenment salon

Autor bakalářské práce: Marie Šimsová
Studijní program: Specializace v pedagogice, D-FJ
Forma studia: prezenční
Ročník: čtvrtý
Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Jiří Hnilica

2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila pouze literaturu uvedenou v příloženém seznamu.

Nemám námitek proti půjčení práce se souhlasem katedry ani proti zveřejnění práce nebo její části.

V Praze dne 17. 3. 2011

.....

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce PhDr. Jiřímu Hnilicovi za pozornost, kterou věnoval mé práci a za jeho odborné rady při vypracování bakalářské práce.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou literárního salonu ve Francii 18. století a to zejména jeho druhé vlny, která časově spadá do 50.-70. let. Studuje charaktery vybraných salonů a jeho provozovatelek. Těžištěm práce je pak vymezení různých forem komunikace v salonech. V případě verbální komunikace se věnuje jak formám, tak obsahu a doplňuje ji o korespondenci jako významný fenomén doby. U neverbální komunikace se práce zaměřuje na ty aspekty každodenního života, které přispívají k proniknutí do povahy salonní kultury a členů salonu. Cílem je vypořádat určitá daná pravidla, kterými se společnost řídila, a v dalším plánu se pokusit narušit některé stereotypní představy, jež se o salonech osvěcenské doby postupem času vytvořily.

Klíčová slova

Francie, 18. století, literární salon, osvícenství, společnost, konverzace, encyklopedisté, neverbální komunikace, každodenní život, postavení ženy.

Abstract

This thesis deals with the literary salon in France of the 18th century, especially with its second wave, which spanned from the 1750s through the 1770s. It studies characters of selected salons and their salonnières. The focus of this work lies in the definition of various forms of communication in the salons. In case of verbal communication the thesis is devoted both to forms and contents and also embraces correspondence as a significant phenomenon of the time. Regarding non-verbal communication it concentrates on those aspects of everyday life that contribute to the insight of the salon culture nature and salon members. The goals are: to discover certain fixed rules which society followed and to try to disrupt some gradually created stereotypical notions of the Enlightenment salons.

Keywords

France, 18th century, literary salon, the Enlightenment, the society, conversation, encyclopedists, nonverbal communication, everyday life, the status of women.

Obsah

Úvod.....	1
1 Francouzský salon 18. století.....	8
1.1 Historický kontext ve francouzském prostředí.....	8
1.2 Vymezení pojmu, charakteristika.....	11
1.3 Salon druhé generace: saloniera – oraculum – pravidelní návštěvníci.....	14
1.3.1 Původ.....	14
1.3.2 Vzdělání.....	16
1.3.3 Manželství. Milostné vztahy.....	16
1.3.4 Ženská přátelství.....	18
1.3.5 Povaha, vzhled salonierky. Typ salonu.....	22
1.3.6 Oraculum a pravidelní návštěvníci.....	24
2 Rozprávět v prostředí salonu.....	31
2.1 Rozhovory.....	31
2.1.1 Bonmoty.....	32
2.1.2 Vyprávění.....	33
2.1.3 Koloběh velebení.....	35
2.1.4 Témata rozhovorů.....	36
2.1.5 Spor Hume-Rousseau.....	38
2.1.6 Rozhovory o snášenlivosti a toleranci.....	39
2.2 Literatura v salonu.....	42
2.2.1 Veršování.....	42
2.2.2 Četba.....	44
2.2.3 Hodnocení a diskuze nad literárními díly.....	46
2.3 Korespondence.....	48
3 Mlčet v prostředí salonu.....	52
3.1 Materiální podmínky.....	52
3.1.1 Salon ve městě, salon na venkově.....	54
3.1.2 Zařízení salonu.....	56
3.1.3 Stolování.....	60
3.1.4 Oděv.....	63
3.2 Hráčská vášeň.....	66
3.3 Spolupráce, rivalita.....	68
3.4 Láska v salonu.....	70
3.4.1 Salonní mimomanželské vztahy.....	71
3.4.2 Pozdní lásky salonier.....	73
Závěr.....	77
Seznam pramenů a literatury.....	80
Prameny.....	80
Literatura.....	81
Přílohy.....	83
Příloha 1: Portréty salonier.....	83
Příloha 2: Portréty vybraných návštěvníků salonů.....	85

Úvod

Práce se zabývá fenoménem osvěcenského literárního salonu v Paříži 18. století. Důvodem zvolení tohoto tématu je dlouhodobý zájem autorky o uvedené historické období a zemi, neboť na Pedagogické fakultě studuje spolu s dějepisem i francouzský jazyk a literaturu. Kromě dějin francouzského novověku (17. a 18. století) zaujalo autorku šířeji i téma postavení ženy ve společnosti a problematika genderových vztahů, a v neposlední řadě dějiny každodennosti. Práce se tedy snaží postihnout tyto aspekty historie studiem literárního salonu a jeho jednotlivých složek.

Na začátku je třeba definovat pojem salon. Nejdůležitější pro práci je samozřejmě výklad termínu v původní *Encyclopédie* z 18. století¹, neboť ji sestavovali lidé, kteří sami salony navštěvovali.² Zde najdeme dva možné termíny a to *cabinet* a *sallon*.³ Prvně uvedený termín se používal pro pojmenování místnosti s různým použitím, z nichž nás zajímá použití pro konání koncertů, přijímání návštěv, provozování karetních partií, ale také pro studium a učené diskuze či obchodní jednání. Zároveň bylo možné užít tohoto termínu i pro salon, pokud byl menších rozměrů. Kromě využití místnosti bylo použití názvu podmíněno i vybavením, které mělo být elegantní, bohaté a lehce přemístitelné. Článek o *sallonu* se pak věnoval hlavně jeho prostorovým vlastnostem a vybavení, ale byl zakončen informací, že místnost sloužila k odpočinku, hraní (karet i na nástroje) a stolování.⁴

V novějších francouzských encyklopediích se pojmu salon věnuje zprvu poměrně velký prostor. V *l'Encyclopédie Larousse du XXe siècle* zabírá článek dva sloupce⁵, v *Grande encyclopédie* dokonce téměř tři stránky.⁶ Oba články (příčemž první je výtahem z druhého) se nejprve zabývají salonem jako prostorem a jeho vývojem. Ačkoli se nejedná o popis termínu salonu v takovém smyslu, jaký nás zajímá⁷, je jeho vývoj jako místnosti nepochybně spjat s vývojem společnosti, která se v něm setkávala. Neboť právě přeměna velké reprezentační místnosti, s výškou přes dvě patra, zbudovávané zpravidla pouze ve velkých

---

1 *L'Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, byla vydána mezi léty 1751-1772 pod vedením Diderota a d'Alemberta.

2 Podíleli se na ní d'Holbach, Helvétius, Condillac, Bordeu, Boufflers, Grimm, Duclos, Marmontel, Morellet, Montesquieu, Saint-Lambert, Rousseau, Turgot, Voltaire a mnoho dalších.

3 Z důvodu nedostupnosti vydané Encyklopedie v Čechách se zde čerpá z digitalizované varianty, která je přístupná na stránkách Bibliothèque nationale de France v katalogu Gallica: gallica.bnf.cz, *l'Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, Volume 14, citováno dne 28. 2. 2011.

4 Tamtéž, Volume 2, citováno dne 28. 2. 2011.

5 *L'Encyclopédie Larousse du XXe siècle*, Paris: Maison Larousse, 1928, sous la dir. de Paul Augé, Tome 6.

6 *Grande encyclopédie*, Paris: Soc. anonyme de la Grande enc., 1900, sous la dir. d'André Berthelot, Tome 29, s. 372-374.

7 Tedy jako společenského fenoménu, nikoli pouhého prostoru.

palácích, v útulnější, intimnější *cabinets* či *sallons* dala vzniknout atmosféře, v níž se mohl zrodit fenomén literárního salonu.

Co se týká vlastního podhesla literárního salonu, v *Grande encyclopédie* se nachází poměrně podrobný historický vývoj od 17. století do konce 19. století, včetně poznámky o současné (tj. počátek 20. století) situaci.⁸ Vzhledem k obsáhlosti se lze domnívat, že autoři *Grande encyclopédie* ještě považovali tento fenomén za hodný zapamatování, o čemž svědčí i poněkud skeptická poznámka na závěr.⁹ Nejnovější francouzské encyklopedie jim bohužel dávají za pravdu, neboť se v nich heslo salon ve významu společenské instituce zkracuje a zestručňuje. Zatímco v *Grande Larousse* z roku 1964 je literární salon pojat ještě jako stručný článek, navíc s podobiznami hlavních představitelk¹⁰, stejný naučný slovník z roku 1987 mu věnuje již jen pár řádků.¹¹

I v českých všeobecných encyklopediích a naučných slovnících můžeme najít výklad tohoto slova, a to jak v původním prostorovém, tak i ve významu společenském. Informace najdeme v *Ottově slovníku naučném*¹² i v *Dodatcích* k tomuto slovníku, jež pojímají termín salon širěji.¹³ *Masarykův slovník naučný* věnuje pojmu ještě větší pozornost. Kromě definice¹⁴ podává informace i o jeho historickém vývoji ve Francii. Jeho začátek klade stejně jako *Ottův slovník naučný* do 17. století a spojuje rané salony s preciozitou a se jmény Mlle de Scudéry a Mme de Rambouillet. Výraznější vliv pak připisuje salonům 18. století¹⁵ a i zde jsou

8 Informace jsou natolik podrobné, že jejich analýza by přesáhla obsahový rámec úvodu, neboť zasazením předmětu práce do historického kontextu se bude zabývat část první kapitoly.

9 V ní si autoři postesklí, že „za našich dnů ponechává politika a obchod jen málo místa pro věci ducha [...] Chuť a umění konverzovat, kterému je třeba rafinované a následovníhodné kultury, nenašly žádný salon, pro jehož hosty by byla jediným cílem nezištná zdvořilost a literární jemnocit.“ *Grande encyclopédie*, s. 374, překlad aut. práce.

10 *Grande Larousse*, Paris: Larousse, 1964, Tome 9, s. 557-558.

11 *Grande Larousse en 5 volumes*, Paris: Larousse, 1987, Tome 5, s. 2744.

12 Podle něj jde o „větší, vši elegancí vypravený pokoj při bytě, do něhož snášívá se vše, co má vlastník bytu nejskvostnějšího, a kam zavádějí se návštěvníci vlastníkem ke kratším rozhovorům společenským. Salonem zove se též společnost, jež do salonu jistěno dochází v stanoveném dni k zábavě literární, aesthetické, hudební.“ *Ottův slovník naučný*, Praha: vyd. J. Otto, 1904, 22. díl, s. 556.

13 Historicky vymezují pěstování společnosti salonů mezi počátek 17. století a konec 18. století, nicméně vzápětí uvádí, že „V XIX. stol. měla salon každá velká patricijská domácnost.“ Najdeme zde také informace o poloze a výzdobě salonů, které se „řídí zámožností majitele paláce nebo i domu; pravidelnými znaky jsou štuky stropů i stěn nebo dřevěné obložení s freskami na stěnách. Vybavení tvoří stolky, geridony, křesla a židle, girandoly, zrcadla a plastiky. Obrazy ovšem v salonech nebývají.“ Jako příklady pražských salonů uvádějí *Dodatky* Pražský hrad a Arcibiskupský palác. *Ottův slovník naučný. Dodatky*, šéfred. B. Němec, Praha: Novina, 1939, sv. II., 5. díl, s. 983.

14 Podle definice je to „větší místnost, co nejlépe vypravená, kde se přijímají hosté; pak i společnost, která se v určitém salonu schází, zejména schází-li se pravidelně“. *Masarykův slovník naučný*, Praha, 1932, díl 6., s. 438.

15 V těchto salonech „spisovatelé a vědci měli již větší význam než šlechtici, salony se už nezabývaly zábavami a lehčí literaturou, nýbrž filosofií a vědou a vytvářely veřejné mínění.“ Ještě větší význam a moc měly dle slovníku „salony, do nichž chodili encyklopedisté. [...] Byly velmi mocné: rozhodovaly o literární pověsti spisovatelů, o akademických křeselech atd. Jedině Rousseau unikl jejich poručnictví a také Voltaire tím, že nežil v Paříži.“ *Masarykův slovník naučný*, Praha, 1932, díl 6., s. 438; nutno ovšem připomenout, že i Voltaire byl zprvu návštěvníkem salonu Mme du Deffand. Slovník je zajímavým příkladem stereotypních

vyjmenovány nejdůležitější salony a jejich představitelé jako Mme de Tencin, Mme du Deffand, Mme Geoffrin, Mlle de Lespinasse, či Mme d'Épinay, o kterých bude později řeč.

Termín salon nabyl postupně významu, jakým ho dnes většinou vnímáme a stejně tak se změnila jeho definice v naučných slovnících.¹⁶

Při studiu literárních salonů 18. století bylo možno čerpat informace jednak z pramenů a jednak z odborné literatury. Pramenná základna byla poměrně nedostačující, k dispozici jsme však měli paměti Mlle de Lespinasse, přepracované do deníkového románu Istvána Benedeka¹⁷ a dále bylo třeba si vypomoci dopisy, které jsou součástí monografií o významných salonierách, konkrétně tedy Mme du Deffand, Mlle de Lespinasse, Mme d'Épinay a Mme Geoffrin.¹⁸ Základnu pak rozšířily jak korespondence, tak paměti návštěvníků salonů, Voltaira¹⁹, Rousseau²⁰, Marmontela²¹ či Diderota²². Informace o různých aspektech společnosti 18. století bylo možno získat i z odborných prací nebo umělecké literatury významných osobností doby.²³ Pramenná základna v této podobě umožnila zaměřit se na nejdůležitější salony doby, které navštěvovali zejména muži pera, a jež nejlépe vystihují význam termínu osvícenského literárního salonu. V Paříži se nicméně vyskytovaly i salony bohatých aristokratů, jež dokreslují obraz salonní kultury, ale jelikož na ně není práce primárně zaměřena, stačilo doplnit informace z pramenů citovaných v sekundární literatuře. Zvláště při studiu neverbálních složek salonního dorozumívání byly pak cenným zdrojem informací ikonografické prameny.

Z odborné literatury je na prvním místě třeba uvést zásadní knihu věnující se přímo fenoménu salonu v 18. století od Antoina Liltiho s názvem *Le monde des salons: sociabilité et mondanité à Paris au XVIIIe siècle*, která vyšla v pařížském nakladatelství Fayard v roce 2005. Kniha se zabývá mnoha aspekty daného tématu za využití pramenů i nejnovějších odborných studií, a svými výstupy vnáší nový pohled na různé zažité představy o této

---

představ o salonním setkávání. Jak uvidíme později, lehká zábava a literatura ani z osvícenských salonů 18. století rozhodně nezmizela.

16 Význam se přenesl na „výstavy obrazů a soch, původně příležitostné, později pořádané pravidelně, až se konečně stal označením celostátních výstav umění výtvarného v Grand palais v Paříži a potom i jinde.“ Ottův slovník naučný. Dodatky, šéfred. B. Němec, Praha: Novina, 1939, sv. II., 5. díl, s. 983. Termínu se používá i pro jakoukoli „výstavu uměleckých předmětů, automobilů apod.; výstavní místnost pro ně;“ nebo pro „provozovací místnost některých řemesel (salón krejčovský, kadeřnický). Všeobecná encyklopedie, Praha: Encyklopedie Diderot, 2002, sv. 7, s. 39.

17 Benedek, István, *Pařížské salony*, Praha, 1977.

18 Craveri, Benedetta, *Madame du Deffand et son monde*, Paris: Éd. du Seuil, 1999; Castries, Duc de, *Julie de Lespinasse - Le drame d'un double amour*, Paris: Albin Michel, 1985; Grand, Serge, *Ces bonnes femmes du XVIIIe siècle. Flâneries à travers les salons littéraires*, Paris: Pierre Horay, 1985.

19 Voltaire, *Correspondance choisie*, Paris: Librairie Générale Française, 1990.

20 Rousseau, *Význání*, Praha: Odeon, 1978.

21 Marmontel, *Mémoires*, Paris: Mercure de France, 1999.

22 Diderot, *Lettres à Sophie Volland*, Paris: Gallimard, 1984.

23 Práce La Harpa, Diderota, Helvétia či d'Holbacha. Uvedeno v seznamu pramenů.

problematicke. Další přínosnou prací bylo starší dílo Serge Granda *Ces bonnes femmes du XVIIIe siècle*²⁴, které provází čtenáře chronologicky a velmi přehledně po salonech celého 18. století a každé salonieře věnuje samostatnou kapitolu, v níž vystihne vždy její nejosobitější rysy. Ještě větší pozornost jednotlivým ženám věnuje práce Rogera Picarda *Les Salons litteraires et la société française 1610-1789* z roku 1943²⁵, která sleduje historický vývoj salonu během dvou století. Uvedené knihy bylo možno využít pro ty salony, u kterých jsme se nemohli opřít o samostatnou biografii salonieře, jako tomu bylo u Mme du Deffand a Mlle de Lespinasse.²⁶ Z větší šířky, ale také stručněji pojímá pak dějiny salonů německá autorka Verena von der Heyden-Rynschová v knize *Evropské salony: vrcholy zaniklé ženské kultury* z roku 2004.²⁷ Cenným zdrojem informací bylo rovněž dílo bratří Goncourtů o ženě 18. století, kde se určité kapitoly zabývají společenským životem ženy a módou. Této studii vděčíme zejména za časové rozdělení salonní kultury 18. století na tři období, z nichž každé svou povahou do jisté míry odráželo celkový vývoj francouzské společnosti.²⁸

V Čechách se salonům 18. století, a to jak francouzským, tak českým, nevěnuje velká pozornost. Nejvíce se jimi zabývá Milena Lenderová, která dlouhodobě studuje kulturní a ženské dějiny 18. a 19. století v českém i francouzském prostředí a je autorkou pro nás velmi cenného článku *Francouzský salon 18. století (pokus o uchopení problému)*.²⁹ Velmi zajímavé srovnání salonů v odlišných kulturách pak nabízí další její článek *Lidé v salonech 18. století (Salon pražský a salon pařížský – příspěvek k dějinám mentalit)*.³⁰

Dále bylo možno čerpat z příspěvku Karla Janíčka *Symbolika výzdoby malého konverzačního salonu na zámku ve Vranově*³¹ či z práce Hany Doušové *Milenka či matka. Obraz ženy ve francouzském malířství 18. století*.³² Informace o módě studovaného období můžeme nalézt v kapitole o *Dámské módě období klasicismu a empíru (1780-1815)* v knize autorů Uchalové, Wittlicha a Moravcové³³ a samozřejmě v jedné z knih pozoruhodné řady

---

24 Viz pozn. č. 18.

25 Picard, Roger, *Les Salons litteraires et la société française 1610-1789*, Paris, 1943.

26 Craveri, Benedetta, *Madame du Deffand et son monde*; Castries, Duc de, *Julie de Lespinasse - Le drame d'un double amour*.

27 Heyden-Rynsch, Verena von der, *Evropské salony: vrcholy zaniklé ženské kultury*, Jinočany: H&H, 2004.

28 Goncourt, Edmond et Jules, *La femme au dix-huitième siècle*, Tome 1, 2, Paris: L'Académie Goncourt, 1935.

Dílo, ač vydáno o století později, je možno považovat za pramen a tak je také uvedeno v seznamu pramenů a literatury.

29 In: *Opera Historica* 4, 1995, s. 205-219.

30 In: *Scientific Papers of the University of Pardubice*, Series C, Ins. of Languages and Humanities 3, 1997, s. 151-169.

31 In: *Sborník Státního okresního archivu Znojmo*, č. 21, 2006, s. 98-115.

32 In: *Scientific Papers of the University of Pardubice*, Series C, Ins. of Languages and Humanities 3, 1997, s. 127-141.

33 Uchalová, Wittlich, Moravcová, *Česká móda 1780-1815 pro salon i promenádu*, Praha: Olympia, 1999.

Ludmily Kybalové o dějinách odívání.³⁴

Pro úplnost ještě dodejme, že salon devatenáctého století v českém prostředí je na tom z hlediska pozornosti lépe, neboť o něm existuje celý sborník jako výstup z konference.³⁵ Kromě toho vyšla již řada samostatných článků, které se k této problematice vztahují, jmenujme především článek Mileny Lenderové *Pražské salony a kávové společnosti v 19. století*³⁶, studii Jana Kapusty *Hudební salón a utváření společenského života maloměsta v 1. polovině 19. století*³⁷, příspěvek Zuzany Schreiberové do sborníku o genderu a umění 19. století *Salóny a společenský život v Čechách devatenáctého století*³⁸ či práci Ladislava Zikmunda *Mezi reprezentací a intimitou. Poznámky k ideji a vybavení ženského salonu 19. století*, která je součástí téhož sborníku.³⁹

Fakt, že český salon 19. století je předmětem studia více než salon století předešlého, neznamená, že by paralela k osvěcenskámu salonu v českém prostředí neexistovala. Francouzský salonní život byl napodobován po celé Evropě, ale vzhledem k rozdílným kulturám a národním povahám se tak nemohlo dít absolutně. Ani český salon nebyl přesnou kopií toho francouzského, některé aspekty se jednoduše neujaly a jiné zase nabyly v Praze obliby, ačkoli v Paříži tvořily zásadní součást salonních setkávání.

Specifičnost české salonní kultury spočívala v tom, že v jejich čele nestála žena jako saloniera, nýbrž muž. Svědčí o tom i názvy pražských salonů: Salon Nosticů-Rienecků, Salon barona z Neuberka, Salon hraběte Thuna a další. Vysvětlení malé účasti žen můžeme hledat v rozdílné mentalitě obou národů, a s tím související jiné sféře ženského působení, které se stále omezovalo na rodinu, náboženství, popřípadě filantropii, ačkoli výjimky, nadšené pro vědu a kulturní, zejména vlastenecké dění bychom jistě našli. Muž, který stál v čele salonu, byl nezřídka svobodným zednářem, byl zcestovalý, zajímal se o vědu a byl dobře obeznámen s evropskými literárními novinkami.

V českém prostředí se dále nikdy neprosadilo francouzské erotické libertinství.⁴⁰ Salon (a taktéž celé české osvícenství) neslo spíše znaky tradicionalismu spojeného s věrností starým pořádkům a dodržováním přísných mravních zásad, takže ve Francii bez pohoršení přijímané cizoložství se v Čechách zjevně netolerovalo.

---

34 Kybalová, Ludmila, *Dějiny odívání; Díl 2. Barok a rokoko*, Praha: Lidové noviny, 2002.

35 *Salony v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století*, ed. H. Lorenzová a T. Petrasová, Praha: KLP, 1999.

36 In: *Od středověkých bratrstev k moderním spolkům*, Praha: Scriptorium, 2000, s. 199-210.

37 In: *Pomezí Čech a Moravy 5*, 2002, s. 79-131.

38 In: *Gender a umění 19. století. Studentský sborník*, Praha: Interaktiv.cz, 2007, s. 18-24.

39 Tamtéž, s. 24-30.

40 Myšlena je svobodomyšlnost a tolerance, kterými se vyznačoval francouzský postoj k mimomanželským vztahům.

Co však měly oba salony společné, byla druhá důležitá osoba salonu, tzv. *oraculum*, neboli nejvýznačnější a nejpilnější návštěvník, který pomáhal s organizací a výběrem návštěvníků, a plnil také roli důvěrníka hostitele (uvedme příklad Josefa Dobrovského jako orákula Nosticova salonu).⁴¹ Výraznou odlišnost představovalo zato složení ostatních návštěvníků. Zatímco ve francouzském salonu byla sociální bariéra oslabena až téměř ke skutečné rovnosti, v českém salonu byla přítomnost lidí neurozeného původu výsledkem klientských vztahů, tj. že tito návštěvníci byly v nějakém služebném vztahu k majiteli, ať už se jednalo o vychovatele či učitele, nebo hudebníky.

Zařízení českého salonu se od francouzského lišilo především větším množstvím vystavovaných sbírek, rozsáhlejšími knihovnami a umístěním větších hudebních nástrojů, což mu umožňovaly rozměry místností pražských barokních paláců, které byly ve srovnání se stísněnými pařížskými byty mnohem velkorysejší.

Na rozdíl od Paříže, do jejichž salonů pronikala politika jen pozvolna, zaujímal politická témata v pražských salonech od počátku prvořadé postavení, neboť vznikaly právě v období, kdy sílila šlechtická opozice vůči centralizující Vídni. Dalším významným tématem salonních rozhovorů zůstávala filantropie, což je dalším odlišným rysem českých salonů, souvisejícím se zednářskou činností jejich majitelů. Kromě toho se v Čechách dařilo lépe hudbě. V mnoha salonech byla pořádána divadelní představení či hudební akademie, a snad každý pražský palác konce 18. století měl vlastní kapelu a nezřídka hudebně činného majitele.

Přes všechny rozdíly představoval v průběhu 18. století jak salon francouzský tak i český společenskou lobby. Oba salony vznikly jako opozice vůči absolutistické moci, oba prosazovaly své lidi do alternativních struktur, které měly společenský a politický význam. Fakt, že české salony byly na rozdíl od francouzských zaměřeny více na filantropii, propracované hudební produkce a vlastenectví, a méně na společenské zábavy a filosofické špičkování, může vyvolat dojem, že v Čechách bylo docházení do některého ze salonů naprosto vážnou až namáhavou záležitostí.

Co se týče struktury bakalářské práce, je členěna na tři kapitoly. První z nich se věnuje obecnější charakteristice salonů a úžeji se zabývá srovnáním různých aspektů ženské osobnosti, které determinovaly schopnost vést salon, a následně představuje další členy salonní společnosti. Druhá a třetí kapitola pak studuje podrobněji formy „rozprávění a mlčení“ v salonu, jak napovídá samotný název práce, a s tím souvisí i základní otázky, které si práce klade. Cílem je za prvé proniknout do struktur salonu a v tomto smyslu studovat jeho

---

⁴¹ Význam slova *oraculum* v salonním smyslu není jasný. Původně se jedná se o latinské podstatné jméno, znamenající *veštbu*. Roli oracula bude samozřejmě věnována pozornost dále.

návštěvníky a provozovatele. Za další postihnout jejich povahu a schopnosti uplatnit se ve společenském životě, a za třetí vysledovat alespoň některá daná pravidla, kterými se lidé v salonech řídili, a to jak při verbálních tak neverbálních formách společenského dorozumívání.

1 Francouzský salon 18. století

1.1 Historický kontext ve francouzském prostředí

Literární salon nevznikl ve Francii „z ničeho“, naopak kořeny kultury salonů jako ženského společenského fenoménu můžeme nalézt dávno před jeho rozvojem v první polovině 17. století. Proč se ale vyvinul právě v této zemi? Co činilo francouzskou společnost a její mentalitu natolik unikátní, že umožnila rozvinout kulturu tak výlučně ženskou, jakou literární salon bezesporu byl? Je možné hledat důvody ve výrazné úctě k ženě, která se táhne jako červená nit celou francouzskou kulturou více než v jiných zemích? Pro odpověď na tyto otázky je třeba uvést literární salon do historického kontextu, který ukáže, že osvícenský salon 18. století měl na co navazovat.

Tradice počestného uctívání vysoce postavené dámy se vyvinula v 11. století spolu s rytířskou etikou, rostoucím mariánským kultem a trubadúřskou poezií. Zejména „cours d'amour“ neboli soudy lásky, typické pro provensálskou trubadúřskou kulturu, patřily ke kořenům pozdějšího umění konverzace a záliby v ní. Významnou osobností té doby se stala Eleonora Akvitánská⁴², na jejímž dvoře v Poitiers působil spolu s jinými umělci i slavný trubadúr Bernard de Ventadour, mimochodem měšťanského původu. Tento detail připomíná jeden ze základních rysů pozdějších salonů, kde kvality ducha rovněž rozbíjely stavovské předsudky.

Trubadúřskou tradici uchovala a přetvořila renesanční Itálie. Rozšíření italské renesanční kultury do Francie významně umožnila válečná tažení Františka I.⁴³ Král, nadšený stoupenec renesančních myšlenek, nakonec převzal i italský model dvora, na kterém vzdělané ženy hrály důležitou roli a byly jeho ozdobou. Zářný příklad nacházíme v osobě královny vlastní sestry Marguerite de Navarre, první francouzské autorky románů ve stylu „bel parlare“ (vytříbené mluvy). Její Heptameron⁴⁴, francouzská obdoba Boccacciova Dekameronu, představoval návrh formy společenského styku - konverzaci, která se plně rozvinula v pozdějších staletích a stala se jednou z hlavních náplní salonních setkávání.

42 Eleonora Akvitánská (1122-1204), známá osobnost francouzského středověku, manželka postupně dvou králů, francouzského a anglického, a dědička poloviny území tehdejší Francie, která pak přešla pod anglickou správu.

43 František I. (1494-1547), francouzský král; tažení do Itálie byla ovšem politicky neúspěšná.

44 Kniha vyšla i v českém překladu v pražském nakladatelství Baronet v roce 1998. Jedná se o sedmdesát příběhů, vesměs s milostnou tematikou, které si vyprávěli hosté pyrenejských lázní Cauterets, jež našli v klášteře Saint-Savin útočiště před povodní. Ve způsobu, jakým se přítomná společnost pře o lidské ctnosti ve věcech lásky, se dílo velmi podobá Diderotovým *Upovídáním šperkům*, které byly napsány o dvě století později.

Také dvůr Kateřiny Medičejské vynikal spojením filosofie a umění, ženské duchaplnosti a mužské galantnosti, etických hodnot a elegance. I zde šlo především o umění mluvit a o duchovní nezávislost. Není divu, že právě v této době, v roce 1570, byla založena Académie du Palais, na kterou navazuje slavná Académie française. Académie du Palais se zabývala lingvistickými a vědeckými otázkami a byla otevřena ke členství nejen dámám ode dvora, ale opět i vzdělaným příslušníkům měšťanstva.

Rok 1610 je z hlediska dějin salonů rokem přelomovým, neboť tehdy vznikl v pařížském paláci de Rambouillet první literární salon. Významný je i fakt, že nevznikl na královském dvoře, ale ve městě. Salony tak budou i napříště tvořit vždy jakousi paralelu k oficiální kultuře dvora, méně zatíženou stavovskými předsudky a dvorskou etiketou. Catherine de Vivonne, markýza de Rambouillet, založila něco jako salonní kulturu. Svůj úmysl podpořila i rozsáhlou přestavbou svého sídla v moderní a vzdušný palác. Proslulým se stal zejména „chambre bleue“ (modrý pokoj), centrum vybrané pařížské společnosti té doby. Hlavním cílem markýzy de Rambouillet bylo vytvořit nový životní styl jako protest proti dvorskému životu za vlády Jindřicha IV., podle jejího názoru jednak příliš volnému, jednak vojácky obhroublému. Konverzační úsilí společnosti salonu Rambouillet, která sdílela vášeň pro „bon usage“ (správné užívání francouzštiny), se časem nevyhnulo jisté jazykové přepjatosti a vyumělkovanosti známé jako preciozita. Podle vzoru markýzina salonu vznikaly po roce 1650 po celé Francii nesčetné preciózní kroužky, ve kterých se vedl stylizovaný salonní život. Symbolem tohoto typu společenského styku se stal salon, který založila Madeleine de Scudéry, autorka několika románů, které svou přepjatostí, verbální zdobností i jistou ranou psychologičností představují preciozitu v nejčistější podobě.⁴⁵ Preciozita, sloužící zprvu ke kultivaci společenského chování a vyjadřování, degradovala posléze k formalismu a stala nakonec karikaturou sebe samé a terčem posměšné kritiky dobových autorů.⁴⁶

Z celé řady význačných dam 17. století, které provozovaly svůj salon, je třeba ještě zmínit nevázaný „žlutý salon“ slavné kurtizány Ninon de Lanclos, kde trávil mnoho času i Molière se svou divadelní skupinou, a také salony tzv. mazarinetek, neteří kardinála Mazarina. I když kvůli životním peripetiím otvíraly své salony spíše v sousedních zemích – v Anglii, Španělsku a Římě, jsou významné tím, že svým světoběžnictvím iniciovaly rozmanitá kulturní setkání napříč Evropou.

Saloniery 18. století, jejichž salony jsou předmětem této práce, měly s učenými

45 Nejznámějším románem je *Clélie* (1654-1660), jehož součástí je *Carte de tendre*, neboli Mapa něžnosti, která se dá považovat za prvního psychologického průvodce vztahem muže a ženy, ovšem ve výsostně symbolickém pojetí.

46 Za všechny stačí uvést Molièrovu hru *Směšné preciózky* (1659), která se do tohoto fenoménu satiricky strefuje.

preciózkami předešlého století společného právě tak málo, jako měla atmosféra dvora konce vlády krále Slunce společného s uvolněností dvora jeho nástupců. Vést salon v 18. století znamenalo vyjádřit svou duchovní svobodu a společenskou moc. Nikdy předtím a nikdy potom neměla žena z privilegovaných sociálních vrstev takové postavení, jako právě ve Francii 18. století. Jejich salony vytvářely veřejné mínění, formovaly vkus, rozhodovaly o osudech uměleckých děl i o osudu jednotlivců, které mohly prosadit na rozhodující politická či vědecká místa.⁴⁷ Pařížských salonů bylo v té době nespočet, za všechny jmenujme pěti nevýznačnějších – salony Mme de Lambert, de Tencin, de Geoffrin, du Deffand a Mlle de Lespinasse. Salonní společnost se postupně stávala kosmopolitnější, filosofičtější, osvícenější a kritičtější k těm složkám upadajícího „ancien régime“ (starého režimu), které se staly symbolem dogmatismu, nerovnosti a nesvobody.⁴⁸ V tom byly zajedno s původními idejemi Revoluce, která ale nakonec vývoj salonní kultury načas nejen přerušila, ale v podstatě jej vychýlila z dráhy.

Navázat po Revoluci na salony starého režimu bylo totiž obtížné už proto, že šlechta, nositel společenského života, byla z velké části buď popravena nebo v emigraci. Úlohu míst společenského setkávání převzaly do jisté míry kavárny, jejichž role stoupala již za Revoluce. Nicméně Napoleonovou snahou bylo obnovení mondénního⁴⁹ života a společenského ruchu Paříže, a proto vznikaly salony nového typu, kde se hlavním námětem hovorů stala politická diskuze o každodenních otázkách. Dělo se tak i v salonu Mme de Staël⁵⁰, která se ovšem netajila svými protinapoleonskými postoji, kvůli nimž strávila část života ve vyhnanství. Kromě politických salonů se v Paříži prvního císařství a bourbonské restaurace vyskytovaly i snahy o obnovení zašlých salonních forem z předrevolučních dob, kdy by hlavní roli hrála opět literatura a umění konverzace.⁵¹ Jeden z takových salonů vedla i Mme Récamier, přítelkyně Mme de Staël a také dlouholetá milenka Chateaubrianda.

Tento dvousměrný vývoj salonů pokračoval i po pádu Bourbonů. Za druhého císařství se vytvářel nový typ pařížské společnosti, spojující frivolní mondénnost s vážnou angažovaností. To znamená, že se v salonech setkávali umělci i vědci a mluvilo se o ideji

47 *La femme au dix-huitième siècle*, Tome 2, s. 72 an.

48 Viz hesla *liberté*, *égalité*, *dogme* v *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné, gallica.bnf.fr*; Volume 5, 9.

49 Jelikož se slovo *mondénní* bude v práci objevovat často, je třeba upřesnit jeho význam. Francouzský výraz je *mondain*, což se dá přeložit také jako světácký, společenský nebo velkosvětský. V původní *Encyclopédie* je termín vymezen takto: „*Adj. a Subj. Člověk, jehož život, záležitosti a zábavy jsou svázány se světem či společností, neboť tyto dva termíny jsou zde synonyma. Označují oba stejnou skupinu lidí; a ti, kteří brojí proti světu, brojí proti společnosti.*“ *gallica.bnf.cz, l'Encyclopédie*, Volume 10, citováno dne 28. 2. 2011.

50 Při studiu o této významné osobnosti přelomu století se lze opřít o její dopisy, dostupné v Čechách. Viz Staël, Madame de, Constant, Benjamin, *Lettres à un ami. Cent onze lettres inédites à Claude Hoche*, Jean Mistler, (edd.), Neuchatel, 1949.

51 Vykreslení měšťanského salonu můžeme najít i v krásné literatuře té doby, například v Stendhalově *Červeném a černém* či v Balzacově *Otci Goriotovi*.

slučování Evropy a nových perspektivách civilizace, ovšem stejně často se zábava odbývala za předvádění frivolních písní a groteskních tanců. S angažovaností některých salonů třetí republiky úzce souvisí rozvoj feminismu. Ze salonier se stávaly novinářky a bojovnice za ženská práva, které konverzačně orientované salony předešlého století považovaly za neúčelný přežitek. Politicky vlivný salon vedla například Juliette Adamová.⁵² Svým spojením s republikánem Léonem Gambettou podnítila vznik časté varianty salonu, kdy saloniera – sama publicistka, podporovala a snad i vedla slavného muže, v jehož stínu stála.

Setkávání literátů pokračovalo i za „belle époque“ (secese). Salon slavné Rachilde (původním jménem Marguerite Eymeryová) si kladl za cíl „objevit“ dosud neznámé autory a představoval tak jakýsi předstupeň literárního vydavatelství. Do kroužku kolem Rachilde patřili i Apollinaire, Jarry či Verhaeren.

Francii se díky dlouholeté tradici a především snaze několika dam podařilo udržet kulturu salonů po celé 20. století. Moderní salonierey zůstávaly i nadále nekonformní, vzdělané, otevřené novým myšlenkám a často samy umělecky činné. Novodobé salony se v některých případech podobaly spíše formální mondénnosti 19. století, někdy se zase jednalo jen o noblesní večere v aristokratickém prostředí. Osvícenským salonům se nejvěrněji přiblížil salon Mme Tezenas, která zemřela v roce 1991.

1.2 Vymezení pojmu, charakteristika

Než přistoupíme ke studiu vybraných salonů, je potřeba stručně zmínit základní fakta, která budou později podrobněji rozebrána v jednotlivých kapitolách.

Literární salon ve smyslu společenském a duchovním byla proměnlivá skupina lidí, která se pravidelně setkávala za účelem konverzace a tvořivé činnosti. Stálé komponenty tvořila adresa a konkrétní osoba. Adresa se nacházela většinou v Paříži nebo kolem ní, v prostředí rozdílné honosnosti, od vznešených sídel až po malé byty.

Salon ve smyslu architektonickém byla místnost, dostatečně prostorná pro velký počet pozvaných, ale také dostatečně útulná, nepodobající se dřívějším pompézním reprezentačním místnostem aristokratických a dvorských paláců. Zařízení salonu odpovídalo většinou povaze hostitelky - bývalo elegantní a nákladné, ale někdy také strohé a umírněné. Místnost mívala dřevěné obklady a byla zařízena velkým množstvím nábytku.⁵³

52 Mimo jiné napsala paměti, dostupné v Čechách. Viz Adam, Juliette, *La patrie Hongroise: Souvenirs personnels*, Paris: Nouvelle revue, 1884.

53 Srov. *Inventaire des biens de Mlle de Lespinasse*, jež sepsal d'Alembert 31. 5. 1776, in: de Castries, s. 285 an, a mobiliář malého salonu, in: Karel Janíček, *Symbolika výzdoby malého konverzačního salonu na zámku*

Hosté přicházeli na návštěvu v pevně určený den („jour fixe“), který se v některých případech překrýval s „jour fixe“ jiného salonu. Důvodem zavedení určitého pořádku v návštěvních dnech byla i snaha majitelek salonů nepřijít o návštěvníky zvučných jmen.

Jak už bylo řečeno, podstatou existence salonů byla volná a vybroušená debata. Od toho se odvíjel i jeden z jeho typických znaků – nepřilíš výrazný zájem o prostřenou tabuli. Ačkoli hosté bývali pohoštěni a někde, například u Mme Geoffrin, se i večerivalo, nevěnovali tomu velkou pozornost.

Dědictvím počátků salonní kultury byla neexistence sociálních bariér, zdůrazněná již výše v pojednání o historickém kontextu. V salonu se scházeli lidé bez ohledu na svůj společenský status, dokonce lidé poznamenaní nějakým handicapem - nemanželským původem, zdravotním postižením nebo společenským skandálem. Salon byl otevřen aristokracii, kněžstvu i měšťanstvu. Je pravda, že ženy stále zůstávaly v menšině, bylo to však způsobeno nejen omezeným přístupem ke vzdělání, ale i důvody čistě osobními - většina provozovatelek salonů odmítala přijímat ve větší míře ženské návštěvnice, neboť je vnímaly jako možné sokyně.

Jiným typickým rysem salonů 18. století, především jeho druhé poloviny, se stal kosmopolitismus, daný do jisté míry tím, že francouzština plnila v té době úlohu jazyka diplomacie, vzdělanců a aristokratů. Vzhledem k tomu, že v 18. století byla Francie nejvíce zaujatá anglickými autory, celá Paříž si přála osobně poznat ty, jejichž díla se v salonech předčítala. Mme de Tencin přijímala často Angličany, kteří později přešli do salonu Mme du Deffand (jeden z nich, Horace Walpole⁵⁴, se stal pozdní láskou hostitelky a další, David Hume⁵⁵, zde začal svou oslnivou společenskou kariéru).

Mme Geoffrin si dokonce vedla katalog zahraničních návštěvníků podle národnosti a ke každému jménu si napsala poznámku, aby si je lépe pamatovala. Najdeme zde například: „*Generál Barington: přišel na večeri spolu s lordem Grosvenorem; je velmi ošklivý se stopami od černých neštovic.*“ nebo: „*Antoine Prozdziński, syn litevského kancléře. Pobavil mě, když mi věnoval část svého kníru.*“⁵⁶ Salon Mme Geoffrin navštívil také švédský

---

ve Vranově, Sborník Státního okresního archivu Znojmo 21, 2006, s. 114. Adresám i zařízení se věnuje třetí kapitola.

54 Horace Walpole, IV. Lord z Oxfordu (1717-1797), politik, spisovatel, architekt a bratranec Lorda Nelsona. Jeho dílo *Hrad Otranto* je považován za první gotický román. První cestu po Francii podnikl v letech 1739-1741, podruhé ji navštívil v roce 1765 a tehdy poznal Mme du Deffand. Portrét v Příloze 2. Jejich vztahu se věnuje část třetí kapitoly.

55 David Hume (1711-1776) skotský filosof, historik, ekonom a esejista, představitel britského empirismu a skepticismu. Během svého pobytu v Paříži v letech 1734-1737 napsal rozsáhlé dílo *Pojednání o lidské přirozenosti*. Portrét v Příloze 2.

56 Oboje cit. podle Picard, *Les salons littéraires et la société française 1610-1789*, New York, 1943, s. 212, překlad aut. práce.

král Gustav III⁵⁷ a významným hostem byl i Benjamin Franklin⁵⁸, který však z důvodu naprosté neznalosti francouzského jazyka neučinil velký dojem. Když přijel do Paříže podruhé, aby zde působil jako vyslanec, nebyla již Mme Geoffrin naživu. Abbé Galiani⁵⁹, neapolský vyslanec, navštěvoval salony pravidelně celých deset let, co pobýval v Paříži. Když ho jeho pán povolal zpátky do vlasti, měl pocit, že jede do vyhnanství, a salony v něm ztratily jednu z osobností, jež je vytvářely.

Návštěvníky většiny salonů byli také dánský vyslanec hrabě Bernstorff, neapolský vyslanec markýz de Carraccioli, ministr Jiřího III. hrabě ze Shelburnu nebo španělský vyslanec d'Aranda a jeho zeť markýz Mora (který se zase stal osudovou láskou Julie de Lespinasse⁶⁰). V roce 1765 navštívil Paříž a také salon knížete Contiho malý Mozart se svým otcem a sestrou.⁶¹

Salony samozřejmě procházely během století určitým vývojem. Rámcové časové rozdělení nastínili ve výše uvedené práci bratři Goncourtové.⁶² První generace salonů dosáhla svého vrcholu zhruba kolem roku 1730. Kořeny některých z těchto salonů, jako byl třeba ten markýzy de Lambert, spadaly ještě do konce vlády Ludvíka XIV. a nesly si s sebou pozůstatky preciózní kultury. Cenila se zde tedy především oduševnělá a brilantní konverzace, dosud bez filosofických či vědeckých ambicí, a zábavu zakončoval domácí ples. Mezi další významné salony tohoto období patřil salon vévodkyně du Maine, manželky levobočka krále Slunce a Mme de Montespan. Byl otevřen roku 1699 na zámku ve Sceaux a proslul pořádáním divadelních představení, na kterých se podíleli všichni hosté.

Za salony, které tvořili přechod ke klasickým či osvícenským, lze považovat salon Mme de Tencin a také první salon Mme du Deffand, fungující od roku 1730. Ale teprve její druhý salon, který otevřela o sedmnáct let později, byl považován za typický salon druhé generace, jež byla na vrcholu kolem roku 1760. K této generaci patřily i salony Mlle de Lespinasse, Mme Geoffrin, dědičky hostů Mme de Tencin, a Mme d'Épinay. Jejich studium a srovnání je těžištěm této práce.

V letech 1770-1790 zemřela většina velkých francouzských filosofů⁶³, což mělo vliv i na atmosféru v salonech třetí předrevoluční generace, prodchnutou rousseauovskou vážností a návratem k přírodě. Zadlužená aristokracie radikálně omezila přijímání hostů a nová

---

57 Gustav III. Švédský (1746-1792), v Paříži pobýval krátce v roce 1771.

58 Benjamin Franklin (1706-1790), poprvé dlel v Paříži v r. 1767, vyslancem zde byl v letech 1776-1785.

59 Ferdinand Galiani (1728-1787) pobýval v Paříži v letech 1759-1769. Portrét v Příloze 2.

60 Vztahu se věnuje část třetí kapitoly.

61 Jeho návštěva je zachycena na obraze Michela Berthelémy Olliviera (1712-1784) *Le Thé à l'anglaise au Temple chez le prince de Conti* (1766). Viz kap. 3.1.3.

62 *La femme au dix-huitième siècle*, Tome 2, s. 53-57.

63 Helvétius v r. 1771, Rousseau v r. 1778, Voltaire v témže roce, Diderot v r. 1784, Holbach v r. 1789.

generace potencionálních majitelek salonů se podle nové preromantické ideologie věnovala více svým dětem než společenskému životu. Významnými salony tohoto období byly salon Mme Necker, kde na sebe od sedmdesátých let upozorňovala i předčasně intelektově vyzrálá dcera majitelky, budoucí Mme de Staël, anebo salon Mme Roland, která byla za Revoluce popravena.⁶⁴

1.3 Salon druhé generace: saloniera – oraculum – pravidelní návštěvníci

Držitelka salonu – saloniera – určovala jeho charakter, který se projevoval i v tom, kdo tvořil okruh jejích nejbližších přátel a pravidelných návštěvníků salonu. Každá saloniera byla svébytná a jedinečná osobnost, přesto můžeme najít určité společné rysy. Následující srovnání je provedeno na příkladu tří salonier druhé generace.⁶⁵ Důvodem je zde významnost jejich postavení v salonní kultuře a zajímavost vzájemných vztahů.

1.3.1 Původ

Držitelka salonu byla téměř bez výjimky již zralá žena a většinou šlechtična, avšak urozený původ nebyl nutnou podmínkou.

Madame du Deffand byla skutečná představitelka svého století, jak mravy, tak myšlenkami. Po bujarém mládí se neuzavřela do zbožnosti, jako Mme de Tencin či maršálka de Luxembourg, ale založila salon a ten se stal její životní náplní.

Marie de Vichy⁶⁶ se narodila na rodinném zámku v Champrundu v roce 1696 jako třetí dítě a první dcera Gasparda II, hraběte ze Champrundu, který vedl jednoduchý život venkovského šlechtice, a mondénní Anny Brûlart, jejíž posedlostí Paříží trpěla rodinná ekonomika.

Julie de Lespinasse je příkladem dívky sice s urozeným, leč nemanželským původem, která díky své duchaplnosti „dobyla“ Paříž a stala se múzou encyklopedistů.

Narodila se v roce 1732, známo je však pouze datum jejího křtu, který se uskutečnil 10. listopadu toho roku. V dokumentu jsou uvedena fiktivní jména obou rodičů⁶⁷, její matkou byla

---

64 V Čechách jsou dostupné paměti této významné salonierky *Mémoires particuliers de Madame Roland*, Paris: Firmin-Didot, 1929.

65 Portréty v Příloze 1.

66 Vichyové patřili k nejstarší rodině v kraji Allier, poprvé je o nich zmínka z roku 1065, srov. R. De Warren, *Grand Armorial de France, VI.*, Paris, 1975, s. 448.

67 Jmenovitě jako matka Julie de Navarre a jako otec Claude Lespinasse. Srov. registr kostela Saint-Paul v Lyonu, cit. podle Duc de Castries, *Julie de Lespinasse - Le drame d'un double amour*, Paris, 1985, s. 11.

ve skutečnosti hraběnka Julie d'Albon z vážené a starobylé rodiny, která žila odděleně od manžela na rodinném zámku Avauges nedaleko Lyonu. Za otce Julie de Lespinasse byl po její smrti považován kardinál de Tencin, avšak z korespondence Mme du Deffand a ze zápisů Mme de la Ferté-Imbault, dcery Mme Geoffrin, vyšlo později najevo, že otcem Julie je bratr Mme du Deffand, hrabě Gaspard de Vichy.

Dětství prožila na zámku Avauges s matkou a nevlastními sourozenci, aniž by znala svůj skutečný původ.⁶⁸ Juliino postavení bylo nedůstojné a formovalo zásadně její charakter. S velikým západem se zde zabývala studiem jazyků, literatury a věd, což z ní učinilo bytost rozumně uvažující. Zároveň se však neustále trápila svou životní situací a její povaha nesla – podle současníků - znaky přepjaté citovosti a, jak bychom řekli dnes, romantického vnímání světa.⁶⁹ Dokázala být hned ironická, hned vážná, stejnou měrou umírněná i zapálená, střízlivě přemýšlející i bez sebe vzteky.⁷⁰

Po matčině smrti v roce 1748 se rodina i s Julií přesunula na sídlo rodiny de Vichy do Champrundu. Bez matčiny ochrany se Juliino postavení ještě zhoršilo, postupně se stala jakousi neplacenou vychovatelkou svých nevlastních synovců-bratrů. Před konečným rozhodnutím odejít na penzi do kláštera ji odradila Mme du Deffand, která roku 1752 přijela na zámek Champrond vykonat bratrovi návštěvu a hlavně zpomalit postup oční choroby, kterou trpěla, a jež ji posléze zcela připravila o zrak.⁷¹ Julie markýzu svou duchaplností a šarmem zcela okouzila⁷² a Mme du Deffand prosadila přes protesty svého bratra, že vezme Julii s sebou do Paříže. Rodina de Vichy se nejvíce obávala možných pozdějších Juliiných snah domoci se svých dědických práv a zveřejnění svého původu.⁷³ Nic takového neměla ovšem Julie nikdy v úmyslu.⁷⁴ Po dlouhých úvahách a zařizování se Mlle de Lespinasse ocitla roku 1754 v Paříži, v klášteře Saint-Joseph, kde měla markýza byt. Stala se její společnicí, což bylo vzhledem k markýzině slepotě nezbytné, a zároveň učednicí v oboru života v mondénním velkoměstě.

Thérèse Geoffrin měla sice původ manželský, ale zato neurozený. Narodila se roku 1699 jako dcera komorníka manželky dauphina Pierra Rodeta, který si koupil malý úřad na pařížské radnici, a dcery bankéře.

68 Zajímavý, avšak pro obě Julie zničující fakt byl pozdější sňatek hraběnčiny dcery Diany s Gaspardem de Vichy v roce 1739.

69 V dopise Guibertovi z 25. 8. 1774 napsala: „*Neexistuje neštěstí, kterého bych nezakusila. Někdy vám, můj příteli, budu vyprávět věci, které nenajdete ani v románech Prévosta či Richardsona.*“, cit. podle de Castries, s. 14, překlad aut. práce.

70 Guibert, *Chvalozpěv na Elizu*, in: de Castries, s. 272.

71 Dopis Mme du Deffand své tetě vévodkyni de Luynes, tamtéž, s. 23.

72 Dopis Mme du Deffand Mlle de Lespinasse, tamtéž, s. 23.

73 Dopis vévodkyně de Luynes Mme du Deffand z roku 1753, tamtéž, s. 28.

74 Dopis Mlle de Lespinasse Guibertovi z roku 1776, tamtéž, s. 28.

1.3.2 Vzdělání

Dalším společným rysem držitelek salonu byla jejich vzdělanost, která však byla často pouze formální.

Marie du Deffand byla poslána na vychování do penzionátu pařížského kláštera La Madeleine-du-Traisnel. Disciplína zde nebyla právě tvrdá, ale Marie si alespoň osvojila dobré způsoby. V otázkách víry působila již jako dvanáctiletá jisté znepokojení, když naváděla své spolužáky k nevěrectví, a tak musel být povolán kněz schopný přivést ji na správnou cestu.⁷⁵ Pravdou zřejmě bylo, že Marie, nadaná inteligencí a přemýšlivostí, ale zároveň bez zaujetí, vášně či představy, jak by to vše mohla uplatnit, v klášteře velmi trpěla nudou, k čemuž měla pak sklony celý život, a klášterní vzdělání považovala za neužitečné.⁷⁶ Nikdy v sobě také neprobudila zbožnost, ač si to později, usouzená návaly nudy a melancholie, velmi přála.⁷⁷

Julie de Lespinasse se, jak je uvedeno výše, vzdělávala sama na zámku Champrond, byť s velkým zápalem. Nezanedbatelného vzdělání se jí jistě dostalo i v době, kdy byla „žačkou“ Mme du Deffand.

Mme Geoffrin zemřeli oba rodiče v roce 1706 a výchovu Thérèse převzala její babička, žena málo vzdělaná, nicméně jasně inteligence a uhlazeného projevu. Zásadně formovala Thérèsin charakter podle zásad přirozené výchovy dlouho před Rousseauovými zásadami. Diskutovala s ní o knihách, učila ji formulovat myšlenky a obhajovat vlastní názory.

1.3.3 Manželství. Milostné vztahy

Minulost saloniery ani její milostné vztahy či domácí situace nebyly posuzovány nijak přísně. Některé se po bujarém mládí usadily, jiným se nevyhnuly pozdní lásky. Pokud ale akcentovaly ctnost, byla to až na výjimky ctnost z nouze, neboť většinou ve svých přirozených rolích manželky a matky selhaly.

Marie de Vichy se v roce 1718 provdala v Paříži za svého vzdáleného bratrance Jeana Baptistu Jacquese du Deffand, markýze de La Lande⁷⁸, který měl v té době za sebou již slušnou vojenskou kariéru. Mladá dívka vstupovala do manželství bez špetky lásky ke svému

⁷⁵ Otec Massillon, poslaný Mme de Luynes, však pouze konstatoval, že Marie je šarmantní a doporučil koupit jí katechismus za pět sous. Dražší by byl zbytečný.

⁷⁶ Srov. dopis Voltairovi ze 16. 5. 1764, Benedetta Craveri, *Madame du Deffand et son monde*, Paris, 1987, s. 12. S termínem *nuda* (francouzsky *l'ennui*, může mít i význam *soužení*) se budeme v práci setkávat poměrně často. V případě Mme du Deffand šlo o dlouhodobý neodbytný negativní pocit nedostatku podnětů, který vedl k emoci nespokojenosti a marnosti. Můžeme předpokládat, že tímto pocitem trpělo mnoho příslušníků mondénní společnosti, kteří neměli žádné zaměstnání a nemuseli se věnovat žádné pravidelné smysluplné činnosti. Zahanět nudu se pak stalo jejich hlavní životní náplní.

⁷⁷ Srov. dopis Walpolovi z 15. 11. 1772, tamtéž, s. 360.

⁷⁸ Kořeny rodiny Deffandů sahají do konce 14. století; rodina patřila mezi váženou Nivernaiskou šlechtu. Dědeček nevěsty a babička ženicha byli sourozenci Brúllartovi.

choti a bez sentimentálního očekávání, jak bylo ostatně v té době zvykem, a všechnu svou touhu vložila do snahy uspět v mondénní společnosti. Vztahy s manželem, jenž byl spíše rodinný typ, brzy poznamenala nuda⁷⁹ a manželé se dohodli, že si budou žít každý po svém. Pro Marii to znamenalo libertinský život v okruhu Regenta, který se stal i jejím prvním milencem, byť pouze „na čtrnáct dní“.⁸⁰

Po bouřlivých letech a krátkém návratu k manželovi v roce 1728 potřebovala Marie nutně uspořádat svůj život, napravit reputaci a začlenit se do dobré společnosti, kterou si vybrala, a to vše sama, s omezenými prostředky a bez pomoci rodiny.⁸¹ Řešením se ukázal více než dvacet let trvající přiznaný vztah s o mnoho let starším prezidentem Hénaultem.⁸² Marie o něm napsala: „*Všechny kvality pana prezidenta Hénaulta, stejně jako všechny jeho nedostatky jsou ku prospěchu společnosti. Díky marnivosti si velmi přeje se líbit, shovívavostí si získává všechny možné povahy; jeho příjemnost a duchaplnost jsou všeobecně známé.*“⁸³ Šlo o vztah dvou lidí s životní potřebou společnosti, kteří společně tvořili nepřehlédnutelnou mondénní dvojici.

Julie de Lespinasse následovala svou tetu do Paříže v mladém věku a do té doby se nikdo z rodiny ani nesnažil ji provdat. Své dvě osudové lásky prožila tedy až ve středním věku (pokud pomineme krátké vzplanutí k hraběti Taafemu ještě v salonu Mme du Deffand). Prvním mužem byl markýz de Mora a druhým hrabě de Guibert, ani za jednoho se však neprovdala a děti neměla.⁸⁴

Mme Geoffrin se ve čtrnácti letech zalíbila Françoisi Geoffrinovi, správci a majiteli části manufaktury na zrcadlové sklo, kterému bylo v té době čtyřicet devět let. Pan Geoffrin byl tedy dobrá partie a svatba se konala v roce 1713. Manželé se pak usadili v paláci v ulici Saint-Honoré, který se Thérèse stal domovem až do její smrti v roce 1777, a kde vedla svůj salon.

O mládí Mme Geoffrin toho víme velmi málo, zřejmě proto, že se neodehrálo nic pozoruhodného a její manželský život plynul v přísné strohosti. Dva roky po svatbě se jí narodila dcera, budoucí Mme de La Ferté-Imbault, a za další dva roky syn, který zemřel

---

79 Marie popsala v jednom dopise z roku 1724 poměry na zámku La Lande: „*Jsem na hony vzdáleni od pošty, dopisy chodí jednou týdně... nevíme o žádných novinkách a nudíme se opravdu dokonale.*“ Cit. podle Craveri, s. 360, překlad aut. práce.

80 Jak se tehdy posměšně nazývaly krátké románky.

81 Jak píše Mlle Aissé: „*Byla na posměch veřejnosti, všemi kárána, zrazena svým milencem, opuštěná přáteli; nevěděla si s tím vším rady.*“ Cit. podle Craveri, s. 21, překlad aut. práce.

82 Charles Jean François Hénault d'Armourézan, řečený „prezident Hénault“ (1685-1770) byl spisovatel a historik, přítel Voltairův a protivník d'Alembertův. V době, kdy poznal Marii ve společnosti na zámku Sceaux, byl krátce ovdovělý, bohatý, kultivovaný a obdivovaný ženami. Portrét v Příloze 2.

83 Cit. podle Craveri, s. 22 an., překlad aut. práce.

84 Vzhledem k tomu, že oba muže poznala ve svém salonu, bude jim věnována pozornost v části třetí kapitoly týkající se možnosti milostných vztahů v salonech.

v deseti letech. Jeho místo částečně zaplnil Thérèsin mladší bratr, kterého přijala k sobě.

Třicet let trvající manželství se obešlo bez skandálů, ale popravdě pan Geoffrin nezabíral v životě své ženy příliš významné místo, a to i přesto, že se zasloužil o otevření jejího literárního salonu. Zemřel v roce 1741 ve věku osmdesáti let. Když se jeden z hostů na večeři zeptal, „*co se stalo s tím starým pánem, který vždy sedával na konci stolu?*“, odpověděla hostitelka: „*To byl můj manžel, pane. Zemřel.*“⁸⁵ A konverzace v klidu pokračovala.

1.3.4 Ženská přátelství

Mezi některými salony existovala samozřejmě jistá konkurence, o které bude řeč později. Ovšem saloniery a vůbec dámy mondénní společnosti byly schopny navázat i velmi přátelské vztahy. Mohlo docházet k dědění klientely a běžná byla i situace, kdy se mladší žena „vyučila“ řemeslu držení salonu u zkušené kolegyně.

Mme du Deffand si po zkušenostech nabytých na zámku Sceaux na dvoře vévodkyně du Maine v roce 1730 otevřela svůj první vlastní salon v Paříži v ulici Beaune. Jak už bylo uvedeno výše, teprve druhý salon v ulici Saint-Dominique v klášteře Saint-Joseph⁸⁶, kam po návratu z venkova uvedla Julii de Lespinasse, patřil mezi klasické osvícenské salony druhé vlny.

Mme du Deffand se přátelila s významnými ženami z pařížské aristokracie. V první řadě to byla Mme de Luxembourg⁸⁷, jež si ke konci padesátých let také založila salon. Tyto dva salony si však nikdy nekonkurovaly, naopak spolu existovaly ve vzájemné shodě, což mimo jiné znamenalo, že měly nepřekrývající se „*jour fixe*“. Přátelství těchto dvou salonier narušil až otevřený spor Rousseaua s Voltairem, neboť se každá přidala na stranu svého chráněnce.⁸⁸ Ke konci Mariina života bylo přátelství obnoveno a Mme de Luxembourg byla v její blízkosti až do posledních chvil.⁸⁹ Zdá se, že se jednalo o dosti dominantní ženu, která si byla vědoma své moci. Ve druhé polovině století platila za autoritu, která rozhodovala o úspěchu nebo zesměšnění příslušníků mondénní společnosti. Mme du Deffand o ní Walpolovi napsala: „*Před jejím bystrozrakem se všichni třesou; ta nejmenší domýšlivost, nejnepatrnější strojenost, tón, gesto, které nebude zcela přirozené, to vše bude pociťovat a soudit s největší přísností; jemnost jejího ducha, vybíravost jejího vkusu působí, že jí nic neunikne. [...] Je duchaplná, milá, stálá v náklonnostech, věrná přátelům, diskrétní, velkorysá, upřímná;*

85 Cit. podle Picard, s. 203, překlad aut. práce.

86 Do bytu v klášteře se Marie nastěhovala v roce 1747 po smrti svého manžela.

87 Madeleine Angélique de Neufville-Villeroy (1707-1787) se v roce 1750 ovdovělá provdala za svého dávného milence vévodu de Luxembourg, maršála Francie, rovněž vdovce.

88 Mme du Deffand na stranu Voltaira a Mme de Luxembourg na stranu Rousseaua.

89 Dopis Mme du Deffand Walpolovi z 20. 5. 1775, Craveri, s. 77.

*zkrátka, kdyby byla méně jasnozřivá, nebo kdyby byli muži méně směšní, považovali by ji za dokonalou.*⁹⁰

K Marii chodívala i Mme de Boufflers⁹¹, která později přešla do salonu Mlle de Lespinasse, nebo Mme de Mirepoix⁹², která byla „*tak skromná, tak málo zaměstnaná sama sebou, sebelásku je tak málo cítit, že je obtížné načrtnout její portrét. [...] Touha zalíbit se u ní podobá spíše zdvořilosti než koketnosti, však také se na ni ostatní ženy dívají bez žárlivosti a muži si netroufají se do ní zamilovat. [...] Je nesmělá, aniž by vypadala rozpačitě, aniž by ztratila duchaplnost.*“⁹³ S mnoha dalšími dámami navázala Marie vztah čistě mondénní na úrovni pouhé společenské známosti, který se nikdy neprohloubil v přátelství.

Zajímavá je historie vztahu mezi Mme du Deffand a Julií de Lespinasse, jehož počátky byly nastíněny již výše. Když se Mme du Deffand vrátila z venkova do Paříže, chystala se na Juliino přijetí. Ačkoli se obě ženy povahově lišily, jejich spojení umožnilo vytvořit ze salonu Mme du Deffand jeden z nejnavštěvovanějších v Paříži. Julie se samozřejmě stala žačkou své spolubydlící, přisvojila si její názory na literaturu i umění a podle jejího vzoru si zvolila jednoduchost a pravdivost jako základ svého společenského vyjadřování. Jestliže Marie byla skvělou vypravěčkou, v osobě Julie získal salon ochotnou posluchačku, neboť již tehdy bylo jejím zvykem zůstat v pozadí a nechat zářit jiné. Jean François La Harpe o ní napsal: „*Mohu říci, že jsem nepoznal ženu, která by měla tolik přirozené duchaplnosti, tak málo chuti ji ukazovat a tak veliký talent ocenit duchaplnost jiných.*“⁹⁴ Marie s ní byla ze začátku velmi spokojená a Julie si brzy získala náklonnost hostů. Na druhou stranu vyjít s Mme du Deffand nebylo lehké ani pro ni: „*Je těžší vyjít s ní než s Bohem; jeden lehký hřích a v mžiku se neví o vašich dlouholetých zásluhách a starostlivosti.*“⁹⁵

Díky Julii začali do salonu její tety docházet i muži „nového věku“, jako byli Condorcet, La Harpe, Turgot, Grimm, Marmontel a jiní, vesměs přilákání přítomností d'Alemberta, který se s Julií ihned důvěrně spřátelil. A v těchto nově navázaných přátelstvích můžeme nalézt bezprostřední příčiny roztržky obou dam, o níž nejpodrobněji referuje Marmontel ve svých vzpomínkách.⁹⁶ Skrytý odpor proti despocii Mme du Deffand se ovšem v Juliině nitru

90 *Horace Walpole's Correspondence*, éditée par Lewis et Smith, New Haven et Londres, 1937-1974, volume 3-8, cit. podle Craveri, s. 77, překlad. aut. práce.

91 Marie-Charlotte Hippolyte de Campet de Saujon, hraběnka de Boufflers (1725-1800).

92 Anne Marguerite Gabrielle de Beauvau-Craon (1707-1791), dvakrát provdaná, poprvé za prince de Lixin a podruhé za vévodu de Mirepoix, maršála Francie.

93 Dopis Walpoleovi, cit. podle Craveri, s. 78 an, překlad. aut. práce.

94 Jean François La Harpe, *Correspondance littéraire*, Paris, 1801-1807, cit. podle Craveri, s. 150, překlad aut. práce.

95 Cit. podle téhož, s. 44, překlad aut. práce.

96 Marmontel, Jean-François, *Mémoires*, Paris: Mercure de France, 1999.

vzmáhal již delší dobu, minimálně od chvíle, kdy jí Marie autoritativním způsobem rozmluvila rodící se vztah s hrabětem Taafem, což jí Julie nikdy nezapomněla.⁹⁷

Denní režim určovala Marie a Julie se musela podřídít, což znamenalo, že se společnost rozcházela až k ránu a pak musela Julie svou přítelkyni ještě bavit, dokud neusnula. Ve dne se spalo a byt se probouzel teprve v šest večer, kdy se návštěvníci znovu scházeli. Jelikož Julie vstávala o hodinu dřív, stala se tato hodina časem schůzek s d'Alembertem a jeho přáteli. Netrvalo dlouho a Marie tyto tajné schůzky odhalila. Považovala to za zradu a téměř ihned se s Julií rozešla.⁹⁸ Většina lidí z Juliina kroužku, ale i někteří dlouholetí Mariini přátelé, jako například vévodkyně de Luxembourg, se postavilo na stranu mladé ženy, což jim vysloužilo zaryté nepřátelství Mme du Deffand⁹⁹, nemluvě samozřejmě o tom, že se z obou žen staly nesmiřitelné rivalky a tento charakter si vztah podržel až do jejich smrti.

Ani **Julie de Lespinasse** neodmítala ve svém salonu přijímat ženy. Jejím jediným požadavkem bylo alespoň „minimum ducha“. Mezi pravidelné ženské návštěvníky patřila především Mme Geoffrin, se kterou pojilo Julii velké přátelství. Vzájemně se navštěvovaly ve svých salonech a sedmdesátiletá Mme Geoffrin se nechávala mladou přítelkyní ovlivňovat i co se týkalo výběru hostů, což s nelibostí zaznamenala ve svých pamětech již zmíněná dcera Mme de Geoffrin, markýza de La Ferté-Imbault.¹⁰⁰

Salon navštěvovala i Mme de Boufflers, milenka prince de Conti, pověstná svou duchaplností stejně jako svým neřestným životem. To jí nebránilo v zálibě kázat morality, ale jak sama poznamenala: „*Chci navrátit ctnosti slovy to, co jsem odstranila činy.*“¹⁰¹ Mezi Julií a Mme de Boufflers se rozvinul vřelý vztah, jak je zřejmé z dopisů, které si psaly: „*Bude mi velkým potěšením Vás znovu spatřit. Vaše nepřítomnost je pro mě nepříjemná v nejednom ohledu; chuť, potřeba, zvyklost; to poslední je nejslabším důvodem.*“¹⁰² Nicméně ani zde se Julie neubráníla střízlivému úsudku. Guibertovi o Mme de Boufflers napsala: „*Během mé dlouhé nespavosti mi přišla na mysl hraběnka de Boufflers. Ptala jsem se sama sebe, co způsobuje, že někdo s takovou duchaplností, grácií a půvabem zanechává tak malý dojem;*

---

97 John Taafe (1715-1773), jeden z obdivovatelů francouzské kultury, navštívil se svým bratrem Theobaldem Paříž v r. 1757; poté, co nastoupil do sedmileté války, mu Mme du Deffand písemně vztah rozmluvila. Těžko ovšem soudit, jestli se skutečně jednalo z jedné či obou stran o vážné úmysly, je možné, že markýza zasáhla v Juliin prospěch.

98 Marmontel, s. 231-234.

99 D'Alembertovi a encyklopedistům se markýza vysmála v Palissotově komedii *Filosofové*, která je kritizuje, a uražený d'Alembert se pak dostal do sporu i s Voltairem, jemuž vyčetl, že se mu s markýzou vysmívají za jeho zády, což Voltaire popřel ve snaze celou aféru zlehčit. Srov. dopisy těchto dvou mužů z května a června 1760, Craveri, s. 160 an.

100 De Castries, s. 80.

101 Cit. podle téhož, s. 93, překlad aut. práce.

102 Dopis Julie Mme de Boufflers, cit. podle téhož, s. 93, překlad aut. práce.

*myslím, že jsem na to přišla. Nepřijde Vám, že ve všem existuje pravidlo pravdivosti? Pravdivost v umění, v divadle, v citech, v konverzaci. Vida! Mme de Boufflers nectí pravdivost v ničem, a to vysvětluje, proč za celý svůj život nezasáhla ani nezajímala lidi, u kterých by o to nejvíc stála.*¹⁰³

Vztah Julie k další návštěvnici, Mme de Marchais, byl poznamenán tím, že se stala do jisté míry důvěrníci pana de Guibert, což Julie nelibě nesla. Zdálo by se, že Julie nevzplanula k žádné přítelkyni bezmeznou náklonností, existovala však jedna výjimka, a tou byla vévodkyně de Chatillon.¹⁰⁴ Jako mnozí předešlí, i ona si zamilovala Julii v salonu Mme du Deffand. Podporovala ji po jejich rozchodu, ale teprve až Julie onemocněla, dokázala nejen ocenit přátelství Mme de Chatillon, ale zahořela k ní stejně silnými city. Julie o ní napsala: „*Začínám věřit, že hlavním předpokladem pro to, aby byl člověk milován, je být milující. Ne, nepředstavujte si, co všechno vymýšlí, aby pronikla do mého srdce. Příteli, kdybyste mě miloval jako ona! Ne, nechtěla bych to. Ochraňuj mě nebesa poznat dvakrát takové štěstí.*“¹⁰⁵

Mme Geoffrin si své společenské začátky odbyla v salonu Mme de Tencin, s níž se ze zdvořilosti setkávala.¹⁰⁶ Duchaplná společnost ji natolik okouzila, že si vytkla za svůj životní cíl vybudovat vlastní salon, což se jí díky bohatství, ctižádosti a zároveň milé povaze nakonec podařilo. Její salon byl podle Saint-Beuvea „*ve své době nejlépe organizovaným, nejlépe vedeným, doslova institucí 18. století.*“¹⁰⁷

Stejně jako v jiných salonech, ani v tomto v ulici Saint-Honoré nebyly přijímány téměř žádné ženy. Jediný, kdo měl pozvánku na slavné středeční obědy, byla Julie de Lespinasse. Ostatní, jako vévodkyně de La Vallière či Mme Necker, jinak dobré přítelkyně a zároveň saloniery konkurenčních salonů, se musely spokojit s pozváním na večeři. Co se týká dcery Mme Geoffrin, Mme de La Ferté-Imbault, navštívila tu a tam matčin salon, především proto, aby se mohla vysmívat těm, kteří se jí nelíbili, což byli skoro všichni. Možná ze žárlivosti na úspěch své matky si i ona otevřela vlastní salon ve svém bytě v témže domě, kam zvala nepřátele matčiných hostů za účelem frivolní zábavy a sarkastického výsměchu.¹⁰⁸

Přátelství navázala Mme Geoffrin ještě s mladou paní Suardovou. O jejího manžela

---

103 Dopis Guibertovi z 18. 10. 1775, cit. podle téhož, s. 94, překlad aut. práce.

104 Louisa de La Vallière, vévodkyně de Chatillon. Nejedná se samozřejmě o slavnou milenkou Ludvíka XIV., ta žila o století dříve.

105 Dopis Guibertovi, cit. podle de Castries, s. 95, překlad aut. práce.

106 Claudine-Alexandrine Guérin de Tencin (1682-1749) se na přání Mme de Lambert ujala jejího salonu a zdělila tak hosty v čele s Marivauxem. Podobné „dědění klientely“ se opakovalo i u Mme Geoffrin, i když tentokrát bez přání Mme de Tencin.

107 Cit. podle Verena von der Hayden-Rynschová, *Evropské salony*, Praha, 2004, s. 52.

108 O společnosti, kterou sama založila, a která se této zábavě programově věnovala, viz kapitola 2.2.1.

se velmi zajímala a zprvu měla strach, že si nerozvážným sňatkem bez peněz zničí svou kariéru. Mme Suard si ji však získala skromností a šarmem, a ona k ní chovala stejnou mateřskou náklonnost jako ke všem svým věrným přátelům.

1.3.5 Povaha, vzhled saloniery. Typ salonu

K hlavním předpokladům držení a úspěšného vedení salonu patřily dovednost sdružovat zajímavé lidi, takt k překlenutí názorových rozporů, organizační schopnosti a výřečnost.

Markýza du Deffand měla k vedení salonu ty nejlepší předpoklady: byla duchaplná, ovládala umění konverzace, která tvořila podstatnou výplň salonních setkání, byla i dostatečně svobodomyšlná, ironická a skeptická, a tedy zábavná. Dvě generace návštěvníků o ní smýšlely stejně pozitivně. V roce 1742 jí napsal pan de Chatel: *„Jste zbožňováníhodná. Ať už v různosti a protikladnosti v citech, v povaze a ve způsobu myšlení, ať v přirozenosti, síle a správnosti úsudku, i když bloudíte! Pro diváka-filosofa jste neocenitelná.“*¹⁰⁹ O čtvrtstoletí později pak napsala dcera pana de Chatel, vévodkyně de Choiseul markýze: *„Zjišťuji, že je nemožné mít více ducha, více představitosti, ohně, síly a tolik kouzla jako vy.“*¹¹⁰ Portrét Mme du Deffand zanechal i pan de Forcalquier: *„Vzhled paní markýzy je živý a duchaplný, smích příjemný a oči šarmantní. Všechna pohnutí její duše se jí zračí v obličejí. [...] Má čtyřicet let; to je úhel pohledu na všechny její klady: její vášní je rozum, jejím hříchem je lenost; rozum je jí tak vlastní, jako je obyčejně ženám vlastní zbožnost. [...] Zde jsou záporny Mme du Deffand: přemrštěná otevřenost, se kterou vše soudí, ať už muže, nebo jejich díla; příliš úzkostlivá pravdivost, která ji varuje před úslužností a chvalořečením; rozum příliš jistý, příliš v opozici k iluzím, které přeceňují city; příliš mnoho nepružnosti v jejich rozhodnutích. Rád bych se zmínil o dalších, kdybych je znal; poznal bych je, kdyby nějaké byly: dobře by mi je ukázala; ale skutečně nevidím ani jediný zápor, který by nepocházel z některé ctnosti a tak jsou její chyby chybami století a nikoli její.“*¹¹¹ Obklopovala se spíše kultivovanými aristokraty než muži pera, jejichž *„činnost neshledávala roztomilou“*, jak napsala Voltairovi.¹¹² Nicméně dveře jejího salonu byly otevřené i spisovatelům, vědcům a filosofům, a tito brzy začali tvořit jednu z nejlepších složek salonu.

Salon **Mlle de Lespinasse** se již krátce po svém otevření těšil velkému úspěchu a oblíbenosti, přestože, jak bylo napsáno už v oznámení o otevření salonu, se hosté nemohli

109Dopis pana de Chatel Mme du Deffand z roku 1742, cit. podle Craveri, s. 86, překlad aut. práce.

110Dopis vévodkyně de Choiseul Mme du Deffand z 25. 6. 1767, cit. podle téhož, s. 86, překlad aut. práce.

111Portrait de Mme la marquise du Deffand par M. de Forcalquier, cit. podle Craveri, s. 87 an, překlad aut. práce.

112Cit. podle Picard, s. 241, překlad aut. práce.

těšit „ani na oběd ani na večeři, pouze na setkání s přáteli.“¹¹³ Kouzlo salonu zřejmě tkvělo v naprosté otevřenosti rozhovorů. Nebyl ani výlučně politický ani literární, hovořilo se volně a každá malá příhoda zde byla vítána. Julie dokázala mistrně uhasit doutnající názorové rozepře a snažila se vždy vyvolat dojem, že sama souhlasí s postojem mluvčího. Nic a nikoho nepodrobovala kritice či odsouzení, s potěšením spojovala nesourodé věci a ze všeho se těšila.¹¹⁴ Baron Grimm o ní ve své korespondenci poznamenal: „Dokázala spojovat nejrozdílnější a nejprotikladnější osobnosti bez sebemenší námahy; jedním chytře mířeným slovem rozproudila konverzaci, uměla ji udržovat a přizpůsobovat svému přání.“¹¹⁵ A hrabě de Guibert o ní napsal: „Ve svých promluvách se nepovyšovala ani nesnižovala nikdy před těmi, s nimiž mluvila. Zdálo se, že má v sobě tajemství všech povah, rozměr a nuance celé duchaplnosti.“¹¹⁶ Po její smrti se vyznal jeden z jejích přátel: „Všichni jsme se u ní cítili jako přátelé, neboť nás spojovaly stejné city. Vida! kolik osobností se u ní potkávalo, vyhledávalo a konvenovalo si; ti samí se budou i nadále potkávat, vyhledávat, ale již si nebudou konvenovat.“¹¹⁷ Julie sama si necenila ve svém životě ničeho tak, jako svých přátel: „Znám jen jedno potěšení, mám jen jeden zájem, a to je přátelství, které mě podporuje a utěšuje. Jsem tu jen proto, abych něžně milovala své přátele. Ah! jak jsou milí, jak jsou čestní, jak jsou velkorysí! Jak moc je mi jich třeba!“¹¹⁸

Několikrát do týdne se u **Mme Geoffrin** setkával výkvět duchaplnosti Paříže. V pondělí se konala večeře pro umělce, v úterý přijímala různorodější společnost, ale nejslavnější a nejvyhledávanější byly středeční večeře, kdy přicházeli uznávaní spisovatelé, filosofové a vědci. I když si mohla dovolit, na rozdíl od Mlle de Lespinasse, přepychové zařízení salonu, dala přednost střízlivosti, umírněnosti a harmonii, což jen přispělo k tomu, že se u ní cítili dobře i ti hosté, kterým vadila okázalost salonů jejích konkurentek z řad aristokratek. To samé platilo i o jejím vzhledu. Nosila prosté šaty bez zbytečných ozdob a „měšťanský“ čepček, jak je nám známo z pláten zobrazující společnost v jejím salonu nebo z portrétů.¹¹⁹ Když v roce 1771 navštívila nedaleko bydlicí slavnou malířku Élisabeth Vigée-Lebrun, udělala na tuto stejný dojem: „Ačkoli není ještě příliš stará, hádala bych jí alespoň sto let; nejenže chodí shrbená, ale také její oblečení jí přidává roky... V jejím věku se jiné ženy snaží vypadat mladší

113Oznámení sepsal baron Grimm, cit. podle de Castries, s. 79.

114Srov. dopisy Julie de Lespinasse, de Castries, s. 81 an.

115Cit. podle téhož, s. 81, překlad aut. práce.

116Tamtéž, překlad aut. práce.

117Cit. podle de Castries, s. 82, překlad aut. práce. Sloveso konvenovat z francouzského *convenir* – hodit se k sobě, vyhovovat si – je zvoleno pro nepřesnost českého překladu tohoto slovesa. Je použito dvakrát za sebou pro dodržení stylu věty v dopise, která měla zdůraznit změnu, ke které po Juliině smrti došlo.

118Dopis Condorcetovi, cit. podle téhož, s. 83, překlad aut. práce.

119Mme Geoffrin zachytil na svém obraze například Hubert Robert, její přítel, dále Jean-Baptiste-Siméon Chardin či Jean-Marc Nattier. Viz Příloha 1.

*a své toaletě věnují hodně pozornosti.*¹²⁰ Nejen odění, ale ani chování neneslo žádnou známku vyzývavosti. Hlavním znakem její povahy byla jednoduchost v tom nejlepší slova smyslu. Vše podřizovala rozumu a disponovala velkým šarmem. Svůj salon vedla se srdečnou a jemnou autoritou a ke svým hostům chovala až mateřské city. Tato autorita však byla přirozená a zjemněná jednak dobrotou a jednak přátelstvím, které se vyznačovalo velikou shovívavostí k povaze přátel. Sama řekla: „*Není potřeba nechat cestu přátelství zarůst travou.*“¹²¹ Kromě nezbytné duchaplnosti však po svých hostech požadovala také důvěru a bezpodmínečnou oddanost. Horace Walpole, kterého navštívila po jeho záchvatu dny, o ní napsal: „*Způsob, jakým mě kárala, mne okouzloval. Nikdy jsem neviděl nikoho, kdo by tak přímo útočil na chyby, ješitnost a pokrytectví každého člověka. Teď mi to činí skutečné potěšení a já ji jmenuji svým zpovědníkem a duchovním vůdcem.*“¹²²

Salon Mme Geoffrin byl vskutku jedním z nejsvobodomyšlnějších v Paříži. Potkávali se zde nejspolehlivější duchové a diskutovalo se o nejpálčivějších otázkách a nejnovějších myšlenkách. Hosté zde pocítovali jistotu a rovnost v zacházení a mohli se spolehnout na pomoc v nouzi. Přicházeli sem urození pánové a světáci, aby se tu setkali s filozofy, kteří je zajímali, ale které se neodvážili jinde oslovit. Tito pak, poněkud tlumíce svou „zář“ (či „světlo“, pokud hovoříme o osvícenství), vyjadřovali a obhajovali své myšlenky tak, aby forma vyhovovala bontonu lidí, s nimiž je sdíleli.¹²³ Ostatně Mme Geoffrin nesnášela výstřelky a vždy, když hrozilo, že konverzace takto vybočí z dráhy, ukončila ji jednoduchým: „*Tak to bychom měli.*“¹²⁴ a vrátila ji tak do mezí slušnosti. Nepoučitelné hosty velmi jemně vypudila ze své společnosti¹²⁵, ale jinak uměla výborně usměrňovat rozhovory, aniž by někoho urazila, a lidé od ní odcházeli spokojeni, neboť dala každému zazářit a nikoho nezanedbávala.

1.3.6 Oraculum a pravidelní návštěvníci

Oraculem se nazýval nejvýznačnější a nejpravidelnější návštěvník salonu a zároveň blízký přítel salonieri. Udával směr konverzace, pomáhal s organizací večera a podílel se na výběru

---

120E. Vigée-Lebrun, *Souvenirs*, cit. podle Milena Lenderová, *Élisabeth Vigée-Lebrun, malířka vznešených dam*, in: Dějiny a současnost, roč. 25, č. 2 (2003), s. 31. Malířka je nejvíce známá svými portréty Marie Antoinetty a jejích dětí.

121Cit. podle Picard, s. 217, překlad aut. práce.

122Cit. podle von der Hayden-Rynschová, s. 53.

123Picard, s. 214.

124Francouzsky „*Voilà qui est bien.*“ Cit. podle Picard, s. 215, překlad aut. práce.

125To se týkalo i Diderota, který byl na její vkus příliš bouřlivý a živě gestikulující, a který tím někdy doslova omračoval své posluchače. Nicméně Mme Geoffrin chodila navštěvovat Denise i poněkud zanedbávanou Mme Diderot, a když jednou uviděla nuznost jejich bytu, rozhodla se jej celý vybavit novým nábytkem.

hostů. I on tedy mimochodem určoval charakter salonu a okruh nejbližších návštěvníků.

Nejvěrnějšími návštěvníky salonu **Mme du Deffand** se po prezidentu Hénaultovi, se kterým se sice rozešla, ale který nadále zůstal jejím přítelem, stali Formont¹²⁶ a hrabě Pont-de-Veyle.¹²⁷ O Formontovi soudila, že „jeho vzhled je chladný a vystupování lenivé, má přesto živého ducha a milou povahu. [...] Nikdo není tak ctnostný a nemá tak nenucené způsoby; všechno omlouvá, všechno promíjí, jeho jemnost a klid jsou neochvějné. Zkrátka je to příklad dokonalého filosofa a obraz věrného přítele.“¹²⁸

Jestliže Formont byl přítelem z nejvěrnějších, byl Pont-de-Veyle jedním z Mariiných nejstarších známých, neboť se s ním poznala již v roce 1720. Od té doby udržovali vztah, který se mnohým zdál založen na zvyku a jisté lhostejnosti, avšak Marie ho měla velmi ráda pro jeho věrnost.¹²⁹ V portrétu, který o něm sestavila, se můžeme dočíst, že „*duchaplnost a nadání pana Pont-de-Veyle si zaslouží všechny pocty, po kterých baží spisovatelské ambice; ale jeho skromnost a jeho láska k nezávislosti způsobují, že dává přednost potěšení ze společnosti před vyznamenáním a slávou. Odmítá vše, co by mohlo podnítit závist. [...] Jeho vzhled je chladný, jeho způsoby málo srdečné: člověk by ho podezřívával ze značné lhostejnosti a byl by se velmi mýlil; je schopen velké, upřímné a stálé náklonnosti.*“¹³⁰

Dlouholeté a z velké části na korespondenci založené přátelství existovalo mezi Marií a Voltaiem¹³¹, a to již od doby, kdy se poznali na zámku Sceaux.¹³² Jejich dopisy svědčí o vzájemné důvěře, intelektuálním obdivu a myšlenkovém porozumění. Aktuální události hodnotili se sarkasmem a ironií, třebaže se jistě v mnohém názorově lišili. Diskutovali spolu o literárních a vědeckých dílech, ta Voltairova, která jí sám posílal, nevyjímaje: „*Samozřejmě, že nebudu číst Rabelaise; Ariosta mám velmi ráda; vždy jsem ho měla radši než Tasseho. [...] Nedokáži Vám popsat svou radost, když jsem si v Candidovi přečetla všechno to špatné, co*

126Jean Baptiste Nicolas Formont (1694-1758) se přátelil s Voltaiem. Vždy několik měsíců v roce trávil v Paříži a bydlel u Mme du Deffand. Jinak žil v Rouenu, kde spravoval rodinné panství. Za svého života nic nepublikoval, ale v r. 1860 byly objeveny rukopisy jeho děl různých žánrů.

127Antoine de Ferriol, hrabě Pont-de-Veyle (1697-1774) se věnoval nadšeně divadlu a literatuře; vlastnil bohatou divadelní knihovnu a byl autorem mnoha dramatických děl a spoluautorem některých románů své tety Mme de Tencin.

128Cit. podle Craveri, s. 71 an., překlad aut. práce.

129Srov. dopis Mme du Deffand Walpolovi z 5. 7. 1767, Craveri, s. 73.

130Náčrtek portrétu pana Pont-de-Veyle od markýzy du Deffand, 1774, cit. podle Craveri, s. 73 an., překlad aut. práce.

131Dlouholetost vztahu si oba s jistou pýchou uvědomovali. V roce 1759 napsala markýza, že „*pro Vás nikdo nemá tolik náklonnosti, úcty a přátelství jako já: už čtyřicet let smýšlím stejně.*“ A Voltaire v dopise z roku 1768 poznamenal: „*Známe se víc než pětáctýřicet let.*“ Cit. podle Craveri, s. 182, resp. Voltaire, *Correspondance choisie*, s. 1081, překlad aut. práce. Této korespondenci se věnuje i kapitola 2.3. Portrét Voltaira v Příloze 2.

132První dopis, který je k dispozici, je z května 1732, ta pravá korespondence začala ale až v lednu 1758 a skončila s Voltairovým návratem do Paříže a jeho smrtí v roce 1778.

*jste řekl o Miltonovi; vždycky jsem si to myslela, neboť jsem z něj měla vždycky hrůzu. Po Vašem soudu mnohem víc věřím svému úsudku.*¹³³ Na Mme du Deffand měly tyto „rozhovory“ jistě blahodárný účinek, neboť ji vzdalovaly od nudy, kterou velmi trpěla: „*Váš poslední dopis, pane, je božský. Kdybyste mi podobně psal dál, byla bych nejšťastnější na světě a nestěžovala bych si už na to, že nemám co číst.*“¹³⁴ Navzájem si také poskytovali útěchu ve svých těžkých životních situacích a to vše s opakujícími se slovy úcty, kterou k sobě cítili: „*To já, madame, vás žádám o prominutí, že jsem neměl tu čest vám napsat, to nejste vy, prosím vás, kdo mi má říkat, že neměl tu čest mi psát. Jaká to milá čest; mezi námi se jedná o opravdovější věci, vzhledem k našemu stavu, věku a způsobu myšlení. Pokud vím, tak pouze o Jidášovi se říkalo, že by pro něj bylo lepší, kdyby se nenarodil, a to ještě v Evangelii.*“¹³⁵

Za Voltairovy nepřítomnosti si Marie velmi oblíbila i d'Alemberta¹³⁶, ovšem do chvíle, než se rozešla s **Julii de Lespinasse** a on se stal jejím oraculem.

Julie se s tímto slavným matematikem a členem Akademie sprátelila v salonu své tety a on jí zůstal věrný, i když se Julie po rozchodu přestěhovala do domu v ulici Saint-Dominique, kde si s pomocí přátel otevřela vlastní salon.¹³⁷

D'Alembert jí zůstal nablízku, zejména v době, kdy prodělávala neštovice, a není tedy divu, že když vzápětí onemocněl d'Alembert, nabídla mu Julie, aby se po svém uzdravení přestěhoval k ní.¹³⁸ Od roku 1765 spolu tedy sdíleli společnou domácnost a charakter tohoto soužití zaměstnával klevetníky mondénní společnosti. Mnozí soudili, že jejich vztah je mileneckého rázu¹³⁹, jiní, jako například stále roztrpčená Mme du Deffand, zastávali názor, že dokonce došlo k tajnému sňatku.¹⁴⁰ D'Alembert tyto pomluvy rozhořčeně odmítal, ostatně jeho nejbližší přátelé, jako Condorcet či Marmontel, proti nim rovněž bojovali. Vztah s Julií

133Dopis z 3. 11. 1759, cit. podle Craveri, s. 194, překlad aut. práce. *Candide aneb O optimismu* je jedno z Voltairových nejznámějších děl.

134Dopis z 28. 10. 1759, cit. podle téhož, s. 194, překlad aut. práce.

135Dopis ze 9. 5. 1765, *Correspondance choisie*, s. 915, překlad aut. práce. Markýza si v předešlém dopise stěžovala na svůj úděl po rozchodu s Julií de Lespinasse a vyjádřila se, že lepší by bylo se nenarodit. Slovo *čest* (francouzsky *l'honneur*) je zde opakováno třikrát, opět z důvodu dodržení stylu dopisu a zdůraznění pocitu *cti*.

136Jean-Baptiste Le Rond byl jako novorozeně nalezen před vraty kostela Saint-Jean-Le-Rond, odtud jeho jméno. Později se dozvěděl, že jeho matkou je Mme de Tencin, významná saloniera první generace 18. století, a otcem rytíř Destouches, generál artilerie. Ten na rozdíl od matky neignoroval jeho existenci, umístil jej do penzionátu na předměstí Saint-Antoine a světil ho zde do péče Mme Rousseau (pouhá shoda jmen), která ho přijala za svého. Byl členem francouzské, berlínské a petrohradské Akademie věd. Jako bezvěrec byl po své smrti pohřben v neoznačeném hrobě. Portrét v Příloze 2.

137Těmi přáteli byly zejména maršálka de Luxembourg, která jí poskytla nábytek, a Mme Geoffrin, jež jednak prodala ruské carevně Kateřině II. tři obrazy ze své sbírky a část peněz poskytla na vybavení bytu, a dále získala pro Julii rentu ve výši jednoho tisíce écus. Rentu získala i od pana de Vaines.

138Dopis d'Alemberta Mme Rousseau z roku 1765, de Castries, s. 77.

139Například David Hume psal svým přátelům do Anglie o Julii jako o milence d'Alemberta, tamtéž, s. 77.

140Dopis d'Alemberta Voltairovi, de Castries, s. 77.

se pravděpodobně odehrával v rovině intimního přátelství¹⁴¹, nezměrné úcty a obdivu.¹⁴² Je možné, že d'Alembert Julii skutečně miloval, a že i ona milovala jeho, ovšem bez oné zničující vášně, jaká byla později charakteristická pro její dvě osudové lásky.

Každý den mezi šestou a desátou večerní se u Mlle de Lespinasse setkávala různorodá společnost dvořanů, prelátů a vyslanců, nemluvě o „zástupu“ encyklopedistů.

Díky d'Alembertovi se salon stal předpokojem Francouzské akademie. Salonní společnost sestavovala seznamy navržených pro přijetí mezi Nesmrtelné a tento výběr často předjímal konečná rozhodnutí akademiků. Nemalé pravomoci měl v těchto záležitostech d'Alembert, zvláště po tom, co se stal doživotním tajemníkem Akademie. Nicméně i zde prokázala Julie svůj vliv, když dokázala do výběru účinně zasáhnout a zmírnit tak tyto domněle despotické tendence.

Pravidelným návštěvníkem salonu z řad akademiků byl Condorcet, doživotní tajemník Akademie věd, zvolený ve svých šestadvaceti letech.¹⁴³ Byl to muž zvláštní povahy, málomluvný, ale nadán dobrou pozorovací schopností a přímo vražednou duchaplností. Působil dojmem roztržitosti a až přepjaté zvědavosti, což bylo způsobeno tím, že se zabýval mnoha věcmi najednou, jak o něm napsala Julie: „*Pracuje deset hodin denně, udržuje korespondenci s dvaceti lidmi, z nichž každý by mohl bez domýšlivosti věřit, že je tím nejdůležitějším. Když ho posloucháte, řekli byste stokrát za den, že je to ten nejobdivuhodnější muž, jakého jste kdy slyšeli. Mohli bychom jeho ducha přirovnat snad jen k Bohu; je nekonečný a přítomný, je všude nebo alespoň u všeho.*“¹⁴⁴

Condorcet byl spolu s d'Alembertem Juliin nejvěrnější a nejdiskrétnější přítel. Protože byl o deset let mladší než ona, chovala k němu téměř mateřské city a snažila se mu radit ve věcech vzhledu, zdraví a také milostných vztahů.¹⁴⁵

Dalším akademikem a Juliiným přítelem byl spisovatel a novinář Suard.¹⁴⁶ Je jedním z příkladů Juliina vlivu na volby do Akademie. Její přesvědčení o jeho talentu a přímluva u d'Alemberta způsobily, že Suardovi bylo v roce 1772 nabídnuto akademické křeslo. Kvůli maršálovi de Richelieu, který zase intrikoval proti němu, musel být ovšem o dva roky později znovu zvolen.

141Nikoli v dnešním slova smyslu. Žili spolu jako manželé, avšak bez sexuálních styků a s možností navázání jiného milostného vztahu.

142D'Alembert, *Mámům Julie de Lespinasse*, 25. 8. 1776, in: de Castries, s. 78.

143Marie Jean Antoine Nicolas de Caritat, markýz de Condorcet, narozený v r. 1743. Mezi Nesmrtelné, tj. doživotní členy Francouzské akademie ovšem vstoupil až pět let po Juliině smrti, v r. 1781. Ze strachu ze zatčení si za Revoluce v roce 1794 vzal život.

144Dopis Guibertovi z 9. 10. 1774, cit. podle de Castries, s. 84, překlad aut. práce.

145Srov. dopisy Condorcetovi z června a července 1769 a z r. 1773, de Castries, s. 85 an.

146Jean Baptiste Antoine Suard, narozen roku 1732, do Paříže přišel roku 1750; stál v čele novin *Gazettes littéraire d'Europe* a později si vzal sestru knižního vydavatele Panckoucka, s nímž spolupracoval.

Suard disponoval i jinými zbraněmi než jen svým spisovatelským talentem. Působil přitažlivým vzhledem, šarmem, uměním vést konverzaci a samozřejmě duchaplností. Grimm po jeho zvolení poznamenal: „*Mnozí mu nechtějí přiznat tituly, kterých se mu s touto ctí dostalo, ale všichni, kdo ho znají, jsou přesvědčeni, že záleželo jen na něm, aby si je zasloužil.*“¹⁴⁷

Je nutné říci také pár slov o rytíři de Chastellux.¹⁴⁸ Voják, sloužící v sedmileté válce, měl spíše ambice literární než vojenské. V Paříži se těšil pověsti příjemného vypravěče, jehož slova se často citovala. Julie k němu chovala přátelství, nikoli však bez výhrad. Guibertovi například o něm napsala: „*Tři čtvrtiny času rytíři nerozumím. Je tak spokojený s tím, co dělá, ví tak dobře, co dělat bude.*“¹⁴⁹ Vadil jí nedostatek citu, který sice nevylučoval dobrotu, ale bránil mu v porozumění lidské duši, jinak řečeno v empatii. Rozčilovala ji jeho domýšlivost, důležitost, jakou přikládal mondénním klepům, a jeho zalíbení ve dvořanech a dvorské etiketě. Zároveň ale oceňovala rytířovy umělecké kvality a dělala všechno pro jeho zvolení: „*Je se mnou velmi spokojený. Zainteresovala jsem své přátele a vše je teď tak dobře zařízené, že zbývá jen, aby některý ze Čtyřiceti zemřel a on mohl být zvolen do Akademie. Je to jisté, ale neobešlo se to bez obtíží.*“¹⁵⁰

Za oraculum salonu **Mme Geoffrin** v jeho počátcích lze považovat Fontenella¹⁵¹, který k ní chodil až do jejích posledních dnů. Spojovalo je intelektuální přátelství a podobný smysl pro humor a nadřazenost rozumu. Dalším „zdeděným“ hostem po Mme de Tencin byl Montesquieu, který však nenavštěvoval Mme Geoffrin příliš dlouho. Na vině byla zřejmě jeho spisovatelská přecitlivělost. Mme Geoffrin sice velmi vychvalovala knihu *Duch zákonů*, ale Montesquieu snad zjistil, že pojednání vůbec nečetla. Rovněž Voltaire nenašel v Mme Geoffrin správnou duši a zůstal věrný Mme du Deffand.

Po Fontenellově smrti plnilo úlohu oracula hned několik mužů. Nejdříve to byl Burigny, který u ní bydlel a vykonával práci tajemníka.¹⁵² Během několika let se nezbytným hostem stal Marmontel.¹⁵³ Býval zván na všechny večere, madame mu dokonce nabídla bydlení

147Cit. podle de Castries, s. 89, překlad aut. práce.

148François Jean de Chastellux, známý svým dílem *Cesta do Ameriky*, přátelstvím s Washingtonem a hrdinskou účastí ve válce o Nezávislost. Do Akademie byl zvolen r. 1775.

149Dopis Guibertovi z 30. 10. 1774, cit. podle de Castries, s. 92, překlad aut. práce.

150Dopis Guibertovi ze 14. 10. 1774, cit. podle téhož, s. 92, překlad aut. práce.

151Bernard Le Bovier de Fontenelle (1657-1757), filosof, religionista a spisovatel, popularizátor osvěcenské filosofie.

152Jean Levesque de Burigny (1692-1785), spolu s bratry vypracoval *Univerzální slovník lidských vědomostí*. Je autorem mnoha historických a filosofických pojednání, z nichž se některá nelíbě dotýkala papežské instituce.

153Jean-François Marmontel (1723-1799), člen Akademie od r. 1760, muž mnoha povolání, vydavatel *Mercure de France*, kde otiskl své slavné *Mravoučné povídky*. Povolání vydávat tyto noviny mu bylo odejmuto poté, co v salonu Mme Geoffrin předčítal satiru na vévodu d'Aumont, k jejímuž autorství se nepřiznal, a to mu přineslo jedenáctidenní pobyt v Bastille. Portrét v Příloze 2.

ve svém paláci¹⁵⁴ a seznámila ho s největšími osobnostmi doby. Trochu ho podle svého zvyku tyranizovala, avšak starala se o jeho kariéru a stála za jeho zvolením do Akademie.

Nejvěrnějším hostem salonu byl d'Alembert. Salon byl otevřen chvíli předtím, než započala práce na Encyklopedii a není tedy divu, že se zakrátko stal centrem setkávání všech spolupracovníků. Když bylo z finančních důvodů ohroženo vydání díla, neváhala Mme Geoffrin encyklopedisty podpořit, aby mohli v edici pokračovat.¹⁵⁵ Na d'Alembertovi oceňovala, stejně jako Julie de Lespinasse, jeho duchaplnost, živost a srdečnost. Zvláště měla ráda jeho napodobovací talent, kdy se musela smát, navzdory své vážnější povaze a respektu, který chovala ke svým přátelům, když d'Alembert imitoval Marmontela a mnohé jiné z jejího okolí.

V souvislosti s Mme Geoffrin je nutno zmínit ještě jednoho muže, který sice nebyl pravidelným návštěvníkem jejího salonu, ale mezi zahraniční hosty běžného významu jej také zařadit nelze, neboť spolu navázali vskutku mateřsko-synovský vztah. Jedná se o budoucího polského krále Stanislava-Augusta Poniatowského. V roce 1741 navštívil salon jeho otec hrabě Poniatowski, správce pokladny polského království, jenž si Mme Geoffrin oblíbil natolik, že ji v žertu oslovoval „má ženo“. Stejně něžný vztah se zrodil i mezi ní a Stanislavem, který přijel do Paříže v roce 1753.¹⁵⁶ I když zde strávil pouhých pět měsíců, jeho „mamá“ se mu vtiskla natolik do srdce, že si s ní nepřestal dopisovat, ani když v pětadvaceti letech vlivem své bývalé milenky, ruské carevny Kateřiny, usedl na polský trůn. Tři dny po svém triumfu jí napsal: „*Má drahá mamá, připadá mi, že od předvčerejška Vás takto oslovuji s ještě větším potěšením. Titul „Váš milovaný syn“ lahodí mému srdci stejně jako ostatní mé tituly.*“¹⁵⁷ Odpověď Mme Geoffrin byla směsicí radosti a pýchy: „*Když si pomyslím, že můj drahý syn, kterého jsem viděla tak mladého a kterého jsem stále kárala, mě miluje jako král stejně jako když byl jen můj syn, točí se mi hlava a srdce mi hoří... Můj drahý synu, můj drahý králi, můj drahý Stanislave-Auguste, má Svatá trojice, zbožňuji Vás a líbám Vás.*“¹⁵⁸ Ve svých dopisech neváhal Stanislav-Auguste otvírat témata státnických starostí i nešťastných lásek.

154Jeho pobyt skončil na Thérèsinu žádost po skandálu s jeho dílem *Bélisaire*, odsouzeným Sorbonnou i arcibiskupstvem. Mme Geoffrin se ničemu tak nevyhýbala, jako skandálům, které by poskvrnily její salon. Marmontela však dále počítala mezi své přátele a nezapomněla na něj ani ve své závěti.

155Salon Julie de Lespinasse byl otevřen později a encyklopedisté přešli z jednoho salonu do druhého.

156Mme de Geoffrin jej samozřejmě kárala za přestupky a on ji v omluvě tituloval „mamá“; když se později stal králem, Mme du Deffand neodolala a nazvala svou rivalku „Carevnou Paříže“.

157Cit. podle Serge Grand, *Ces bonnes femmes du XVIIIe siècle*, Paris, 1985, s. 173, překlad aut. práce.

158Cit. podle téhož, s. 173, překlad aut. práce.

Jistou dobu udržovala Mme Geoffrin i udivující korespondenci s carevnou Kateřinou¹⁵⁹, která ji v dopisech žádala, zřejmě dobře informovaná o povaze adresátky, o „pokárání“: „*Oh, Madame, řekněte mi všechno, co se Vám zlíbí a co považujete za nezbytné. Neostýchejte se, pokárejte mě, jsem příjemně překvapena, že mě někdo chce za přítelkyni.*“¹⁶⁰ Bohužel Mme Geoffrin naivně uvěřila, že může s Kateřinou jednat stejně otevřeně, jako se svými hosty. Není tedy divu, že známost ochladla a nakonec skončila. Zkušenost ji inspirovala k myšlence napsané na rub jedné hrací karty: „*Velcí páni se s námi ochotně bratříčkují pro své pohodlí, ale nemají příliš rádi, když se k nim chováme stejně.*“¹⁶¹

V květnu 1766 se Mme Geoffrin rozhodla, že pojedje navštívit polského krále, který si to velmi přál. Tato cesta se stala v Paříži událostí roku, neboť sedmašedesátiletá saloniera nespala nikdy mimo metropoli. Cestovala přes Vídeň, kde byla přijata Marií Terezií, když předtím odmítla pozvání Bedřicha II. Pruského i návštěvu Kateřiny Veliké.¹⁶² Během svého pobytu ve Varšavě nemohla nezaznamenat zoufalé poměry v Polsku a svému zármutku dala průchod v dopise d' Alembertovi: „*Jsem velmi spokojena se srdcem, které jsem přijela hledat. Stanislav je čestný, jeho úmysly jsou skvělé, je pracovitý, přeje si učinit svůj lid šťastným. Avšak! Nikdy neuspěje! Je to strašný úděl, být polským králem! Neváhala jsem mu říci, co shledávám špatným. [...] Vše, co jsem viděla od chvíle, kdy jsem opustila domov, mě přimělo děkovat Bohu, že jsem se narodila ve Francii.*“¹⁶³ Domů se vrátila v říjnu téhož roku a byla ve svém salonu triumfálně uvítána.

Viděli jsme, že saloniery byly vskutku jedinečné osobnosti a totéž platilo i o lidech, kteří je navštěvovali. Ačkoli chvalozpěvy v dopisech či pamětech nelze brát zcela doslova, neboť to byl jeden z konvenčních způsobů vyjadřování, o čemž bude ostatně později řeč, přece dokládají, že salonní společnost tvořili lidé, kteří se navzájem ctili a obdivovali. Jednou z hlavních vlastností, kterou tito lidé u ostatních hodnotili velmi kladně, byla schopnost vést, udržovat a plodně se podílet na konverzaci. Následující kapitola se bude věnovat právě formám rozprávění v salonech, neboť, jak už bylo mnohokrát zmíněno, toto tvořilo jeden z hlavních komponentů salonní zábavy.

159Známost navázala přes její matku, kněžnu d'Anhalt, která navštívila salon na podzim roku 1758. Když se Kateřina stala o čtyři roky později carevnou, snažila se získat sympatie všech, kdo v Paříži něco znamenali. Korespondence probíhala v letech 1763-1766.

160Cit. podle Grand, s. 175, překlad aut. práce.

161Cit. podle téhož, s. 175, překlad aut. práce.

162Srov. úryvky dopisů mezi Mme Geoffrin a Stanislavem-Augustem, Grand, s. 174.

163Cit. podle Grand, s. 178, překlad aut. práce.

2 Rozprávět v prostředí salonu

2.1 Rozhovory

Jak už bylo několikrát zdůrazněno, umění konverzovat a vést konverzaci patřilo k hlavním vlastnostem saloniery, která úspěšně vedla svůj salon.¹⁶⁴ Z toho můžeme soudit, že rozhovory byly to hlavní, proč se lidé v salonech setkávali, a proto se pro ně vžilo označení „literární salony“. Tento termín však nesmíme brát doslova v tom smyslu, že by zde hovořili zejména spisovatelé a výhradně o literatuře. Již bylo ukázáno, že společnost bývala mnohem pestřejší a témata hovorů v podstatě neomezená.¹⁶⁵ Slovo „literární“ je výstižné pouze v tom, že všechny aktivity související s konverzací vyvstávaly z ústních forem slovesnosti.¹⁶⁶ Na druhou stranu byla literatura, jak ji chápeme dnes, to znamená psaná forma vyjádření, nedílnou součástí salonní kultury, a to nejen v již zmíněných diskuzích o literatuře, ale i v samotné literární produkci, neboť ne jeden příslušník mondénního světa byl literárně činný a své kusy v salonech předčítal.

Jak tedy konverzace v salonech probíhala? Jaká byla její pravidla? Co ji činilo tak unikátní, že se výraz „francouzská konverzace“ stal proslulým? Hlavní problém, se kterým je nutno se při studiu vypořádat, je fakt, že konverzace je zkrátka ústní forma vyjádření a v případě salonů 18. století ji nemáme nikde autenticky zaznamenanou. Je tedy nezbytné opírat se o existující písemné zprávy, jež se o konverzaci alespoň zmiňují. Mohou to být zmínky v dopisech nebo pamětech či fiktivní rozhovory v románech či jiných literárních dílech.¹⁶⁷ Nabízí se však otázka jejich podobnosti s realitou.¹⁶⁸

164Pro upřesnění výrazu *salonní konverzace* citujme, jak jej vymezil Mathesius: „*Salonní hovor je veden pro radost a nesměřuje k žádnému praktickému cíli nebo alespoň k němu nesměřuje přímo a přede vším ostatním. Je to milý zjev společenské družnosti a ve formě zvláště vypěstěné se stává přímo uměním.*“ Mathesius, Vilém, *Jazyk, kultura a slovesnost*, Praha: Odeon, 1982, s. 393.

165Samozřejmě se to lišilo salon od salonu, u Mlle de Lespinasse se mohlo hovořit velmi volně, stejně jako u Mme Geoffrin, kde pouze forma konverzace musela zachovávat určitá pravidla, ale u Mme du Deffand byla některá témata, jako například Encyklopedie, tabu. O tématech rozhovorů viz níže.

166Francouzské slovo *littérature* má i význam slovesnost, *littéraire* pak slovesný.

167Viz dále *Rozhovor d'Alemberta s Diderotem, D'Alebertův sen a Pokračování rozhovoru*, vše in: Denis Diderot, Výbor z díla, Praha: Svoboda, 1990.

168Marivaux dokonce přiznal, jak je těžké převést do literárního díla autentičnost konverzace: „*Snažil jsem se uchopit mluvu rozhovorů a obraty důvěrných i různě přicházejících myšlenek, ale nelichotím si, že jsem toho dosáhl; připojím pouze postřeh, že mezi duchaplnými lidmi jsou ve společnosti rozmluvy živější, než si myslíme, a že i když se autor snaží sebevíc, aby je napodobil, nikdy se nepřiblíží zápalu či vytríbené a náhlé naivitě, které do nich vkládají.*“ Marivaux, *Les Serments indiscrets*, Paris: Garnier, 1980, s. 976, překlad aut. práce.

2.1.1 Bonmoty

Pokud se zastavíme u první otázky, je jisté, že konverzace v salonech nebyla jednotvárná ani zcela povrchní, jejím hlavním účelem však bylo zahánět nudu. Mme du Deffand si na ni v dopisech stále stěžovala a Mlle de Lespinasse se stali přátelé natolik potřební, že si není tak těžké představit, jak by její život vypadal, kdyby nevedla salon.¹⁶⁹ Úlohu pobavit nejlépe zastával nezávažný bonmot¹⁷⁰, po kterém mohla, ale nemusela následovat stejně bystrá odpověď.¹⁷¹ Dodával lesku a váhy nejen svému autorovi, ale i salonu, kde byl pronesen. Šířil se pak i do jiných salonů, zmiňoval se v dopisech, a pokud se ujal, mohl být citován ještě léta po vyslovení.¹⁷² Tím se také zachovávala jakási kontinuita salonní kultury napříč staletími. Horace Walpole si kupříkladu do svého zápisníku zaznamenal, že na jedné večeři u prezidenta Hénaulta použila Mme du Deffand bonmot, který kdysi pronesla markýza de Sévigné.¹⁷³ Bonmoty salonní společnosti, které prosluly nejen napříč časem, ale i napříč zeměmi, se navíc mohly stát jakýmsi dokladem toho, že taková společnost nepostrádala duchaplnost. Není ovšem pravidlem, že se zachovaly pouze bonmoty nejduchaplnější¹⁷⁴, ostatně na výběru toho, co přetrvá, měla a stále má velký vliv náhoda či příznivé okolnosti, což může být odpověď na otázku po unikátnosti francouzského umění konverzace. Za to, že byla Francie v 18. století „v módě“, vděčila tato země do jisté míry již předcházejícímu století a zvláště vládě Ludvíka XIV., který vybudoval její status arbitra na poli elegantního až luxusního života, duchaplné rozhovory nevyjímaje. S trochou nadsázky by se tedy dalo říci, že se salony 18. století pouze „svezly na vlně“ obdivu, kterým se Francie pyšnila už dříve.

Bonmoty byly návštěvníky salonů ceněny více než slovní hry, tzv. kalambúry¹⁷⁵, jak se můžeme dočíst u markýze de Bièvre. Píše, že *„jestliže se vtip nezakládá na dvojsmyslnosti, ale na důmyslném nápadu, přesně vyjádřeném, pak to už není hra se slovy, nýbrž opravdový bonmot.“*¹⁷⁶ Slovní hry měly zlehčovat debaty, které hrozily nudou nebo rozbrojem, což může

---

169Viz kap. 1.3.5.

170Z francouzského výrazu *bon mot* neboli duchaplnost ve smyslu duchaplné promluvy. Doslovný překlad by zněl *dobré slovo*.

171Rozdělení na tři typy formy salonní konverzace předkládá Antoine Lilti, *Le monde des salons*, Paris: Fayard, 2005, s. 275; někdy byla až sama odpověď bonmotem, který se šířil, jako v případě Talleyranda, tamtéž, s. 276.

172Viz například bonmot o „omeletě na špeku“, kap. 3.3.

173Lilti, s. 276; Markýza de Sévigné byla významná osobnost na dvoře Ludvíka XIV. Známé jsou její dopisy dceři Mme de Grignan, které vyšly pod názvem *Rozhovory na dálku*.

174Výše zmíněný Talleyrand si ve svých *Mémoires* posteskl, že jeho tehdejší duchaplná odpověď mu připadá ubohá a nechápe, proč tolik proslula. Lilti, s. 276.

175Z francouzského *calembour*; tedy slovní hra.

176Markýz de Bièvre, *Calembours et autres jeux sur les mots d'esprit*, text publikován poprvé v Bièvrina, 1799, cit. podle Lilti, s. 278, překlad. aut. práce.

vyvolat dojem, že nakonec vždy zvítězila zábava nad vážností. To samo o sobě ale neříká, že diskuzím nebyl dáván dostatečný prostor. Jednou ze slovních her byla například „*Miluji svou paní, protože za A, za B atd.*“, kdy se na každé písmeno abecedy měl vymyslet jeden důvod k obdivu paní domu. Mme de La Ferté-Imbault, dcera Mme Geoffrin a nepřítelkyně matčiných přátel, si hru přizpůsobila a improvizovala na téma „*nemám ráda pana d’Alemberta, protože za A...*“¹⁷⁷

Po alespoň základním proniknutí do světa salonů, zejména toho Mme du Deffand, je namísto položit si otázku, do jaké míry byly bonmoty vyslovovány s cílem nikoho neurazit a do jaké míry se jednalo o útočné posměšky. Zdá se, že druhá možnost nabývala v 18. století na oblíbenosti. D’Holbach píše: „*Jaká to divná zábava, která se zakládá na pikantních posměšcích, útočných sarkasmech a otravných satirách.*“¹⁷⁸ Novým pravidlem, které upravovalo vztah mezi posměváčkem a vysmívaným, se stal samotný výsledek bonmotu: „*Je to výtečné pravidlo pro umění posměchu a zábavy. Šprýmař a posměváček musí být garanti úspěchu jejich kousku s ohledem na vysmívanou osobu, a pokud se tato rozzlobí, udělali chybu.*“¹⁷⁹ Sama oběť byla tedy jediným posuzovatelem oprávněnosti útoku, ač často nebyla zábavě přítomna.

2.1.2 Vyprávění

Jedno ze základních pravidel salonní konverzace bylo tedy nenudit. Pokud by se však zábava odehrávala za neustálých bonmotů a jiskrných odpovědí, stalo by se tak jistě brzy. Mnoho zmínek v dopisech a pamětech nacházíme o lidech, kteří byli ceněni jako skvělí vypravěči. Dovednost spočívala v tom, vyprávět historku či popsat příhodu ani ne dlouze, ani příliš krátce, vyprávěním zaujmout, informovat a dát každému prostor k vyjádření svého názoru. Jedním z velmi obdivovaných vypravěčů byl abbé Galiani. Marmontel o něm napsal: „*Nebylo nic, ani v politice, ani v mravech, k čemu by neměl připravené skvělé vyprávění.*“¹⁸⁰ Diderot byl stejného názoru, i když pochyboval o výchovném rozměru historek a neuchvacoval ho ani obsah. Hlavním kritériem hodnocení bylo ale stejně umění vyprávět: „*Podstata je ubohá, drží [Galiani] však v rukou nejsilnější a nejveselejší barvu a stává se nevyčerpatelným zdrojem dobré zábavy a někdy také morálního ponaučení.*“¹⁸¹ Galiani

---

177Našla bezmála dvacet čtyři důvodů: „*Nemám ráda d’Alemberta kvůli Přátelství (Amitié) k dobrým filosofům, protože není Dobrý (Bon), protože jsem dobrá Katolička (Catholique)...*“ *Papiers personnels de Mme de La Ferté-Imbault*, Archives nationales 508 AP 38, cit. podle Lilti, s. 481, překlad aut. práce.

178D’Holbach, *Společenský systém*, Praha: Akademie věd, 1960, s. 376.

179Chamfort, *Maximes, pensées, caractères*, cit. podle Lilti, s. 279, překlad. aut. práce.

180Marmontel, *Mémoires*, s. 202, překlad. aut. práce.

181Dopis Diderota Sophii Volland z 30. 9. 1760, Diderot, *Lettres à Sophie Volland*, Paris: Gallimard, 1984,

nebavil své společníky jen mluveným slovem, ale také pantomimou. Diderot vzpomínal, jak jednou na večeři u d'Holbacha, kdy byli oni dva, Galiani a další zabráni do debaty o duchu a metodě, ztvárnil abbé pantomimicky bajku o slavíku, kukačce a oslu: „*Velmi byste se směla, kdybyste viděla, jak natahuje krk a používá vysoký hlas pro slavíka; jak se nafukuje a chraptí, aby napodobil kukačku; jak vztyčuje uši a předvádí tupou a těžkopádnou důležitost osla; a to vše přirozeně a bez velkého úsilí.*“¹⁸²

Velmi vítáni byli v salonech imitátoři, jako například d'Alembert, jehož talent v tomto směru ocenila i Mme du Deffand.¹⁸³ Mnoho mladých aristokratů¹⁸⁴ se stalo vyhledávanými mondénní společnostmi jen pro svou dovednost předvádět zábavné scénky a imitace. Mme du Deffand je nazývala „šprýmaři“ nebo „čtverácká banda“¹⁸⁵, avšak ani přítomnost takových „profesionálních bavičů“ nezaručovala obranu proti nudě: „*Měli jsme tři šprýmaře a žádný šprým.*“¹⁸⁶

Umění vyprávět nejenže bylo ceněno, ale patřilo k pravidlům salonní konverzace. Člověku, který neproněsl tu a tam dobrý bonmot, neuměl vyprávět, ani se k historkám vyjadřovat, zůstávalo velmi málo prostoru, na kterém by se dobře uvedl a vydobyl si pevné postavení v některém ze salonů. Pokud se podíváme na samotné saloniery, Marmontel soudí o Mme Geoffrin, že: „*její opravdový talent tkvěl v umění dobře vyprávět. V tom vynikala a velmi ráda toho používala k pobavení u stolu, avšak nestrojeně, bez ctižádosti a vyumělkovanosti, jen aby uvedla příklad.*“¹⁸⁷ Je vidět, že ani saloniery, které vedly své království spíše z povzdálí, nechávající vyniknout hosty, jako byla Mme Geoffrin nebo Mlle de Lespinasse, netrávily večery v zarytém mlčení. Podle osobní účasti na rozhovorech, a to jak v její kvantitě, tak především kvalitě, byli všichni lidé posuzování a sami ostatní soudili. Šlo o to, nalézt v konverzaci své místo, upoutat pozornost a udržet si ji. To vše se muselo odehrávat s velkou sebekontrolou a promyšleností, avšak s dojmem naprosté přirozenosti, jak soudí Mme Necker: „*Je třeba nikdy nezapomenout, že konverzace je ozdobou myšlenek. Jak můžeme být roztržiti v tuto chvíli, kdy je třeba myslet na to, co říkají ostatní, co jsou zač, zda muži, ženy, vysoce urození, hlupáci, lidé duchaplní, obchodníci nebo spisovatelé; myslet na to, kdo jsme my, co jim říkáme, jak jim to říkáme; na zvuk našeho hlasu, na výraz tváře,*

---

s. 124, překlad. aut. práce.

182Dopis Diderota Sophii Volland z 20. 10. 1760, tamtéž, s. 141, překlad. aut. práce.

183Viz výše, kap. 1.3.6.

184Například rytíř de Boufflers nebo Donnezan.

185Francouzsky *les facétieux* resp. *la troupe facétieuse*. Dopis Mme du Deffand Walpoleovi z 30. 4. 1766, cit. podle Lilti, s. 283, překlad aut. práce.

186Dopis Mme du Deffand Walpoleovi z 3. 5. 1766, tamtéž.

187Marmontel, *Mémoires*, s. 198, překlad. aut. práce.

*na správnost mluvy, na zdvořilost slov, na bystrost a jistotu myšlenky?*¹⁸⁸ Mme Necker dokonce doporučuje se na konverzaci předem připravit, třeba pár trefných vět, které se mohou použít ve vhodný okamžik nebo témata, kterými chceme rozproudit rozhovor. To bylo jistě praktické, zvláště pro „začátečníky“ a míru používání těchto prostředků nemůžeme nijak zjistit, přesto je pravděpodobnější, že většina salonní konverzace probíhala skutečně přirozeně.¹⁸⁹ Při pouhém opakování naučených průpovědek totiž hrozilo nebezpečí zesměšnění, jako v případě jedné dámy, která pronesla, že: *„mluvit mnoho a dobře je dovednost duchaplnosti; mluvit málo a dobře je výsadou moudrých; mluvit mnoho a špatně je posedlost nadutce; mluvit málo a špatně je neštěstí hlupáka.“* Dostalo se jí odpovědi: *„A mluvit jako vy, madame, to je mluvit jako kniha.“*¹⁹⁰

2.1.3 Koloběh velebení

Výrazným rysem salonní konverzace bylo pravidlo jistého způsobu opěvování či velebení¹⁹¹, což jsme mohli zaznamenat v portrétech, ale i v korespondenci příslušníků salonů v předchozí kapitole, kde se stále dokola opakovaly výrazy nesmírné úcty, náklonnosti a chvály charakteru. Zdá se, že to, co nám dnes připadá jako směšné přehánění, a kde jsme v pokušení hledat nádech ironie, bylo tehdy obecně platným pravidlem, které bylo přirozeně přijímáno. Na rozdíl od pochlebování, jehož nutnost byla bráněna jen cyniky, velebení bylo bráno jako oprávněné umění líbit se a chovat se uhlazeně. Zásadní rozdíl spočíval zřejmě v tom, že zatímco v prvním případě šlo o agresi, neboť se jednalo o vnaidlo, které vedlo oběť ke ztrátě, v druhém případě to byly komplimenty založené na vzájemnosti. V samém srdci tohoto mechanismu stála saloniera, jejíž pohostinnost přímo opěvování vyžadovala. Přijímáním lichotek pak paní domu dávala mužům pocit, že jsou této cti hodni. Mme du Deffand se koloběhem velebení dobře bavila. Po večeři u Mme de la Reynière, napsala Walpoleovi: *„Řekla jsem jí, že ji pokládáte za nejkrásnější ženu Francie; na oplátku vás ona považuje za muže nejvyšších zásluh.“*¹⁹²

Pro nováčky v salonech, například pro cizince, bylo jistě obtížné porozumět celému systému vzájemného skládání komplimentů. Mme Geoffrin musela takové lekce v monděním chování udělovat svému „synáčkovi“, mladému Stanislavu Poniatowskému. Ten se dopustil společenské neobratnosti, když byl u maršála de Noailles vybidnut, aby řekl,

¹⁸⁸Suzanne Necker, *Mélanges*, cit. podle Lilti, s. 283 an, překlad. aut. práce.

¹⁸⁹Viz názor Marivauxe, pozn. 169.

¹⁹⁰Lilti, s. 284, překlad. aut. práce.

¹⁹¹Francouzsky *la louange*, zde je nutné odlišit od lichocení či pochlebování ve smyslu patolízalství, francouzsky *la flatterie*.

¹⁹²Dopis Mme du Deffand Walpoleovi z 23. 10. 1775, cit. podle Craveri, s. 286, překlad. aut. práce.

co se o něm jako o francouzském ministrovi říká v zahraničí. Stanislav se dal do dlouhého chválení, bohužel pak připojil, že slyšel to samé říkat o markýzi de Puisieux. Maršál rozhněvaný odešel a Stanislavovi se pak dostalo vysvětlení od přítomných dam: „*Nedošlo vám snad, že pan de Puisieux vděčí za vše, čím je, panu maršálovi, ale že mu nikdy nebude roven?*“¹⁹³ Mme Geoffrin, která se o jeho prohrěšku dověděla (nejen bonmoty, ale i špatné odpovědi měly šanci, že budou kolovat po salonech), káravě, jak bylo u ní zvykem, vysvětlila Stanislavovi: „*Pochopte, vy hlupáku, že pokud se vás člověk zeptá na to, co se o něm říká, chce, abyste ho chválil, ale pouze jeho.*“¹⁹⁴

2.1.4 Témata rozhovorů

Tematicky se rozhovory, které se v salonech vedly, týkaly skutečně téměř všeho. Vážné intelektuální diskuze tu nacházely své místo stejně dobře jako všechny výše uvedené typy společenské konverzace.¹⁹⁵ Specifikem tohoto prostředí bylo to, jak snadno a rychle se přecházelo od tématu k tématu, přičemž jediným kritériem jejich výběru se stala aktuálnost a atraktivita. Pan Mercier, vydavatel *Tableau de Paris*, v nich uvedl, že: „*lidé ani nevěděli, jakou rychlou cestou se dostali od rozboru komedie k diskuzi o aféře Povstalců*¹⁹⁶; *a jak mohou mluvit zároveň o módě a o Bostonu, o Desruesovi a o Franklinovi.*“¹⁹⁷ Naopak absence novinek ohrožovala konverzaci zdlouhavostí a nudností. Když Horace Walpole přijel v září 1765 do Paříže, po několika měsících si stěžoval na nedostatek nových událostí: „*Během prvních měsíců mého pobytu se všichni zabývali jediným tématem, jestli Mme de Boufflers dostala podruhé neštovice. Následně žili šest týdnů dauphinovou nemocí*¹⁹⁸ *a když zemřel, pochopila i Mme Geoffrin, že už není o čem mluvit, ani co vyprávět.*“¹⁹⁹ Pravdivost takových novinek přitom nebyla vůbec důležitá a nemohla být ani dost dobře ověřitelná. Baron d’Holbach, jak uvádí Meister v portrétu, který o něm sestavil, ke konci svého života přímo bažil po novinkách: „*At’ dobré nebo špatné, at’ pravdivé nebo falešné, nebylo jediné, která by pro něj neměla nějakou přitažlivost a každé byl svolný věřit. [...] Rád vyprávěl do nejmenších detailů událost, jejíž každá okolnost dokazovala její nepravdivost.*“²⁰⁰ Zdá se, že aktuálnost

193S. A. Poniatowski, *Mémoires*, Saint-Petersbourg: Imprimerie de l’Académie Impériale des sciences, 1914, s. 84, překlad. aut. práce.

194Poniatowski, *Mémoires*, s. 86, překlad. aut. práce.

195Například u barona d’Holbach, jak píše Diderot, se dobře jedlo, hrálo o peníze, milostně pletichařilo na účet paní baronky, avšak to nebránilo učeným diskuzím.

196Mínili se tím povstalci v severoamerických koloniích bojující za Nezávislost (1775-1783).

197Mercier, *Tableau de Paris*, cit. podle Lilti, s. 321, překlad. aut. práce. Desrues byl vrah, jehož proces vyvolal v Paříži skandál, a který byl popraven v roce 1777.

198Ludvík Ferdinand (1729-1765), otec příštího Ludvíka XVI.

199Dopis Walpolea Mary Cokeové ze 4. 1. 1766, *Horace Walpole’s Correspondence*, cit. podle Lilti, s. 321, překlad. aut. práce.

200Cit. podle Lilti, s. 321 an, překlad. aut. práce.

novinek zaručovala dobrou pověst salonu. O ty ode dvora se starali aristokraté, spisovatelé zase přinášeli aktuality ze světa kaváren, novin, literatury a vůbec veřejného života. Klepy, pokud je možné použít tohoto slova, měly samozřejmě vliv i na pověst návštěvníků salonů, takže kolovalo-li o někom více zpráv, které mluvily o jeho prohřešcích proti mondénním pravidlům, mohl být takový člověk načas nebo definitivně vyloučen ze společnosti určitého salonu. Trestem, který s vyloučením souvisel, bylo „zesměšnění“.²⁰¹ To potkalo i vévodu de Praslin, před jehož domem se porouchal kočár Mme du Deffand a Mme de Forcalquier. Ač nebyl vévoda doma, dámy se rozhodly na něj v paláci počkat, ale dostalo se jim velmi nezdvořilého přijetí od jeho služebnictva, což poskvnilo vévodovu reputaci. Díky Mme du Deffand se anekdota dostala k prezidentu Hénaultovi, odkud byla dále rozšířena: „*Tento dopis byl čten všem, kdo u něj byli, a ti všichni jej zase vyprávěli všem, které potkali: tedy nic nevyvolalo tolik hluku, jako toto dobrodružství, které tolik zesměšnilo pana de Praslin.*“²⁰² Je otázkou, jestli Mme du Deffand nezachraňovala tak trochu svou vlastní reputaci, neboť za jiných okolností mohla být anekdota vyprávěna ke škodě obou dam.

Jelikož byly v salonu přítomni filosofové a vědci, témata rozhovorů se samozřejmě stáčela i k otázkám odbornějším, což vycházelo z jejich přirozené potřeby diskutovat a konfrontovat nejnovější poznatky s názory „kolegů“. Zajímavou ukázkou filosofického rozhovoru přináší Diderot.²⁰³ Účastní se ho kromě Diderota a d’Alemberta i Mlle de Lespinasse a doktor Bordeu.²⁰⁴ Ačkoli se jedná o fikci (alespoň v jednom případě), i tak musely být inspirovány skutečným průběhem salonních rozhovorů. Mluví se zde o jsoucnu, o tom, jak funguje lidské tělo, o podstatě lidské psychiky. Diderot vkládá do úst doktora Bordeu i úvahy značně svobodomyšlné včetně názorů na lidskou sexualitu, a zajímavé je, že Mlle de Lespinasse tyto pasáže přijímá klidně a je schopná stejně přímočarých odpovědí.

„Bordeu: Možná, že jeden z činitelů napraví vadu toho druhého a defektní svazek se zrodí teprve ve chvíli, kdy převládne potomek zrudné rasy a bude určovat, podle jakého zákona se svazek utvoří. Svazek vláken zakládá původní a prvotní rozdílnost všech živočišných druhů. Z rozmanitosti svazků jednoho druhu vznikají všechny rozmanité zrůdy tohoto druhu. (Dlouhé ticho. Pak slečna de Lespinasse procitne ze zasnění a vytrhne doktora ze zasnění následující otázkou:) Sl. de Lespinasse: ‚Napadla mě úplně bláznivá idea.‘ Bordeu: ‚Jaká?‘ Sl. de

---

201Francouzsky *ridiculiser* znamená zesměšnit a ztrapnit, *ridicule* pak směšný. Ve Francii se nejen v 18. století jednalo o nejhorší pověst, jaká mohla o někom kolovat.

202Dopis Mme du Deffand Walpoleovi z 3. 6. 1766, cit. podle Craveri, s. 275, překlad aut. práce.

203Rozhovor d’Alemberta s Diderotem, *D’Alembertův sen a Pokračování rozhovoru*.

204Théophile de Bordeu (1722-1776), autor moderních lékařských teorií; přispíval do Encyklopedie. V *D’Alembertově snu* jej Diderot učinil vyjadřovatelem svých myšlenek.

*Lespinasse: „Možná je muž jenom zrůdou ženy, anebo žena zrůdou muže.“*²⁰⁵ Julie je vůbec brána jako rovnocenný partner, aniž by byla porušena zdvořilost a úcta, kterou k ní účastníci hovoru cítili. Není samozřejmě jisté, že se Julie účastnila všech rozhovorů, vedených v jejím salonu, se stejnou aktivitou, avšak samotný fakt, že ji tak Diderot viděl, je cenný. Dokládá totiž rovnoprávné postavení ženy v salonní kultuře 18. století, které bylo výše uvedeno jako jeden z jejích základních rysů.

2.1.5 Spor Hume-Rousseau

V salonech se rovněž „přetřásaly“ rozepře, zvláště pokud se týkaly společných přátel. Veliké vzrušení vyvolal například spor Davida Humea s Jeanem-Jacquesem Rousseauem.

Situace Rousseaua po vydání *Emila a Společenské smlouvy* v roce 1762 byla nezáviděníhodná. Pařížský parlament na něj vydal zatykač a v Ženevě pálili jeho knihy. Uchýlil se tedy na pár týdnů do Paříže na území Templu, pod ochranu prince de Conti a hraběnky de Boufflers, kde se seznámil a spřátelil s Humem a přijal jeho pozvání do Anglie, kam společně odjeli začátkem roku 1766.²⁰⁶ Dostalo se mu královského přijetí, nicméně po samotě a klidu toužící Rousseau si nakonec od Humea vymohl malý venkovský domek v Derbyshiru, kam se přestěhoval i se svou hospodyní-družkou Terezou Le Vasseur.²⁰⁷ Po pár týdnech se pařížská společnost dozvěděla o sporu, který propukl mezi těmito dvěma muži.²⁰⁸ Rousseau obvinil Humea z toho, že o něm šíří v Londýně pomluvy za účelem zneuctění²⁰⁹ a Hume jej nazval hanebníkem.²¹⁰ Pravdou zřejmě bylo, že Rousseau nebyl v Anglii příliš ceněn a vinil z toho Humea. D'Alembert poznamenal ve svém psaní Humeovi: „*Společnost, která do něj byla zprvu velmi zamilovaná, jej vzápětí začala přehlížet; a to ho skutečně rozčiluje. Vzal jste si na starost ukázat medvěda na trhu; u jeho obydlí bylo nejdříve plno, ale později prázdné a medvěd z toho viní vás.*“²¹¹ D'Alembert, Julie de Lespinasse a další přátelé nabádali Humea k obezřetnosti ve vyjadřování názorů na Rousseaua a ke snaze po usmíření,

---

205D'Alembertův sen, s. 151.

206Ve svých *Vyznáních* se Rousseau o Humeovi, ještě než jej poznal, vyjadřuje takto: „*Měl jsem skvělé mínění o jeho cti i o jeho géniu. Přání poznat tohoto vzácného muže a získat si jeho přátelství hodně posílilo pokušení jít do Anglie, které ve mně vzbudily prosby paní de Boufflers, Humeovy důvěrné přítelkyně.*“ Rousseau, *Vyznání*, Praha:Odeon, 1978, s. 519.

207Rousseau za domek Humeovi děkuje slovy ještě plnými náklonnosti: „*Budu-li žít v tomto příjemném azylu tak šťastně, jak doufám, jednou z největších mých radostí bude pomyšlení, že za to mohu děkovat vám.*“ Dopis z 22. 3. 1766, Benedek, *Pařížské salony*, s. 377.

208Rousseauovu verzi znali z dopisů Mme de Boufflers, Hume napsal baronu d'Holbach.

209Dopis z 9. 4. 1766, Benedek, s. 379; údajně je Hume vykřikoval ze snu a svědek, doktor Tronchin, pak slova použil proti Rousseauovi.

210Dopis d'Holbachovi, de Castries, s. 99.

211Cit. podle de Castries, s. 100, překlad aut. práce.

avšak jeho kontrující dopis již koloval po celé Paříži.²¹² Důkazem, o jak závažnou věc se jednalo, bylo svolání rady do salonu Mlle de Lespinasse v červnu 1766. Julie předsedala, účastni byli d'Alembert, Marmontel, Turgot, Suard, Morellet a Duclos. Společnost se usnesla doporučit Humeovi, aby „*publikoval tuto příhodu se všemi okolnostmi.*“²¹³ Na druhé straně se snažila o usmíření hraběnka de Boufflers, která zasypávala Rousseaua prosebnými dopisy. Do případu se s chutí zapletl i Voltaire, toho času žijící ve Švýcarsku, který napsal ostrý satirický *Dopis doktoru Pansophovi*, zesměšňující nejen Rousseaua, ale také Angličany. Další věc, která v Rousseauovi prohloubila pocity štvance, byl falešný dopis pruského krále Bedřicha II., ve kterém se filosofovi vysmívá, ale který ve skutečnosti napsal Horace Walpole. Rousseau obvinil Voltaira a d'Alemberta jako komplice, což bylo absurdní.²¹⁴ Znovu se zde ale projevilo nepřátelství mezi salony, neboť d'Alembert byl přesvědčen, že iniciátorkou Walpolova dopisu je Mme du Deffand, která chtěla Humea poškodit.²¹⁵ Pojednání, které Humeovi doporučila společnost Juliina salonu, bylo skutečně vydáno.²¹⁶ Avšak spor to neurovnalo, pařížská společnost zůstala ve svých míněních rozdělená a Hume musel čelit ještě mnoha pomluvám na stránkách novin a pamfletů.

2.1.6 Rozhovory o snášenlivosti a toleranci

V šedesátých letech 18. století se vlivem událostí v království, vnímaných salonní společností jako důkazy netolerance a negativních stránek absolutismu, množily v salonech úvahy nad přílišnou mocí církve, parlamentů a krále. Filosofové samozřejmě vydávali spisy o těchto tématech již dříve²¹⁷, hlavní oporou na královském dvoře jim byla markýza de Pompadour²¹⁸, proti jejíž klice stála královna Marie Leszczyńska. Knihy, označené jako kacířské, byly odsouzeny ke spálení²¹⁹, což se týkalo například Voltairova *Filosofického slovníku*, Helvétiovy *Knihy o duchu* nebo Rousseauových *Horských dopisů*. V salonech

---

212 Byla to odpověď na Rousseauovo obvinění; Hume ji kromě d'Holbacha poslal i d'Alembertovi a Mme de Boufflers; dopis byl určen vybraným salonním společností, ale d'Holbach jej uveřejnil a tím Humea poškodil.

213 Dopis d'Alemberta Humeovi, cit podle de Castries, s. 101, překlad aut. práce.

214 Srov. dopis d'Alemberta Voltairovi, de Castries, s. 101.

215 Srov. dopis d'Alemberta Humeovi z 1. 9. 1766, de Castries, s. 102.

216 Jednalo se o kompletní korespondenci obou mužů s komentáři s názvem *Stručné prohlášení*; do francouzštiny je přeložil Suard, d'Alembert napsal předmluvu a nechal dílo vytisknout.

217 Kritika vlády Ludvíka XIV., náboženské nesnášenlivosti a despocismu se objevila už v Montesquieuových *Perských listech* (1721).

218 Jeanne Antoinette Poisson, markýza de Pompadour (1721-1764), slavná milenka Ludvíka XV.; po její smrti se protektorem filosofů stal ministr Choiseul.

219 Jak ovšem podotkla Mlle de Lespinasse, úředníci, kteří měli pálení na starosti, zakázané knihy raději prodali a na hranici házeli nepotřebné staré listiny, neboť kati, kteří pálení prováděli, stejně neuměli číst. Benedek, s. 391.

se tedy mluvilo o náboženství, ateismu a toleranci.²²⁰ Veřejné mínění rozbouřily zejména tři případy, kdy parlament či církevní soud uplatnily předpojatě svou neomezenou pravomoc. Ve všech třech případech se o publicitu postaral Voltaire.²²¹ V případě Calasových se rozhodl celou věc zveřejnit za účelem znovuprojednání případu Nejvyšším soudem v Paříži.²²² Ve městě našel spojence samozřejmě v d'Alembertovi, na dvoře v markýze de Pompadour. Mlle de Lespinasse zastávala nejprve neurčitý názor, stejně jako její teta, u které v té době ještě bydlela. Julie považovala právě její nezáměr o případ Calasových za prapůvod rozchodu, neboť to obhájce přimělo debatovat o případu na tajných schůzkách v Juliině pokoji.²²³

Ani druhý případ, který se týkal rodiny Sirvenových, nezůstal bez zájmu v pařížských salonech.²²⁴ Voltaire o tom píše d'Alembertovi: „*Představte si, příteli, čtyři ovce, které řezníci obviňují z toho, že snědli berana. Tolik nevinnosti a takové neštěstí se snad ani nedá popsat.*“²²⁵ Voltaire se znovu rozhodl vyburcovat veřejné mínění a napsat „celé Evropě“. Podporu Sirvenovým vyjádřila ruská carevna Kateřina Veliká, pruský král Bedřich II., prostřednictvím Mme Geoffrin polský král Stanislav, dále dánský král Kristián i významná německá protestantská knížata. Situace ve Francii se zlepšila, minimálně v tom, že ministr Choiseul, ovlivněn Voltairem, omilostňoval lidi odsouzené na galeje z náboženských důvodů, avšak stále se na schodech Justičního paláce pálily knihy.

Třetí případ se stal v roce 1766, kdy se salonní společnost dozvěděla, že byl v pikardském

---

220 Dělo se tak u Mlle de Lespinasse, Mme Geoffrin, Mme Necker a jinde. Benedek, s. 390.

221K prvnímu došlo mezi léty 1761-1762. V novinách byla uvedena zpráva o muži vpleteném do kola za nábožensky motivovanou vraždu svého syna, který se provinil proti své protestantské rodině úmyslem přestoupit na katolickou víru. Odsouzena byla tehdy celá rodina. Salony se událostí dále příliš nezabývaly, avšak Voltairovi připadal rozsudek podezřelý a pustil se proto do pátrání po pozadí tohoto toulouského případu. Zjistil, že odsouzená rodina Calasových se stala obětí katolického fanatismu svých spoluobčanů a svévole úřadů. Podle svědectví sousedů panovaly v rodině poklidné vztahy a to i s jedním ze synů, který již na katolickou víru přestoupil. Syn, který měl být údajně zavražděn, sice stál před problémem konverze kvůli vykonávání advokátní praxe, nicméně hlavním důvodem jeho smrti sebevraždou byl neúspěch v hazardu a celkově sklíčená povaha. Chybou Calasových bylo, že zprvu sebevraždu nepřiznali, neboť v tom případě by syna čekal krajně neuctivý zákonem určený pohřební rituál. Církevní soud odsoudil celou rodinu k trestu smrti, soudní parlament v Toulouse pak trest zmírnil na již zmíněné vpletení do kola pro otce a vyhnanství pro jednoho ze synů. Právě tento syn, Pierre Calas a jeho mladší bratr našli nakonec azyl u Voltaira, který žil toho času ve švýcarském Ferney.

222Voltaire pak pod vlivem těchto událostí vydal v roce 1763 *Pojednání o toleranci*, které se okamžitě ocitlo na indexu zakázaných knih. Těžištěm je kritika náboženského fanatismu a bojovné nenávisti vůči jiným vyznáním.

223 Benedek, s. 399. Žádosti o obnovení procesu s Calasovými bylo nakonec vyhověno, nicméně trvalo velmi dlouho, než byl skutečně znovu projednáván. Pozornost k němu přitáhl jiný případ a teprve v roce 1765 byli Calasovi očištěni.

224Jednalo se o obvinění languedocké protestantské rodiny Sirvenových, že z náboženských důvodů zavraždila jednu z dcer, která chtěla konvertovat ke katolicismu. Ta strávila dokonce nějakou dobu v klášteře, odkud ji ale vrátili domů, neboť vykazovala známky nepřičetnosti. Dcera z domova utekla a našli ji utopenou ve studni. Případ měl na starosti stejný soud v Toulouse a ten odsoudil rodiče dívky k oběšení. Soud i rozsudek ovšem proběhl bez obžalovaných, protože ti opět uprchli k Voltairovi do Ferney.

225 Cit. podle Benedek, s. 403.

městečku Abbeville popraven mladičský rytíř de la Barre.²²⁶ Ani u Nejvyššího soudu v Paříži se obžalovaný rytíř nedočkal spravedlnosti. Slova se ujal jistý dvorní rada Pasquier, který za skutečného viníka označil Voltaira a jeho bezbožné ideje. Rytíř de la Barre byl tedy popraven místo něj a s jeho tělem byly spáleny i Voltairovy spisy. D'Alembert, rozčarován hlavně tím, že byla do případu zapletena díla filosofů, k tomu Voltairovi napsal: „*Ostatně nevím, co přiznali nerozumní mladíci, které naši milostiví páni odsoudili, ale vím, že ani v jedné filosofické knize se nemohli dočíst o těch rozvernostech, jichž se dopustili a za což by si zasloužili leda školní pokárání.*“²²⁷ To, že byl vlastně symbolicky popraven, zděsilo nejvíce samotného Voltaira. S pocitem, že Francie je plná nepřátel filosofů, nabídl ostatním, ať uprchnou. Tato otázka se samozřejmě probírala v salonu Mlle de Lespinasse, kterou Voltairovo naléhání poněkud vyplašilo. Její přátelé si ale nedovedli představit žít jinde a začínat znovu, takže myšlenka na hromadný útěk byla nakonec zavrhnuta. D'Alembert se nechal slyšet: „*Nemám zájem o Ženevany ani o Postupimské. Tady mám rád i ty, které nesnáším.*“²²⁸ Voltaire se postaral o pozornost i v tomto případě, když sepsal *Relaci o smrti rytíře de la Barre* a rozeslal ji do celého světa. Podporu znovu vyjádřila Kateřina Veliká, Bedřich II., Kristián Dánský a Stanislav Polský.²²⁹

V rozhovorech, které se týkaly kritiky absolutní moci, lze již vidět předzvěsti potíží, jež vyústily v Revoluci. Zvláště Mlle de Lespinasse se netajila averzí vůči absolutismu a obdivem k Anglii: „*Raději bych byla posledním členem Dolní sněmovny, než pruským králem; pouze Voltairova sláva mi vynahrazuje to, že jsem se nenarodila jako Angličanka.*“²³⁰ Julie, od přírody odbojné povahy, velmi toužila po svobodách a reformách, a ve svém salonu podněcovala hovory na tato témata, což jej odlišovalo od salonů Mme du Deffand a Mme Geoffrin. Ani nástup Ludvíka XVI. na trůn, ani noví ministři, z nichž Turgot byl jejím dlouholetým přítelem, nedokázali rozptýlit Juliiny obavy ze zhoršování situace ve státě.²³¹ Jako většina francouzské společnosti, i ona zprvu vkládala nemalé naděje v rozhodnutí nového krále, které se ale zakrátko změnily v další zoufalství: „*Není to ubíjející vidět, jak i s králem, který chce dobro, a s ministrem, kterému nechybí pro dobro nadšení, se děje stejně*

226 Spolu se svými přáteli byl obviněn z čtení bezbožných knih a neuctivého chování k procesi. Za obviněním stál zřejmě abbevilský výběrčí daní, který se neúspěšně dvořil představené tamějšího kláštera, rytířově tetě. Rytíři de la Barre uškodilo jednak přiznání druhého uvězněného, nepochybně docíleného nátlakem a mučením, a pak fakt, že se v jeho bytě našel kromě románů i Voltairův *Filosofický slovník*.

227 Cit. podle Benedek, s. 411.

228 Cit. podle téhož, s. 413.

229 D'Holbach k tomu o Voltairovi poznamenal, že „*kdyby hrál karty, jistě by vyhrál, má v ruce čtyři krále.*“ Cit. podle Benedek, s. 413. Voltaire nakonec docílil zastavení stíhání ostatních mladíků, ale jinak byl jak tento, tak Sirvenův případ odsouzen k pomalému upadání v zapomnění.

230 Dopis Guibertovi, cit. podle de Castries, s. 107, překlad aut. práce.

231 V dopise z 25. 8. 1774 Guibertovi napsala: „*Je tolik novinek, tolik ruchu a radosti, že nevíme, čemu naslouchat. Chtěla bych mít z toho potěšení, ale nejde mi to.*“ Cit. podle téhož, s. 107, překlad aut. práce.

2.2 Literatura v salonu

V úvodu kapitoly o rozprávění bylo již řečeno, že neplatila vžitá představa o salonech 18. století, totiž že literatura tvořila hlavní téma setkávání. Přece jen však byla součástí salonní zábavy a jednalo se zejména o veršování, četbu literárních děl²³³ a diskusi o nich.

2.2.1 Veršování

K výbavě mondénního člověka, tedy člověka, který chtěl uspět v dobré společnosti, patřilo mimo jiné také umění skládat verše. Přesto, že se v souvislosti s 18. stoletím mluví o úpadku poezie, tzv. příležitostná poezie tvořila důležitou součást městské kultury i nadále a neobešla se bez ní zábava ani v salonech.²³⁴ A nemuselo se jednat jen o verše tvořené o samotě a popřípadě publikované ve specifických sbírkách, ale i o improvizované básnění. Blízký přítel Mme du Deffand, již zmíněný Pont-de-Veyle, byl „jmenován“ básníkem kroužku prince de Conti, který po něm požadoval každý večer skládat kuplety o dvou či třech přítomných dámách.²³⁵ Byly prý tak úspěšné, že nikdo nevěřil, že jde skutečně o improvizaci.²³⁶ Rytíř de l'Isle zase veršoval během svých pobytů u rodiny Choiseulových v Chanteloup, kde jednoho večera převedl do básně menu večere.²³⁷ Oblíbené byly také rýmovánky²³⁸ a v této disciplíně se i soutěžilo. Mme Necker se utkala s Thomase²³⁹, když měli za použití daných rýmujících se koncových slov složit báseň k oslavě Mme de Vermenoux.²⁴⁰ Rytíř de Boufflers si zase situaci ztížil sám, když si uložil zřymovat slovo *oncle*.²⁴¹

Verše byly často určeny ke zpívání a tato zábava se rovněž velmi cenila. Námětově mohly být svázány s různými mondénními událostmi, například s oslavou určité osoby, což je případ Montesquieuovy oslavné písně na Mme de La Vallière.²⁴² Hlavním smyslem zpívaných veršovánek bylo opět pobavit a pochlubit se svou duchaplností. Mme du Deffand poslala manželům Choiseulovým také jednu píseň, kterou složila Mme de Boufflers, a již se dostalo

---

232Dopis Condorcetovi z května 1775, cit. podle téhož, s. 108, překlad aut. práce.

233Máme zde na mysli samozřejmě skupinové předčítání, nikoli tichou četbu.

234Lilti, s. 300.

235Kupletem je míněna krátká jednoduchá píseň žertovného nebo satirického obsahu.

236Mme de Genlis, *Dictionnaire des étiquettes de la Cour*, Lilti, s. 302.

237Dopis Mme du Deffand Mme de Choiseul, Lilti, s. 302. Je to krásný příklad, jak spolu souvisely formy salonní zábavy tak rozdílné, jako byly verše a stolování.

238Francouzsky *bout-rimé*, doslova *rýmovaný konec*.

239Antoine Léonard Thomas (1732-1785), francouzský básník a kritik, autor mnoha chvalozpěvů.

240 Oba pokusy viz Lilti, s. 481.

241 Francouzský výraz pro *strýce*. Na slovo *oncle* se těžko hledá rým. Báseň viz Lilti, s. 308.

242 Poniatowski, *Mémoires*, s. 88.

v salonech velké chvály. Jedná se o hříčku se sedmi dny v týdnu, která popisuje zaměstnání mondénní dámy.²⁴³ Vévodkyně de Choiseul z ní byla nadšená a odepsala, že: „*miluje k zbláznění píseň Mme de Boufflers o sedmi dnech v týdnu.*“²⁴⁴

Pro salonní verše platí to samé, co pro výše uvedené zábavy, totiž že sloužily k rozptýlení, a jejich estetická hodnota nebyla až tak důležitá, neboť zde šlo především o okamžitý dojem, který přednes vyvolal. Současníci si básně opisovali a ukládali, jako třeba Mme de La Ferté-Imbault²⁴⁵ nebo Mlle de Lespinasse.²⁴⁶ Velmi oblíbeným básníkem byl abbé Delille²⁴⁷, který psal oslavné verše například na zahrady slavných majitelek.²⁴⁸ Hosté, kteří v tomto směru ničím nepřispívali, bývali dokonce leckde přijímáni s rozpaky, jak dokazuje dopis Mme de Staal de Launay²⁴⁹, která spolu s Voltairem a Mme du Châtelet dlela u vévodkyně du Maine. V psaní si stěžovala na své spolunávštěvníky, že se neúčastní žádných zábav: „*Za celý den se vůbec neukázali. Včera se objevili v šest večer a nemyslím, že se dnes objeví dříve. Jeden se zabývá popisováním slavných činů, druhý píše komentáře k Newtonovi. Nechtějí hrát ani se procházet: jsou to opravdu lidé pro společnost bezcenní.*“²⁵⁰ Voltaire se naštěstí brzy vzpamatoval a Mme de Staal mohla o pár dní později napsat, že: „*složil galantní verše, které trochu napravily špatný dojem jeho neužitečného chování.*“²⁵¹ Vida, ani Voltaire nemusel uchvátit každou společnost, pokud také trochu neveršoval. Citace zároveň ukazuje nebezpečí, kterému se vystavovali ti, již se neúčastnili v dostatečné míře mondénních zábav, jako byly procházky nebo karetní hry. Názor Mme de Staal nemuseli samozřejmě sdílet všichni, nicméně o fungování salonu leccos vypovídá. Dalším typem společenské literární produkce,

---

243 Dopis Mme du Deffand vévodkyni de Choiseul z 12. 4. 1773, Craveri, s. 317. Báseň níže v překl. aut. práce:

V neděli jsem byla vlídná
V pondělí naopak
V úterý jsem se procházela
Ve středu jsem si hrála na dítě
Ve čtvrtek jsem byla rozumná
V pátek jsem si našla milence
V sobotu jsem zhřešila
V neděli mě opustil.

244 Dopis Mme de Choiseul Mme du Deffand ze 17. 4. 1773, cit. podle Craveri, s. 318, překlad aut. práce.

245 *Papiers personnels*, Archives nationales. Je u nich komentář: „*Verše, které byly napsány pro mě během mého mládí a dospělosti, od mých 25 až do 55 let. Tyto verše byly napsány v různých společnostech a rodinách, které jsem navštěvovala až do smrti těch, kdož stáli v jejich čele.*“ Cit. podle Lilti, s. 480, překlad aut. práce.

246 Jsou shromážděné v pozůstalosti odkázané d'Alambertovi.

247 Jacques Delille (1738-1813), francouzský básník a překladatel Vergilia.

248V originále se sbírka nazývá *Jardins*; skládal třeba pro zahradu Mme d'Houdetot nebo Mme de Boufflers.

Básně byly zakončené oslavou samotné paní domu: „*Říkám o vaší zahradě to, co se říká o vás; je to umění řízené přírodou.*“ Delille, *Oeuvres*, cit. podle Lilti, s. 306, překlad aut. práce.

249Marguerite Jeanne Cordier de Launay, baronka de Staal (1693-1750), spisovatelka a autorka pamětí. Blízká přítelkyně vévodkyně du Maine, manželka barona de Staal, švýcarského důstojníka, který sloužil pod vévodou du Maine.

250Dopis Mme de Staal Mme du Deffand z 15. 8. 1747, cit. podle Craveri, s. 47, překlad aut. práce.

251Dopis Mme de Staal Mme du Deffand z 20. 8. 1747, cit. podle téhož, s. 51, překlad aut. práce.

sloužící jako obvykle hlavně k velebení a zábavě, bylo sestavování portrétů.²⁵² Věnovaly se jim takřka všechny salony a taková Mme du Deffand platila za specialistu v tomto žánru.

Záliba ve veršování sváděla i k parodování. V tomto směru se asi nejvíce angažovala markýza de La Ferté-Imbault, která roku 1771 založila ve svém salonu společnost nazvanou Les Lanturelus²⁵³, jakousi parodii rytířského řádu, která se zabývala mimo jiné skládáním kupletů a veršovanék, často satirických a obrácených proti Voltairovi a filosofům.²⁵⁴ Mezi nejvěrnější členy patřili baron Grimm, rytíř de Hautefeuille, rytíř de Valory nebo markýz de Croismare²⁵⁵, který se stal prvním „velmistrem řádu“. Po jeho smrti ho nahradila sama markýza, jež byla všemi rytíři zvolena „královnou“.

Markýze šlo ovšem o něco víc, než jen o zábavu; snažila se sloučit parodické žertování se svou ideologií, namířenou ostře proti moderním filosofům.²⁵⁶ Věnovala se proto sepisování kompilací z úryvků děl oblíbených myslitelů, které věnovala svým přátelům²⁵⁷, a jež četla ve společnosti Les Lanturelus. Tyto snahy však narážely na námitky či nezájem ze strany „rytířů“ a markýziny ideologické aktivity se vzdalovaly těm mondénním, které byly ovšem stále udržované ostatními členy Les Lanturelus.²⁵⁸ Díky tomu se tato společnost nestala nikdy protiakademickou a zachovala si svou ideovou neutralitu.

2.2.2 Četba

Někteří členové salonních kroužků byli tedy literárně činní, avšak předčítání bylo salonním společností mnohem přirozenější a cennější zábavou, jak dokazuje Suardův dopis manželce: „*Rozhodl jsem se vrátit do Paříže, u Mme Geoffrin se bude číst a já jsem pozván.*“²⁵⁹ Pro jistá díla se stala čtení v salonu první zkouškou úspěchu, než se autor rozhodl

---

252Viz kap. 1.

253Význam tohoto názvu by mohl pocházet jednak ze slovesa *lanterner*, což může být přeloženo jako *okounět*, *zevlovat* či *lelkovat*, zastarale ale také *vodit za nos*; dalším možným slovem je *la lanterne*, jehož základním významem je *lucerna*, ale přeneseně v množném čísle též *povídáčky*, *nesmysly*, *tlachy*; *conter des lanternes* pak znamená *povídat nesmysly*.

254Svědectví o založení společnosti můžeme nalézt v dokumentech samotné markýzy, uložených v Archives nationales, dále pak v korespondenci barona Grimma a Mme d'Épinay,

255Markýz de Croismare pocházel z Normandie, byl přítelem filosofů, zvláště Diderota, což se vzhledem k příslušnosti k Les Lanturelus zdá paradoxní.

256Míní se zde encyklopedisté; markýza naopak velmi oceňovala antické filosofy, ale také Montaigne, Descartese nebo Malebranche. Hlavní rozdíl tkvěl podle ní v tom, že „staří“ filosofové se snažili nalézt soulad mezi rozumem a vírou, kdežto ti „moderní“ je staví proti sobě a jde jim jen o duchaplnost. Lilti, s. 311.

257Vévodkyni de Rohan, princezně de Piémont, Mme de Marsan. Srov. dopis hraběti d'Albaret z 10. 10. 1775 a z 30. 5. 1776, Lilti, s. 311.

258Markýza se dokonce věnovala pedagogické činnosti, kdy pořádala malé slavnosti, na kterých dětem z královské rodiny předčítala ze svých kompilací.

259Cit. podle Lilti, s. 296, překlad. aut. práce. Suard se rozhodl opustit společnost manželů Neckerových, u nichž v Saint-Ouenu právě pobýval.

je veřejně vydat, na druhou stranu existovala i taková, jejichž osudem se stala pouze soukromá četba, neboť jejich publikace byla zakázána.²⁶⁰ Jako jiné typy salonní zábavy, i tato musela uspokojit touhu po rozptýlení a po novinkách, což nabývalo pravděpodobnosti zvláště v případech, když mělo dílo příchut' skandálu.

Četba však nebyla jen výsadou salonů, ale probíhala i v menších společnostech. Například Chastellux četl šestkrát během svého pobytu u vévody d'Orléans²⁶¹ a Mme du Deffand strávila dva večery s rozestupem čtrnácti dnů u vévodkyně de Luxembourg, která ji pozvala na čtení La Harpeových *Barmécides*. S dílem spokojená markýza pak napsala vévodkyni de Choiseul: „Doporučuji vám tuto hru, avšak je třeba, aby vám ji La Harpe přečetl osobně, nikdo to neučiní lépe.“²⁶² Umění četby nahlas můžeme směle zařadit mezi dovednosti oblíbeného návštěvníka salonu. Mme Necker vyzdvihuje v tomto směru d'Alemberta, který prý vynikal v převedení psaného textu do mluveného projevu, ve zdůrazňování interpunkce, ve zpomalování či naopak zrychlování čtení.²⁶³ V salonech se četly i kusy dobře známé, kdy se recitátoři mohli obejít bez psané opory a produkce se tak přiblížila divadelnímu představení.²⁶⁴

Všechny snahy předčitatele nezabránilo občas tomu, aby zábava nenudila. Neúspěch se mohl přihodit autorovi i v kroužku nejlepších přátel, jako se to stalo Marmontelovi, který v salonu Mlle de Lespinasse četl jednu ze svých komických oper. Julie napsala: „Od prvního aktu, který už se mi zdál zmatený, jsem ztrácela pozornost. Pak jsem se tak zasnula, že bych nedokázala zopakovat ani námět hry, ani jméno jediné postavy, což mi ovšem nezabránilo v tom, abych Marmontela pochválila. To je ostatně výhodou skupinového čtení, že člověk nemusí poslouchat, na rozdíl od konverzace, kde je ostatními příliš často ze zasnění vytrhován.“²⁶⁵

Kromě textů, které byly určeny pro pozdější vydání, byla některá dílka napsaná jen pro účely čtení v salonech. Například Mlle de Lespinasse je autorkou třech kapitolek, formálně inspirovaných *Sentimentálními cestami* Laurence Sterna.²⁶⁶ Druhá kapitola je situována

---

260Mme du Deffand píše Mme Choiseul, že se u ní bude číst Trudainova hra *Zachráněná Paříž*, která se nesměla hrát. Dopis z 30. 6. 1773, Craveri, s. 320.

261Dopis Chastelluxe Guibertovi z 29. 8. 1774, Lilti, s. 297.

262Dopis z 3. 1. 1773, cit. podle Craveri, s. 343, překlad aut. práce.

263Mme Necker, *Mélanges*, Lilti, s. 297.

264Mme du Deffand vzpomíná na jeden večer u maršálky de Mirepoix, kde dvě dámy dokonale recitovaly Molièrova *Tartuffa*. Dopis Walpoleovi z 10. 12. 1777, Craveri, s. 350.

265Dopis Guibertovi, 1774, cit. podle de Castries, s. 172, překlad aut. práce.

266Laurence Sterne (1713-1768) byl anglický duchovní a romanopisec období preromantismu. V cestopisu *Sentimentální cesty po Francii a Itálii* (1768) líčí fiktivní humorné příhody, které se mu na cestách staly. Julie de Lespinasse ho velmi obdivovala. První dvě kapitoly jejího dílka vyšly poprvé jako součást d'Alembertových *Oeuvres posthumes*, třetí nevydaná kapitola je uložena v Bibliothèque de l' Arsenal, která je

do salonu Mme Geoffrin na jednu ze střeďečnických večeří a jedná se o chválu jejich ctností a výčet dobrodiní. Dílo tedy nijak nevybočuje z běžné salonní praxe, ke které patřilo velebení paní domu, zde ještě umocněné citově založenou povahou autorky a její inspirací anglickým sentimentalismem: „*Budu velebit Prozřetelnost, že mi dala ji poznat a řeknu všem svým krajanům: Jed'te do Francie, navštivte Mme Geoffrin, uvidíte dobročinnost, dobrotu; uvidíte tyto ctnosti v jejich dokonalosti.*“²⁶⁷ Pravděpodobně byl text určen ke čtení v úzkém kruhu přátel, bez okázalosti a zdlouhavosti, a opět sloužil k upevnění pocitu sounáležitosti a výlučnosti salonního kroužku.

2.2.3 Hodnocení a diskuze nad literárními díly

Autor, který četl v salonu své dílo, nemohl často očekávat intelektuální diskuzi a kritiku, neboť hlavním cílem vyslovení společenského mínění bylo podle Liltiho dodržení společenských norem chování, to znamená řídit se zdvořilostí a laskavostí, což je odlišovalo od veřejného mínění, a tato dvě mínění se mohla někdy zcela rozcházet.²⁶⁸ Jak potvrzuje Mme de Genlis: „*Nikdy jsme neviděli autora, kterého by v salonu vypískali.*“²⁶⁹ Autoři na druhou stranu očekávali tuto reakci, a když nepřicházela v dostatečné intenzitě, propadali obavám, jako Chastellux, jak napsala Mlle de Lespinasse Guibertovi: „*Přiznal se, že se bojí, že nebylo jeho dílo Prétentions během četby v jednom salonu dobře pochopeno, protože na jeho vkus nebyl dosti nadšeně chválen. Vyplísnila jsem tedy pana Loménie de Brienne, který byl tehdy i v tuto chvíli přítomen a on se musel za všechny omluvit.*“²⁷⁰ Ostatně se zde opět setkáváme s vzájemnou snahou přispět k pohodovému trávení času: spisovatelé poskytnou zábavu (většinou) v podobě čtení a posluchači se jim za to odvděčí chválou. Příklad rozkolu mezi společenským a veřejným míněním uvedl La Harpe ve svých *Cours de littérature* a týkal se Roucherova díla *Les Mois*²⁷¹, kterému se dostalo nadšeného přijetí v salonech, avšak po vydání v roce 1779 jej čekal stejně velký neúspěch u veřejnosti.²⁷² La Harpe si položil otázku, jak je to možné, „*abychom tak dlouho a tak obecně horovali pro to, co posléze nikdo nebude moci číst bez znuďení a znechucení?*“²⁷³ Dále odlišil tři typy posouzení díla: prvního

---

součástí Bibliothèque nationale de France.

267Lespinasse, *Voyage sentimental*, cit. podle Lilti, s. 299, překlad. aut. práce. Za vypravěče je považován Sterne.

268Společenským míněním je myšlen názor lidí z „lepší společnosti“, v tomto případě ze salonů. Veřejné mínění naopak vyjadřovala běžná městská společnost, která navštěvovala kavárny, hostince a parter divadla.

269Mme Genlis, *Dictionnaire critique et raisonné des étiquettes*, cit. podle Lilti, s. 330, překlad. aut. práce

270Dopis Mlle de Lespinasse Guibertovi z 29. 8. 1774, cit. podle de Castries, s. 187, překlad. aut. práce.

271Jean Antoine Roucher (1745-1794), francouzský básník, popraven za Revoluce. *Les Mois* byla pastorální báseň v alexandrinu. Roucher navštěvoval salon Mlle de Lespinasse a Mme Helvétius.

272La Harpe, *Lycée ou Cours de littérature*, Paris: Auguste Desrez, 1837, Tome 1, s. 900.

273La Harpe, s. 927, překlad. aut. práce.

se vždy zhostí publikum divadelního parteru, druhým je promyšlená kritika vypracovaná v soustředěné samotě pracovny a ke třetímu dochází ve společnosti, v našem případě v salonu. Tam se podle La Harpa často zmýlili ve svém úsudku i znalci či lidé „od řemesla“, neboť byli pod vlivem četby ve společnosti a jejích již uvedených pravidel.²⁷⁴ Ve společnosti se také dostával text k příjemci skrze mluvené slovo a to často ještě pronášené samotným autorem, ke kterému vázal posluchače určitý, většinou přátelský vztah. Stejnou otázkou se zabýval i Helvétius v jedné z kapitol pojednání *De l'esprit*. Také on rozlišoval mezi míněním veřejným a společenským a vyjádřil názor, že není možné, aby se obě mínění shodovala, neboť zájmy obou sociálních skupin jsou odlišné, přičemž zájem „dobré společnosti“ je dán jejími konvencemi a zvyklostmi.²⁷⁵

Pokud přečetl autor své dílo s úspěchem, každý posluchač spěchal s vynesemím svého pochvalného názoru, z nichž některé se opět opakovaly i v jiných salonech, což zaručilo dílu alespoň krátkou slávu. Tak se stala „hitem“ tragédie hraběte de Guibert *Connétable de Bourbon*, jejíž úspěch byl živen dvěma názory-bonmoty, všude opakovanými.²⁷⁶ Chvála se díky korespondenci mohla šířit i za hranice Paříže. Mme Necker napsala Lesageovi: „*Netrpělivě očekáváme Les Incas od Marmontela a Les Saisons od Saint-Lamberta. První mi připadá jako mistrovské dílo představitivosti. Druhé je plné citovosti, poezie a něžného smutku, který prosakuje a upoutává pozornost.*“²⁷⁷

Opěvování díla spíše než jeho kvalitu dokazuje důležitost ochránce autora (v případě Guiberta zamilovanou Mlle de Lespinasse) či autoritu salonu, v němž četl. Zkrátka díla přátel či přátel lidí udávajících tón se chválila a zasvěcené intelektuální diskuze probíhaly na jiných místech, v pracovnách, v akademických kroužcích, v prostředí novin či kaváren. Do třetice bylo dílo souzené širokou veřejností. Autor si tedy mohl zvolit strategii podle toho, kde chtěl uspět: pokud bylo pro něj hlavní získat si pověst skvělého spisovatele v salonech, neváhal předčítat všude, kde ho požádali, a s vydáním či uvedením kusu v divadle příliš nespíchal.

274La Harpe, s. 927-929.

275Helvétius, *De l'esprit*, Paris: Mercure de France, 1909, s. 44 an.

276Jeden zněl: „*Je to Corneille, Racine a Voltaire smíchání a dovedení k dokonalosti.*“ Druhý se pak tázal: „*Co si víc přejeme, být milenkou, ženou nebo matkou autora Connétable de Bourbon?*“ Obojí La Harpe, s. 928, překlad aut. práce. Příznačný je fakt, že na tomto základě si čtení hry autorem vyžádala i královna Marie Antoinetta a dala pak hru předvést u příležitosti svatby prince de Piémont s Madame Clotilde, kdy hra naprosto propadla.

277Dopis Mme Necker Lesageovi z 25. 9. 1768, cit. podle Lilti, s. 336 an, překlad. aut. práce. Mme Necker zde přebírá stereotypní vyjádření mínění, aniž by znala obsah děl, o kterých mluví. Pouze opakuje, co se o nich v pařížských salonech soudilo.

2.3 Korespondence

Dopisy, které si mezi sebou příslušníci salonů vyměňovali, nejsou sice salonními rozhovory v pravém slova smyslu, nicméně v 18. století tvořily nedílnou součást nejen mondénního světa, ale i lidské komunikace jako takové.

V první řadě byla korespondence způsob, jak zůstat v kontaktu s přáteli, kteří právě nepobývali v Paříži.²⁷⁸ Pokud dotyčný nenapsal jednomu, napsal jinému a ten o tom prvního zpravil, aby si mohl dopis přečíst. Například pan de Guibert psal ze svých cest mnoha lidem. Julie de Lespinasse byla jednoho večera vzkazem zpravena o jeho dopisu, který přišel společnému příteli, jehož pak potkala u Mme Geoffrin. Tam si mohla dopis přečíst a s potěšením konstatovala, že se o ní Guibert třikrát zmínil.²⁷⁹ Dopisem mohla být některá osoba doporučena, jako se to stalo v případě Humea a Rousseaua²⁸⁰, sloužily také k udržení kontaktů cizinců s lidmi, které potkávali v salonech při svých pařížských pobytech. Horace Walpole žádal Mme du Deffand, aby ho detailně zpravovala o všem, co se děje, a o totéž prosil abbé Galiani Mme d'Épinay. Když se její dopis příliš věnoval politice, ohradil se: „*A proto se nedozvím nic o tom, co dělají Helvéti? Co dělá Mme Geoffrin, Mme Necker, Mlle Clairon, Mlle de Lespinasse, Grimm, Suard, abbé Raynal, Marmontel a celá ta vážená společnost?*“²⁸¹ Nešlo však jen o to, aby se odloučený člověk dozvěděl novinky z Paříže, ale také aby on o sobě dával vědět a nebyl tak v salonech hned zapomenut.

Ve druhém plánu se dopisy staly přímou součástí salonní konverzace v tom smyslu, že většina z nich byla opisována a veřejně čtena. V moderní době, kdy je dopis určen pouze dvěma lidmi, pisateli a adresátovi, se může tento postup zdát kompromitující, ne tak v mondénní společnosti 18. století.²⁸² Zde se uplatňovali jak hromadný odesílatel, tak příjemce. Galiani nabádal Mme d'Épinay, aby se nebála přečíst jeho psaní návštěvníkům salonu a udělat jim kopie: „*Vy víte, že bych chtěl, aby byly mé dopisy čteny a prohlíženy všemi mými přáteli. Není to marnivost. Je to proto, abych byl uchován v jejich vzpomínkách, proto, že bych s nimi chtěl mluvit, ale nemohu, proto, že obědvám v Neapoli, ale žiji stále v Paříži.*“²⁸³ Mohl se ovšem stát i případ, že dopis určený jistým lidem vinou zveřejnění

278Byla již citována korespondence Voltaira s Mme du Deffand, Mme de Boufflers s Humeem, d'Alemberta s Voltairem, Mlle de Lespinasse s Guibertem, Rousseaua s d'Holbachem, Mme Geoffrin s d'Alembertem a další. Síť dopisování byla ovšem ještě mnohem širší.

279Napsala o tom Guibertovi 22. 7. 1774, de Castries, s. 188.

280Viz výše kap. 2.1.5.

281Dopis z 16. 2. 1771, cit. podle Lilti, s. 288, překlad. aut. práce.

282Samozřejmě existovaly i tehdy dopisy intimního charakteru, jaké si psali kupříkladu Mlle de Lespinasse a pan de Guibert.

283Dopis z 30. 10. 1772, cit. podle Lilti, s. 289, překlad. aut. práce. Galianiho popření marnivosti nelze brát

odesílatele poškodil, jako se tomu stalo ve sporu Hume-Rousseau. Pokud adresát chtěl, aby list, který obdrží, mohl předčítat, musel na to upozornit, jako Mme d'Épinay Galianiho poté, co si mu postěžovala na Suarda a Morelleta, které podezřívala z útoků na Galianiho knihu: „*Neodpovídejte mi, prosím, na tuto pasáž, neboť chci váš dopis přečíst ve společnosti.*“²⁸⁴ V zásadě existovaly dvě možnosti, které se doplňovaly: pisatel buď vážil pečlivě slova a mlčel o tom, co se netýkalo společnosti, nebo měl korespondenci dvojí a odlišoval listy mondénní a osobní.

Zářný příklad mondénní korespondence nacházíme v již zmíněných dopisech Voltaira s Mme du Deffand²⁸⁵, o jejichž přátelství byla řeč v první kapitole. Pro markýzu to znamenalo zvýšení prestiže, neboť Voltaire byl bez diskuze jedním z nejslavnějších Francouzů své doby. Však také Walpole popsal Marii jako ženu, která „*si píše s Voltairem*“.²⁸⁶ Voltairovi, který markýze posílal i své literární novinky, pomáhala korespondence mimo jiné k šíření díla. Dopisy byly spíše společenského charakteru, neobsahovaly mnoho ryze soukromých informací, a mohly být proto bez obav čteny a komentovány v salonu Mme du Deffand: „*Váš list je okouzující; všichni po mě chtějí opisy.*“²⁸⁷ Když se vévoda de Choiseul stal poštovním superintendantem, Voltaire, který nešetřil lichotkami na adresu manželů Choiseulových, posílal listy určené Mme du Deffand v nezapečetěných obálkách nejprve vévodkyni, která si je přečetla a pak doručila adresátce. Vévodkyně si dokonce nenechala vzít právo číst tyto dopisy v markýzině salonu: „*Bábinka*²⁸⁸ *nechce nechat nikomu na starost číst vaše listy, splácí nám to ale vrchovatě, protože čte hlasem, který zasahuje srdce, a tak inteligentně, že všechno zaznamenáme; po pravdě si chce zahuhlat pro sebe ty pasáže, které se jí týkají, ale to já nesnesu a přinutím ji vždy přečíst je tak zřetelně jako zbytek. Jsou to totiž ty nejlepší, protože jsou nejpřesnější a nejpravdivější.*“²⁸⁹ Není jistě nutno dodat, že tyto pasáže byly vždy plné chvály, a markýzina odpověď, která opěvuje zároveň vévodkyni i Voltaira, je dalším článkem výše zmíněného koloběhu velebení.

Také mezi Voltairem a markýzou docházelo k situaci, kdy volné kolování dopisu nebylo žádoucí. V jednom listu Voltaire píše: „*Ach madame, madame, co jste to udělala? Pustila jste*

---

za bernou mincí, neboť v té době mu měly vyjít ve Francii *Dialogy* a mohlo mu tedy velmi záležet na tom, aby se připomenul zábavnými dopisy.

284Dopis z 2. 7. 1770, cit. podle Lilti, s. 290, překlad. aut. práce.

285Viz kap. 1.2.6.

286Dopis Walpolea Thomasi Greyovi z 25. 2. 1766, cit. podle Lilti, s. 291, překlad. aut. práce.

287Dopis ze 7. 3. 1764, cit. podle Craveri, s. 221, překlad. aut. práce.

288Takto oslovovala Mme du Deffand vévodkyni de Choiseul (francouzsky *grand-maman*), neboť to byla její teta.

289Dopis z 15. 4. 1769, cit. podle Lilti, s. 292, překlad. aut. práce.

do oběhu dopis, který mě znesvářil s lidmi, které mám rád, a kteří mají rádi mne.“²⁹⁰ Jindy zase markýza s hněvem zjistila, že byl bez jejího vědomí vytištěn dopis, kde se Voltaire vyjadřoval o Moncrifovi a použil výrazy, které mohly být špatně interpretovány.²⁹¹ Jak vyšlo později najevo, jeden z hostů se při čtení naučil list z paměti a umožnil tak tisk. Mme du Deffand pak Voltaira ujišťovala, že: „vše, co mi pošlete, nepustím nikdy z rukou, a dobře se postarám o to, aby se nic nemohlo opsat, ani naučit z paměti, protože listy nikdy nebudou číst těm, kteří disponují tímto talentem.“²⁹² Jak je vidět, existoval rozdíl mezi čtením nahlas a vytisknutím. V druhém případě se dopis vymkl kontrole a hrozily mu nepředvídatelné interpretace. Cirkulace dopisů tedy určitá pravidla ctily, byť by šlo jen o dohody mezi odesílatelem a adresátem. I zde můžeme mezi hlavní pohnutky uvést úzkostnou snahu nikoho neurazit a tím si nepoškodit společenskou pověst. Na závěr lze shrnout, že tak jako si byli navzájem prospěšní duchaplný návštěvník a salon, který navštěvoval, byli si stejně tak společensky užiteční jak adresát, který se mohl chlubit dopisy významného přítele, tak odesílatel, jehož listy se se zájmem předčítaly.

Pokud bychom měli ukázat mondénní společnost v její skutečné podobě s jejími silnými a slabými stránkami, jako jsme se o to již pokusili v části věnované rozhovorům, nelze se v případě korespondence nezmínit o jejím možném zneužití pro účely salonní zábavy.²⁹³ Příkladem budiž mystifikace, kterou zosnovali Grimm, Diderot a další z kroužku kolem Mme d'Épinay, ve snaze přilákat zpět do Paříže markýze de Croismare, který dlel tehdy již přes rok na svých venkovských statcích a stal se velmi zbožným, což nikterak neodpovídalo jeho pařížské pověsti.²⁹⁴ Protože těsně před svým odjezdem věnoval velkou pozornost případu, o němž se v salonech mluvilo, a sice jeptišce, která soudně vymáhala zrušení svého slibu, rozhodli se využít případu ve svůj prospěch. Diderot psal pod jeptiščiným jménem markýzi, že se jí podařilo z kláštera uprchnout a žádá ho o pomoc. Grimm uvedl, že „po večeri jsme se obvykle bavili sestavováním dopisů a váleli se smíchy nad slovy, která měla dojmout našeho milého markýze; a stejně jsme se smáli poctivým listům, jimiž na ně odpovídal náš

290Dopis z 1. 1. 1766, Voltaire, *Correspondance choisie*, s. 943, překlad. aut. práce.

291François Augustin Paradis de Moncrif (1687-1770), spisovatel a básník; dopis se týká jeho díla *Esej o nutnosti a prostředcích, jak se líbit* (1738). Voltaire se dotkl tématu upadající mondénní úrovně, na kterou si markýza stěžovala, a s nádechem ironie napsal, že: „je to možná tím, že se dostatečně nečte. Jak se líbit od Moncrifa. Zabýváme se jen nesmírnými hloupostmi, které pácháme na všechny strany [...] Jak chcete, aby byla společnost příjemná, když ji tíží všechno to školometské haraburdí.“ Dopis z 27. 2. 1764, *Correspondance choisie*, s. 850, překlad. aut. práce.

292Dopis z 14. 3. 1764, cit. podle Craveri, s. 223 an, překlad. aut. práce.

293A nemuselo jít pouze o zábavu společenskou. V Laclosově *Nebezpečných známostech* (1782), které jsou napsány jako román v dopisech, se korespondence zneužívá ve velmi hojné míře pro soukromý prospěch.

294Grimm, *Correspondance littéraire*, in: Denis Diderot, *Jeptiška*, Praha: Odeon, 1977, s. 144.

*ušlechtilý a velkodušný přítel.*²⁹⁵ Když ovšem zpozorovali, že markýz začal věnovat osudu nešťastné dívky příliš velký zájem, byli nuceni nechat ji zemřít. Překvapivou tečkou za poněkud drsnou zábavou byla markýzova reakce, když se mu přátelé po jeho návratu do Paříže ke všemu přiznali: „*Smál se, to víte, a neštěstí ubohé jeptišky ještě upevnilo přátelská pouta mezi těmi, kdo ji přežili.*“²⁹⁶ Nutně zde musí padnout otázka, do jaké míry byla markýzova reakce upřímná a do jaké míry musela odpovídat konvenci mondénní společnosti, která přikazovala přijmout bez dotčení každou zábavu, byť by se člověka dotkla sebelouběji.

---

295 Tamtéž, s. 145.

296 Tamtéž, s. 145. Mystifikace natolik rozjitiřila Diderotovu představivost, že začal psát podrobný životopis jeptišky, který byl nakonec vydán jako známý kontroverzní román očeňující instituci klášterů.

3 Mlčet v prostředí salonu

Poslední kapitola bude věnována mlčení v prostředí salonu. Neverbální komunikace je nedílnou součástí jakékoli lidské (a ostatně i zvířecí) komunikace, byla tedy přítomna i v prostředí tak svázaném s konverzací, jako byl literární salon. O jaký typ neverbální komunikace ale šlo? Vedle běžných forem, které doprovází každý slovní projev, jako jsou gesta, mimika, intonace či síla hlasu, a jejichž popis by nepřinesl mnoho zajímavého²⁹⁷, mohly k návštěvníkovi salonu skrze své mlčení promlouvat i věci na první pohled přehlédnutelné. Tato kapitola jim přesto věnuje pozornost, neboť byly spojené se salonní kulturou a vypovídaly mnoho o salonu i o lidech, kteří se v tomto světě pohybovali. Jednalo se velikost domu, vybavení salonu, pohoštění a oděv, které mohly, pokud si to majitel přál, nést znaky jeho finanční situace nebo je naopak potlačovat. Ve smyslu neverbální komunikace je dále potřeba zabývat se spoluprací či rivalitou mezi salony a milostnými vztahy, jež v nich mohly vzniknout.

3.1 Materiální podmínky

K tomu, aby mohl člověk vést svůj vlastní salon, nestačily samozřejmě jen adekvátní duševní vlastnosti. Muselo se mu dostávat i slušných materiálních podmínek, aby si mohl dovolit dostačující prostory, vhodné zařízení a v neposlední řadě i zásoby k občerstvení hostů.²⁹⁸ V Paříži 18. století si v tomto směru nejlépe vedly velké aristokratické salony, které se nacházely ve výstavních palácích, a jimž se mohly vyrovnat snad jen salony finančníků.²⁹⁹ Nejslavnější salony klasického osvícenského charakteru, kam chodili především muži pera, a k nimž se práce nejvíce vyjadřuje, se však většinou potýkaly s finančními starostmi.

Na příkladu Mlle de Lespinasse můžeme vidět, že dobré materiální podmínky provozovatele salonu sice nebyly hlavním kritériem výběru, ale bylo by naivní domnívat se, že nepřispívaly k jeho dobré pověsti, jak dokládá dopis Edwarda Gibbona: *„Hodnota pana Helvétia nespočívá pouze v tom, že je to člověk rozumný, příjemný společník a jeden z nejčestnějších lidí na světě. Má kromě toho velmi hezkou ženu, sto tisíc livrů renty a jednu*

297O některých zvycích byla již zmínka, například že Diderot příliš živě gestikuloval nebo že Galiani vynikal výrazným přednesem. Jelikož podobné projevy pouze doplňují mluvené slovo, nejedná se o „mlčení“ v pravém slova smyslu.

298Ačkoli bylo výše uvedeno, že hosté nevěnovali jídlu velkou pozornost, neznamenalo to, že by se večeře či obědy nekonaly, avšak nemusely být přímou součástí každého salonního setkání.

299Lilti jako nejhonosnější uvádí salon vévody de Biron nebo finančníka pana de La Reynière a jeho ženy Mme de Jarente.

*z nejlepších tabulí v Paříži.*³⁰⁰

Za důležité pro společenský úspěch považovala peníze i Mme d'Épinay, která žila odloučená od manžela na venkovském zámku Chevrette. Ačkoli to byla žena duchaplná³⁰¹, která milovala filosofy a holdovala velké společnosti, kvůli tíživé finanční situaci se obklopovala pouze několika důvěrnými přáteli. Později byla okolnostmi donucena vzdát se zámku a žít v pařížském bytě. Galianimu si postěžovala: „*Doufám, že mě považujete za jednoho z vašich nejlepších přátel, kterému nechybí nic než šedesát tisíc livrů renty, aby se mohl bavit jako ostatní.*“³⁰²

O bohatství Mme Geoffrin, za které vdělila manufaktuře svého manžela, se zmínila již první kapitola. Po mužově smrti se madame a její dcera i nadále staraly o vedení společnosti, alespoň v tom smyslu, že jednak využívaly svých mondénních známostí pro zdárný chod manufaktury, a za druhé se salon Mme Geoffrin stával nezřídka místem tajných schůzek, kde se domlouvaly obchody a kde paní domu figurovala jako zprostředkovatelka. Bylo pro ni ovšem velmi nepříjemné, dostala-li se informace o „obchodním využití salonu“ na veřejnost.³⁰³ Její salon měl v tu chvíli „mlčet“, neboť oficiálně nebyl ten den otevřen pro běžné návštěvníky, ale přesto byl využíván.

Mme du Deffand nepotřebovala vzhledem ke svému stáří a slepotě žádné jiné výdaje, než ty, kterých jí „*bylo třeba, aby měla deset nebo dvanáct sloužících, a aby mohla pozvat na večeri pět nebo šest osob.*“³⁰⁴ Nicméně i ona se potýkala s nedostatkem peněz, zvláště po tom, co penzijní reforma ohrozila její rentu a tím existenci salonu.³⁰⁵ Můžeme se jen dohadovat, kolik dalších žen by bylo skvělými salonierami, kdyby jim finanční situace dovolila salon založit. A naopak nakolik ovlivnily obraz salonního světa, jak se nám zachoval, materiální podmínky. Jinak řečeno, mnohem více si salon zakládaly ženy či rodiny, které „na to měly“ spíše finančně než duševně, a i když můžeme předpokládat, že se takový salon

---

300 Dopis Edwarda Gibbona sestře z 12. 2. 1763, cit. podle Lilti, s. 91 an, překlad aut. práce. Edward Gibbon (1737-1794) byl anglický historik, zabýval se dějinami Římské říše. Jeho šestisvazkové hlavní dílo *Úpadek a pád Římské říše* (1776-1788) patří dodnes ke klasickým. V Paříži pobýval v roce 1763.

301 Známe je její vztah s baronem Grimmem i její přátelství s Rousseauem a encyklopedisty.

302 Dopis Mme d'Épinay Galianimu z 24. 7. 1770, cit. podle Lilti, s. 94, překlad aut. práce. Slovo *bavit*, použité v citaci, může opět budít dojem, že v salonu šlo pouze o povrchní zábavu v dnešním slova smyslu. Termín *zábava* zde ale musíme chápat širěji, jako soubor činností, které se mohly ve společnosti vykonávat a jež přinášely dotyčnému potěšení. Mohlo jít tedy jak o katerní hry, tak o naslouchání filosofickým debatám.

303 Srov. *Mémoires* barona de Gleichen, který byl jedním z návštěvníků, Lilti, s. 93.

304 Dopis Mme du Deffand Walpoleovi z 8. 3. 1770, cit. podle Craveri, s. 311, překlad aut. práce.

305 Jednalo se o 6 000 livrů, které jí na královně vymohla vévodkyně de Luynes. Podle soupisu markýzinyých výdajů musela v roce 1770 disponovat částkou alespoň 35 000 livrů ročního příjmu, což byla podle Liltiho spodní hranice pro vedení salonu v hlavním městě; 60 000 livrů, o kterých mluví Mme d'Épinay, odkazují spíše na úroveň barona d'Holbach. Mme Geoffrin byla ještě výše: nemusela své výdaje počítat vůbec. Lilti, s. 94 an.

netěšil význačné pověsti, jako ty, kde byly oba komponenty alespoň v rovnováze, je nutné počítat i s tím, že se návštěvníci vždy rádi dobře najedli a to v prostředí, kde byli obklopeni krásnými věcmi.

Materiální podmínky ovšem vypovídaly mnohé nejen o majitelích salonů, ale i o návštěvnících. Kromě schopnosti účastnit se hazardních her nebo formě oblečení, o čemž bude řeč později, lze do výčtu zahrnout i dopravu do společnosti.³⁰⁶ Zatímco muži mohli přijít pěšky, u žen se to považovalo za nevhodné, a tak ty, které si nemohly dovolit vlastní kočár, byly nuceny řešit situaci buď využitím fiakru, jako to činila Mlle de Lespinasse, nebo s pomocí přátel, kteří pro ně poslali svůj kočár. O způsobu dopravy toho kterého hosta se ale samozřejmě vědělo a člověk byl podle toho posuzován.³⁰⁷

3.1.1 Salon ve městě, salon na venkově

Podle cenného zdroje informací, Policejních záznamů o kontrole cizinců³⁰⁸, se v roce 1775 nacházelo všech dvacet osm zaznamenaných salonů pouze v šesti pařížských policejních obvodech. Převahu mělo předměstí Saint-Germain s dvanácti salony.³⁰⁹ Módnost této čtvrti je pochopitelná, neboť se zde již od konce 17. století stavělo mnoho šlechtických paláců.

Tato převaha byla ovšem ohrožována čtvrtí Palais-Royal, kde bylo salonů osm³¹⁰, a to buď v přímém okolí Palais-Royal nebo na předměstí Saint-Honoré. Důvodem nebyla ani tak přítomnost samotného paláce, ale spíše blízkost Akademie, která zajišťovala přítomnost spisovatelů a filosofů. Mercier v *Tableau de Paris* podal výstižný popis čtvrti: „Člověk dokončí studia, pozná pár akademiků a už se stěhuje ze Saint-Germain na předměstí Saint-Honoré, neboť tam bude blízko Akademii, spisovatelům a vybrané tabuli finančníků: tak jako zbožný mohamedán touží být co nejbližší Mekce.“³¹¹ Obě nejmódnější čtvrti spojoval blízký Pont Royal, takže návštěvníci mohli lehce přecházet z jednoho břehu na druhý. Další vzkvétající čtvrtí byl Montmartre, kde se nacházely jak salony finančníků, tak i aristokracie.³¹² Naopak Marais, velmi módní čtvrť v 17. století, se během následujícího století považovala

---

306Théodore Tronchin napsal Jacobovi Tronchinovi, že: „potřeba kočáru je v Paříži skoro stejná jako potřeba košile.“ Dopis z r. 1766, cit. podle Lilti, s. 95, překlad aut. práce.

307Ministr de Hesse-Cassel, který pořádal ve svém domě hrací večer, si postěžoval, že: „nepřišla ani jedna vznešená osoba, neboť se všichni dopravili pěšky nebo ve fiakru.“ Policejní záznam o kontrole cizinců ze 7. 8. 1778, cit. podle Lilti, s. 236, překlad aut. práce.

308*Contrôle des étrangers* (Policejní záznamy o kontrole cizinců) byly dokumenty, které mapovaly pobyty cizinců v Paříži mezi léty 1774-1789.

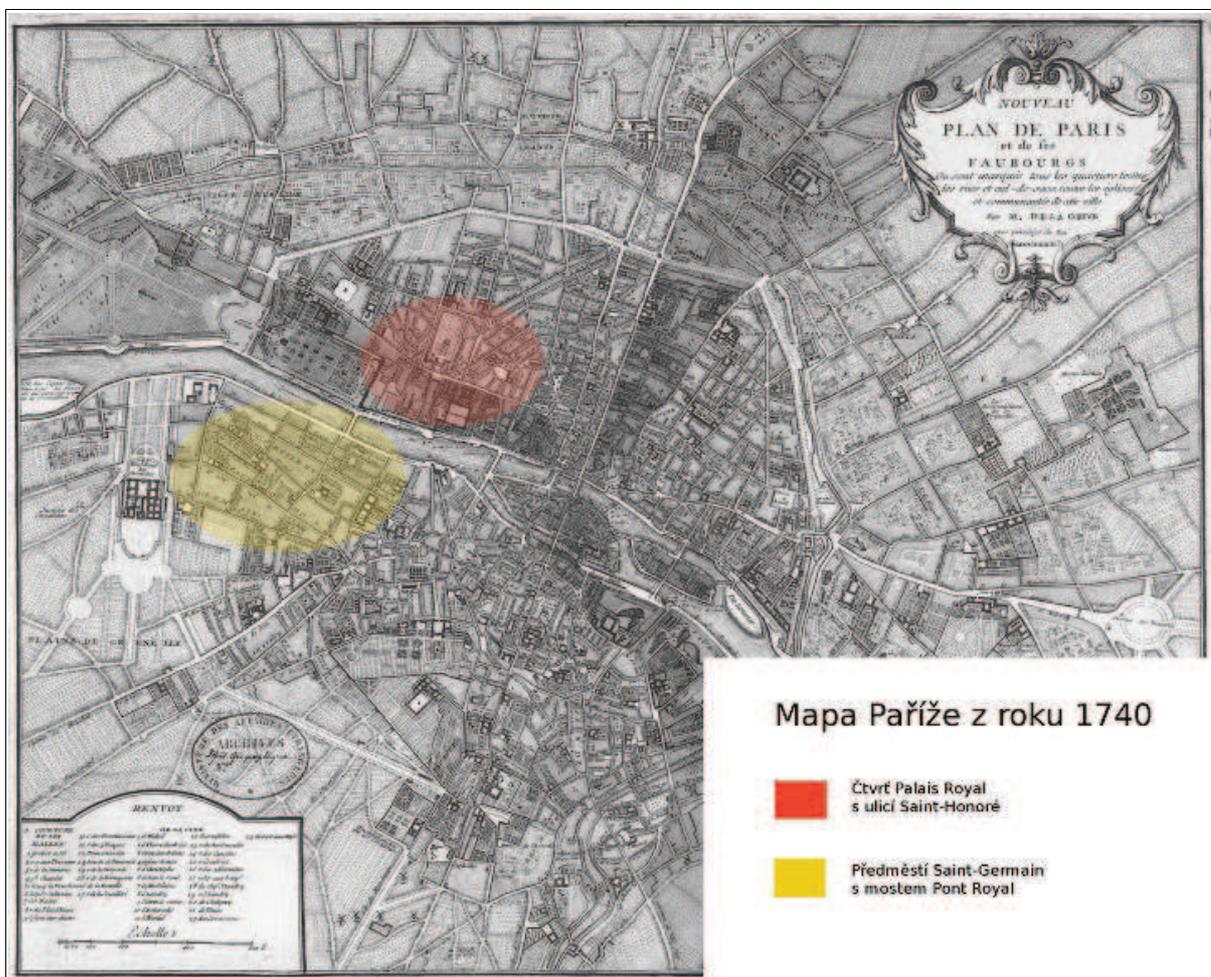
309Včetně salonu Mme du Deffand, Mlle de Lespinasse, vévodkyně d'Aiguillon, vévodkyně de La Vallière a dalších.

310Patřil k nim salon Mme Geoffrin, salon pana de La Reynière a jiné.

311Cit. podle Lilti, s. 141, překlad. aut. práce.

312Salon Mme Necker, maršálky de Luxembourg nebo maršálky de Mirepoix.

za vyšlou z módy, její salony za nudné a směšné, a zábavy za lokální a namířené proti filosofům.³¹³ Není nutno dodávat, že bylo záhodno otevřít si salon v některé z módních čtvrtí, pokud člověk chtěl, aby jeho malé království uspělo. Na níže zobrazené mapě Paříže z roku 1740 jsou vyznačeny dvě čtvrti s největším počtem salonů.

Kromě městských domů se společenský život odehrával na venkovských sídlech v okolí Paříže. Jak poznamenala Mme du Deffand: „*Celý svět se rozptýlí na venkov.*“³¹⁴ Lidé odjížděli v jarních měsících a ještě v říjnu je tam bylo možno zastihnout, jak si postěžovala Mme d'Épinay, donucena pobývat toho času ve městě kvůli úspoře peněz: „*Co chcete, abych vám napsala o Paříži? Všichni jsou pryč.*“³¹⁵ Výraz „odjet na léto“ bylo tedy potřeba brát více zešíroka, často se totiž pobyt protáhl až do listopadu.³¹⁶ Pokud se venkovské sídlo nacházelo

313Vydřil se tak o ní Mercier v *Tableau de Paris*, Hénault v dopise Mme du Deffand z roku 1742 či Grimm ve své *Correspondance littéraire*.

314Dopis Mme du Deffand Walpoleovi z 10. 5. 1767, cit. podle Craveri, s. 298, překlad aut. práce.

315Dopis Mme d'Épinay Galianimu ze 13. 10. 1771, cit. podle Lilti, s. 138, překlad aut. práce.

316V roce 1771 se Helvétiovi vrátili až v půlce prosince a d'Holbachovi v tu dobu stále ještě neobnovili své pařížské večere. Dopis Galianiho Mme d'Épinay z 15. 12. 1771, Lilti, s. 138.

poblíž Paříže, bylo možno zajet tam „na otočku“, třeba na večeri³¹⁷ či, jak uvidíme později, na „hrací večer“. Na vzdálenější zámky si majitelé zvali hosty na delší pobyty, ovšem všech, které obvykle vídali v Paříži, se to pochopitelně týkat nemohlo. Salonní život se v tu dobu ve městě znatelně zpomalil a jeho dynamika se lišila v závislosti na ročním období. O pozvání na venkov samozřejmě mnozí stáli, neboť to upevňovalo jejich pověst zábavných a ceněných společníků. Morellet jednou litoval, že nebyl pozván k Trudainovým do Montigny³¹⁸, zatímco Turgot se tam chystal. Nakonec pozvání obdržel, možná se za něj Turgot přimluvil, a Morellet mohl s hrdostí napsat Voltairovi, že: „právě strávil tři dny v Montigny u pana Trudaina s našimi ministry.“³¹⁹

Zbývá ještě dodat, že i na venkově³²⁰ lidé zakládali salony, které Pařížané vnímali s pohrdáním, neboť pro ně existovala jen jediná pravá mondénní společnost a ta se nacházela v hlavním městě. Pouze nepřetržitá přítomnost v pařížské společnosti, ať už se nacházela kdekoli, zajišťovala, že návštěvník zůstane „v obraze“. Duclos napsal: „když se člověk, který byl dlouho mimo hlavní město, vrátí, považuje se za 'zrezivělého'; možná je jen rozumnější, ale určitě je jiný, než býval.“³²¹

3.1.2 Zařízení salonu

V první kapitole bylo nastíněno, že salony byly místnosti reprezentativní, ale zároveň útulné, v nichž se hosté měli cítit dobře, aniž by se prostorově tísnili. Na rozdíl od velkých aristokratických paláců, které mohly být rozdělené dokonce na celé byty, každý se specifickým účelem³²², v menších bytech nebyla žádná místnost přesně vymezena jako salon, a saloniery jako Mme du Deffand, Mme Geoffrin či Mlle de Lespinasse přijímaly hosty jak v jídelně³²³, tak třeba „ve svém pokoji“. U barona d’Holbach se hosté scházeli v kabinetě, který jinak sloužil jako pracovna.

Julie de Lespinasse se po rozchodu s Mme du Deffand usadila sto metrů od ní, na rohu

---

317Suard si jednou své ženě posteskl, když se musel přemítovat mezi třemi místy, že se z něj stal „bloudící Žid. Obědval jsem v St-Ouenu, odkud mě dovezli na Chevette, pak zpátky do St-Ouenu na večeri a spát do Paříže. Dnes jedu znovu na oběd do St-Ouenu a pak přespat na Chevette. Domů se vrátím v sobotu.“ Dopis Mme Suardové z roku 1773, cit. podle Lilti, s. 444, překlad aut. práce. Sídlo St-Ouen patřilo Neckerovým.

318Philibert Trudaine de Montigny (1733-1777) byl renomovaný vědec - zabýval se chemií, a správce departmentu Ponts et Chaussées. Velký přítel Turgota.

319Dopis Voltairovi z 21. 10. 1775, cit. podle Lilti, s. 139, překlad aut. práce.

320Myšleno ve Francii mimo Paříž a přilehlá venkovská sídla.

321Charles Duclos, *Considérations sur les mœurs, Oeuvres complètes*, Paris: Colnet, 1804, s. 71, překlad aut. práce.

322Nacházely se zde společenské místnosti, velkolepé apartmá pro slavnostní příležitosti a soukromý byt.

323Přijímací místnost u Mme du Deffand se sice nazývala jídelnou, avšak jídelní stůl v ní chyběl. Srov. Závěť Mme du Deffand, *Horace Walpole's Correspondence*, Craveri, s. 69.

ulic Saint-Dominique a ulice de Bellechasse, kde si v malém domě pronajala druhé a třetí patro. Ve druhém patře si kromě předsíně, ložnice a alkovny³²⁴ zařídila i malý salon, kde se nacházely sekretáře, skříňky a komody a mimoto velké množství sedacího nábytku.³²⁵ Jednalo se o různé druhy: lenošky, křesla s opěrkami i bez, otoman, křeslo k psacímu stolu, obyčejné židle a židle vyplétané slámou. Také v salonu Mme du Deffand, v bytě, který měla pronajatý v klášteře Saint-Joseph, se nacházelo šest křesel bez opěrek, čtyři křesla s opěrkami a čtyři židle, rozmístěné různě po místnosti podle potřeb konverzace.³²⁶ Ještě více „salonního“ nábytku umístila markýza do své ložnice, která si zachovávala svou tradiční funkci přijímací místnosti: bylo zde sedmnáct křesel, otoman a mnoho stolků pro různá použití.³²⁷ Toto množství však nebylo známkou luxusu, ten se spíš projevoval ve zdobení stěn a stropu. Důležitá byla různorodost nábytku, která poukazovala na pohostinnost saloniery, neboť umožňovala i většímu počtu lidí různých tělesných konstitucí, aby byli pohodlně usazeni.

Některé druhy zařízení vyžadovaly na druhou stranu značnou tělesnou disciplínu a umění „sprátelit se s nábytkem“. To se týkalo třeba hracích stolků, pod které byla někdy velmi těsně vsunuta kolena hráčů, a ti tak nesměli při hře učinit žádný rychlý pohyb, aby stolkem nepohnuli. Společenské chování i zde vyžadovalo, aby se návštěvník pohyboval (či seděl) lehce a nehlukně. Co se týče rozsazení hostů, můžeme na obrazech vidět jak celistvou skupinu³²⁸, tak oddělené skupiny kolem stolků rozmístěných po pokoji, některé konverující, jiné hrající stolní hry, jak vidíme na prvním obraze níže.³²⁹ Pohyb návštěvníků po místnosti mohl souviset s činností, která se zde děla, a která buď vyžadovala součinnost, nebo dovolovala tvoření menších skupin.

324Alkovna je označení pro výklenek, přístěnek místnosti nebo postranní místnost bez oken.

325D' Alembert, *Inventaire des biens de Mlle de Lespinasse*, de Castries, s. 285.

326Závět' Mme du Deffand, Craveri, s. 69.

327Tamtéž.

328Anicet-Charles-Gabriel Lemonnier (1743-1824): *Lecture de la tragédie de l'orphelin de la Chine de Voltaire dans le salon de madame Geoffrin* (1812), Musée de Rueil-Malmaison. Obraz je natolik výmluvný, že je níže v textu podrobněji rozebrán.

329Nicolas Lavreince (1737-1807): *L'Assemblée au salon* (1783).

Na tomto Lemonnierově plátně zobrazujícím sešlost v salonu Mme Geoffrin vidíme velké

množství lidí, kteří se doslova tísní a polovina z nich ani nesedí. Obraz byl namalován až roku 1812, což může věrohodnost informací zkreslovat, přesto se nelze nezamyslet nad tím, kdo měl při takové příležitosti větší právo usednout na židli. Pravděpodobně byla dána přednost ženám a urozenějším lidem, což může dokazovat honosnější oblečení sedících mužů. Podle popisu jednotlivých osob se ale ve stojící řadě setkáme s maršálem de Richelieu, vévodou de Choiseul či baronem de l'Aune Turgot a naopak mezi sedícími vidíme d'Alemberta nebo Crébillona. Odkazuje to snad k bortícím se stavovským bariérám, jednomu z typických znaků osvícenských salonů? Byl usazen na židli ten, kdo přišel dřív, nebo to souviselo s oblibou, které se těšil u hostitelky?

Důležitou součástí výzdoby tvořila zrcadla a obrazy na stěnách. U Mme Geoffrin oboje nabývalo symbolického významu, neboť zrcadla připomínala původ jejího bohatství a obrazy zase měly návštěvníky upozornit, jakým výsadám se u ní těšili umělci, které přijímala na svých pondělních večerech, a kteří pro ni pracovali.

Jestliže si Mme Geoffrin mohla dovolit originály od slavných malířů své doby³³⁰, musela se Julie de Lespinasse spokojit s jejich rytými reprodukcemi. Na stěnách jejího salonu viselo mnoho rytin a portrétů, mimo jiné také d'Alembertův a Turgotův. Pokud si k tomu připočteme i d'Alembertovu a Voltairovu bystu a dokonce Voltairovu sochu³³¹, můžeme zcela věřit tomu, že pokládala přátele za to nejdůležitější ve svém životě.³³² Podobné objekty vypovídaly hostům o tom, koho jejich majitelka obdivuje, a také o jejím názorovém založení. Julie evidentně vzhlížela k soudobým filosofům a encyklopedistům, Mme Geoffrin, poněkud staromilská a loajální k monarchii, měla ve svém salonu zase poprsí Racina a sochy Jindřicha IV. a jeho prvního ministra Sullyho.³³³

Honosné salony s vysokými stropy měly jednu velkou nevýhodu: nedaly se dobře vytopit, zvláště pokud si majitel z finančních důvodů nemohl dovolit dostatek dřeva, jako se to stalo princovi de Léon. Marmontel uvedl ve svých *Mémoires* příhodu, která se stala rytíři de Rohan jednoho zimního večera na návštěvě u Léonů. Ačkoli kamna svítila plamenem, rytíři byla nesnesitelná zima. Přiblížil se tedy ke kamnům, natáhl nad ně ruku a nepocítuje žádný žár, s údivem našel pouze umně vloženou lampu, která měla budit dojem, že kamna žhnou.³³⁴

330Jednalo se například o Carla Van Loo, Verneta, Bouchera či Oudryho. Mme Geoffrin si seznam zapsala do notesu jako *Různé věci, jež si chci pamatovat*. Lilti, s. 437.

331*Inventaire des biens de Mlle de Lespinasse*. De Castries, s. 285.

332Viz citace v kapitole 1.2.5.

333Notes Mme Geoffrin, *Různé věci, jež si chci pamatovat*. Jindřich IV., francouzský král (vládl v letech 1590-1610); Jean Racine (1639-1699) významný představitel klasicistního dramatu 17. století, autor *Faidry*, *Andromachy* či *Bereniky*.

334Marmontel, *Mémoires*, s. 125 an.

Princ de Léon se nebál umístit do salonu kamna, ovšem jinak stále ještě převládalo pravidlo dané již v 16. století, že kamna jsou symbolem měšťanské intimity, zatímco krb evokuje luxus, reprezentaci a vzdělanost. Jenže právě krb nepostačoval k vytopení větších místností, jako byl salon, a všudypřítomná zima měla jistě vliv na pohodlí hostů a tím i na chuť k zábavám a konverzaci.³³⁵ Walpole poznamenal v dopise lady Hervey, poté, co povečeřel u maršálky de Luxembourg, jejíž jídelna byla vyzdobena stropními malbami bohů a bohyň, že „*zde chyběla božskost ohně.*“³³⁶ Nedostatek tepla nutil návštěvníky usadit se co nejbližší k krbu, kterážto místa byla ale většinou vyhrazena salonieře a nejvýznamnějším hostům. U vévodkyně de Gramont to byla ona a maršálka de Luxembourg, jež si sedly každá z jedné strany krbu a muži pak mezi nimi vytvořili stojící kroužek.³³⁷ Ačkoli se tedy jednalo o překážky materiálního rázu, přece jen ovlivňovaly rozmístění osob v salonu a tím i samotnou konverzaci.

3.1.3 Stolování

Stolování v pařížských salonech 18. století probíhalo zcela specificky v tom, že člověk nebyl povinen se ho zúčastnit, byť dlel ve stejné místnosti. Bombelles ve svých novinách vysvětlil, že „*pojmem 'jdeme na večeri' se myslelo jít do domu, kde se večerelo, ačkoli polovina osob zde shromážděných nejedla ani nezasedla ke stolu. Patřil jsem k těmto lidem už několik let.[...] Ti, kteří jako já nic nejedli, a ani nebyli nuceni hrát, tak mohli navštívit více domů a užívat si zábav různých společností. Tento typ svobody je zatím znám pouze v Paříži.*“³³⁸ Mme du Deffand napsala jednou Walpoleovi, že z dvaceti dvou lidí, kteří k ní přišli „na večeri“, jich pouze dvanáct zasedlo ke stolu.³³⁹ Návštěvníci, kteří se nevěnovali jídlu, mohli u postranních stolků hrát karty nebo konverzovat. Mme du Deffand se mnohdy podvolila jít na návštěvu k maršálce de Luxembourg pouze pod podmínkou, že nebude muset večeret.³⁴⁰

Přesto se výraz „jít na večeri“³⁴¹ běžně používal, což zřejmě souviselo s denní dobou, která byla vhodná jak pro večeri, tak pro „večírek“ ve smyslu strávení večera ve společnosti.

335V dopise z roku 1784 si William Beckford pochvaloval nízké stropy salonu vévodkyně de La Vallière, díky nimž bylo v místnosti trochu tepla, vhodného pro konverzaci, a naopak si stěžoval na „*vlhkou jeskyni*“ paláce Labordů či „*Jedovec*“ vévodkyně de Lyones. Lilti, s. 101.

336Dopis Walpolea lady Hervey z 10. 3. 1766, *Horace Walpole's Correspondence*, cit. podle Lilti, s. 101, překlad aut. práce.

337Des Cars, *Mémoires de duc des Cars*, cit. podle téhož, s. 102.

338Bombelles, *Journal*, 7. 1. 1783 a 27. 1. 1789, cit. podle téhož, s. 226 a 463, překlad aut. práce.

339Dopis Mme du Deffand Walpoleovi z 11. 4. 1776, Craveri, s. 346.

340Dopis Mme du Deffand Walpoleovi z 10. 4. 1770, tamtéž, s. 306.

341Francouzsky *aller souper*.

Doba podávání oběda či večeře se nicméně v průběhu 18. století změnila.³⁴² I nadále však zůstávala večeře pro společnost nejběžnějším jídlem dne, neboť se společenský život odehrával pozdě večer a v noci. Mnohem větší váhu však mělo pozvání na oběd, který platil za jídlo vyhrazené elitám.³⁴³ Mme Geoffrin pořádala slavné obědy, kam zvala blízké přátele a oblíbence.³⁴⁴ Pondělí tak bylo vyhrazeno již zmíněným malířům, které štědře podporovala, v úterý se u ní scházela společnost více různorodá, ale nejproslulejší a nejuzavřenější byly středeční hostiny, na které obdrželi pozvání pouze nejváženější filosofové, spisovatelé a vědci.³⁴⁵ Mme Geoffrin sama sestavovala jídelníček a věnovala velkou péči zásobování své kuchyně.³⁴⁶ Konverzace se v různé dny přirozeně lišila, nejvolnější bývala v úterý, avšak i tehdy Mme Geoffrin dbala na vzorné chování, jako v ostatní dny. Nejednalo se ale o velké hostiny, počet hostů zřídka kdy přesáhl osm lidí.³⁴⁷

Téměř symbolem salonní pohostinnosti se stalo podávání kávy. Morellet, když zval na návštěvu Franklina a jeho syna, je ubezpečil: „*Vy víte, s jakým nadšením vás přijmu a s jakou péčí pro vás připravím kávu.*“³⁴⁸ Horace Walpole zase trávil pitím kávy po večeři čas až do dvou hodin ráno, vyjma toho, když potkal Mme de Mirepoix, se kterou pil čaj.³⁴⁹ Móda pití čaje se rychle šířila a vyvrcholila koncem století. Mme du Deffand si ho žádala poslat, neboť: „*je teď čím dál víc v módě přijít si ho ke mně vypít.*“³⁵⁰ Pití čaje nebylo součástí večeře, ale samostatný obřad pro menší skupinu pozvaných, tak jak jej prezentovali Angličané, kteří tento zvyk do Francie přinesli. Velmi rychle se zde ujal v rámci všeobecné anglomanie. Krásným příkladem budiž níže uvedený Ollivierův obraz *Thé à l'anglaise chez prince de Conti*, kde je vidět jistá domácká pohoda, se kterou se každý sám obsluhuje.³⁵¹

342Oběd se posunul ze druhé hodiny na čtvrtou odpolední a večeře se podávala často až v deset hodin.

343Měl je odlišit od venkovanů, kteří znali jen snídani a večeři.

344Viz kapitola 1.2.4. Z žen byla pravidelně na obědy zvána pouze Julie de Lespinasse.

345Grand, s. 165-167.

346Podle notesu, kde měla zapsaná jména a adresy obchodníků, si objednávala pomerančový džem přímo u představeného opatství v Poissy, vyhlášenou drubež z Caen či řecké víno od bankéře z Montpellier. Picard, s. 219.

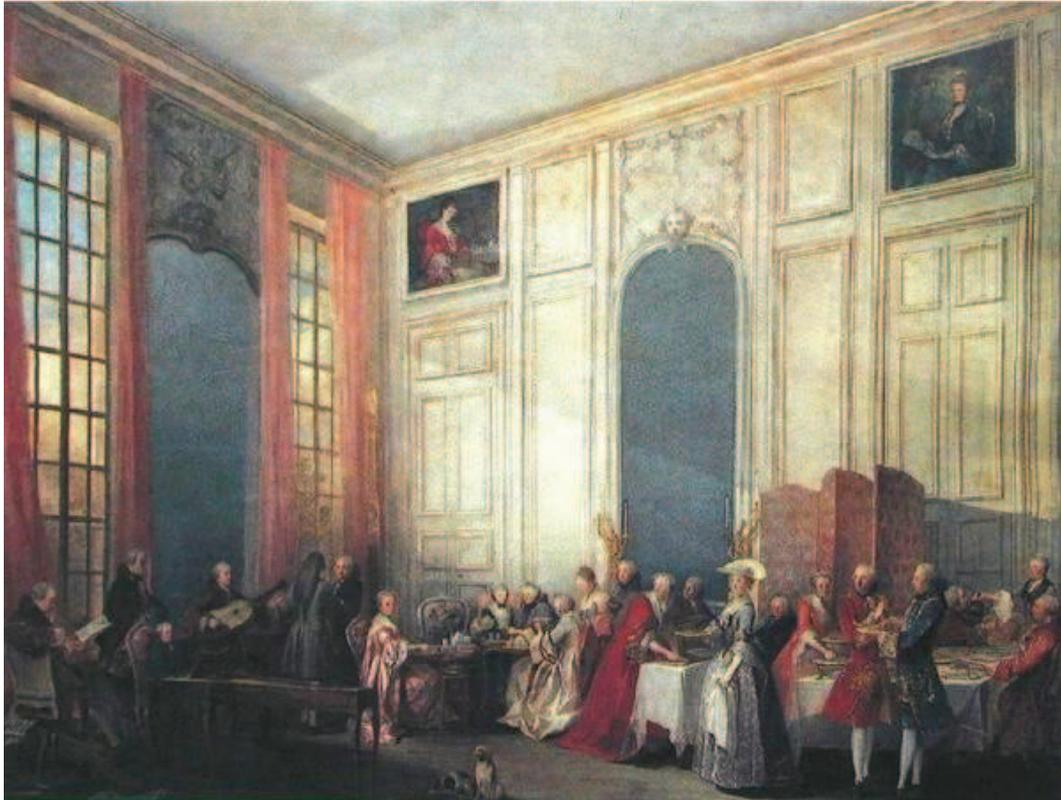
347Picard, s. 220.

348Dopis Morelleta Wiliemu Templu Franklinovi z 13. 1. 1782, cit. podle Lilti, s. 228, překlad aut. práce.

349Dopis Walpolea Mary Cokeové ze 4. 1. 1766, Lilti, s. 228.

350Dopis Craufurtovi z r. 1772, cit. podle Craveri, s. 277.

351Michel Berthelémy Ollivier (1712-1784): *Le Thé à l'anglaise au Temple chez le prince de Conti* (1766), Musée du Louvre, département des peintures; společnost naslouchá hře malého Mozarta.

Za symbol společenské zábavy a konverzace platilo v 18. století šampaňské, které tvořilo opozici k vínu, patřícímu k hospodám a pijanům. Také Diderot spojoval šampaňské s konverzací a veselostí, kterou vyhledával u barona d’Holbach.³⁵²

Nestřídmé a chuť nikdy neuspokojující požitkářství, jídlo a pití nevyjímaje, bývá mnohdy považováno za typický rys mondénní společnosti 18. století, avšak to se více týkalo období konce *ancien régime* a v opulentnosti hostin soutěžily spíše bohaté aristokratické domy s rodinami velkých finančníků, kteří byli povinni ukazovat své bohatství nejen skrze zařízení paláců.³⁵³ Pokud se někteří spisovatelé či filosofové účastnili takových hostin, byli obviňováni z jistého druhu parazitismu, tedy že za plné žaludky platili chválou, která vedla ke zvýšení prestiže domu, do kterého byli pozváni. Mme de La Ferté-Imbault se neváhala takto trefovat do Voltaira: „Ženy, které měly tento druh frivolních ambicí, tedy 'být v módě', musely hledat způsob, jak se mu [Voltaireovi] zalíbit, aby založily a rozvíjely svá malá království. Konaly tedy večere, aby přitáhly duchaplné muže z jeho okolí, kteří po tom, co se dobře napili, najedli a byli dosti obdivováni paní domu, všude říkali, že 'nikdo nemá tolik ducha kromě nás

352Dopis Diderota Sophii Volland z 20. 10. 1760, *Lettres à Sophie Volland*, s. 139.

353Kritice byla ke konci století podrobena vůbec celá dekadence zdvořilosti a mondénních zvyklostí; „nenažranost“ ironizoval v *Tableau de Paris* Mercier a ve svých *Mémoires* si na ni stěžovala též baronka d’Oberkirch. Lilti, s. 231.

*a našich přátel.*³⁵⁴

Návštěvníci osvícenských salonů však mohli být takto obviněni jen stěží. Ačkoli oceňovali kuchyni některého z přátel, kupříkladu již zmíněného barona d'Holbach nebo Mme Geoffrin, příklad Julie de Lespinasse, v jejímž salonu se většinou nejedlo vůbec³⁵⁵, a přece proslul svou oblíbeností, utvrzuje v domněnce, že možnosti volné konverzace dávali duchaplní lidé přednost. Filosofové nebyli nicméně ve většině případů žádní asketové, a pokud měli příležitost se dobře najíst, neváhali ji využít. Popsal to Diderot, když pobýval u d'Holbachových na venkově v Grandval: „*Stůl je zde prostřen jako ve městě a možná, že ještě okázaleji. Je nemožné být zdrženlivý. Vypadám jako koule.*“³⁵⁶ Umění dobře se najíst patřilo k umění žít³⁵⁷ stejně jako umění konverzace, nelze je tedy brát jako protiklady, které se vylučují, nýbrž jako komponenty salonního života, jež se navzájem podporovaly.

3.1.4 Oděv

K faktorům, kterým byla v salonním světě věnována pozornost, patří bezesporu i oděv. I ten totiž mlčky vypovídal o finanční situaci, postavení či povaze nositele. Oblečení fungovalo vždy jako určitý znak, ať už znak společenského postavení, příslušnosti k pohlaví či k řemeslu, a jeho podoba bývala zákonem přesně vymezena. Ve Francii platil až do roku 1789 tzv. oděvní zákon, který určoval oblečení pro měšťany, šlechtu a duchovenstvo. Byl zrušen za Revoluce a oficiálním oděvem členů parlamentu se stal tmavý oblek vítězného měšťanstva.³⁵⁸

Etiketa 18. století vyžadovala samozřejmě dodržování oděvních pravidel, avšak zdá se, že salon nebyl prostředím, kde by obecně hrála velkou roli v tom smyslu, že by bylo přesně přikázáno, v jakém oděvu se smí nebo nesmí vstoupit. Příslušníci jednotlivých stavů sem přicházeli ustrojeni podle svého obyčeje, v tom se opět projevila společenská liberálnost salonní kultury. Na již zmíněném Lemonnierově vyobrazení salonu Mme Geoffrin³⁵⁹ vidíme zřetelně jak muže v tmavých šatech, tak příslušníky aristokracie, kteří jsou ustrojeni barevněji a skvostněji. Například vedle Rousseaua a Hénaulta v měšťanském oděvu stojí vévoda de Choiseul ve šlechtickém. Podobná situace se opakuje v přední řadě, kde vedle sebe sedí „tmavý“ Helvétius a „barevný“ vévoda de Nivernais či princ de Conti. Stejnou smíšenost

³⁵⁴*Cahier sur les gens qui jouent un rôle à Paris*, Archives nationales, cit. podle Lilti, s. 231, překlad aut. práce.

³⁵⁵Viz pozvání na otevření salonu, kap. 1.2.5.

³⁵⁶Dopis Diderota Sophii Volland z 1. 10. 1759, *Lettres à Sophie Volland*, s. 82, překlad aut. práce.

³⁵⁷Slavné francouzské *savoir vivre*.

³⁵⁸Jana Skarlantová, *Oděv jako znak*, Praha: UK, 2007, s. 115.

³⁵⁹Lemonnier: *Lecture de la tragédie de l'Orphelin de la Chine de Voltaire dans le salon de madame Geoffrin*.

Obraz výše v kap. 3.1.2.

můžeme zaznamenat i na Ollivierově obraze.³⁶⁰

Co se týče žen, podléhaly i v 18. století více než muži módě, kterou určoval dvůr. Největší snahou návštěvnic salonů bylo obléci se co nejlépe, zvláště když nebyly příliš bohaté. To byl případ Amélie Suard, kterou chtěl její manžel po svatbě uvést do salonů, které navštěvoval. Byl si vědom, že je třeba věnovat oděvu pozornost, aby byla jeho paní zkrášlena stejně jako ženy, které v salonu uvidí. Protože nevlastnila Mme Suard mnoho šatů, měla jedny sváteční, které oblékala jen při podobných příležitostech.³⁶¹ Když se Mlle de Lespinasse chystala poprvé do salonu Mme Geoffrin, markýza du Deffand, ač se jednalo o její rivalku, přece dohlédla, aby Juliin vzhled byl perfektní a udělala patřičný dojem.³⁶² Některé ženy zašly ve snaze udělat dojem příliš daleko a působily pak poněkud směšně, jako se to stalo matce ruské carevny Kateřiny, německé kněžně d'Anhalt. Když se objevila u Mme Geoffrin, byla přezdobena šperky a Mme de Boufflers poznamenala k Julii, že „*se naparuje, jako by ji celá Evropa ležela u nohou.*“³⁶³

Pokud se zaměříme na saloniery, vyjadřoval oděv často jejich povahové založení. Zatímco Mme de La Ferté-Imbault se podle Mlle de Lespinasse pěkně oblékala³⁶⁴, Julie sama neměla ani dost prostředků, ani koketní povahu, aby se odívala příliš zdobeně. Na portrétu, který zanechal Carmontelle³⁶⁵, vidíme ženu v tmavých jednoduchých šatech, kolem krku sametovou stužku a na hlavě malý krajkový čepček. Na portrétu vypadá nicméně upraveně, má slušivý módní účes a šaty ozdobené krajkou. Mme Geoffrin se oblékala stejně prostě, ačkoli si mohla dovolit přepychovější šaty. Činila tak proto, že chtěla zdůraznit skromnost a „měšťanskou prostotu“. Nosila vždy černé nebo tmavé šaty a ven vycházela v černém taftovém čepci s bílým volánem.³⁶⁶ Na Lemmonierově obraze je oblečena rovněž velmi prostě, její šedé šaty dokonce stříhem připomínají pozdější empírovou módu, ačkoli ostatní ženy na obraze jsou oblečeny rokokově. I na jiných portrétech je oblečena v jednoduchých šatech s čepcem na hlavě.³⁶⁷ Její styl odívání byl jistě dán i pokročilejším věkem a stejně tak tomu bylo i u Mme du Deffand po návratu z venkova do Paříže: „*Oblékám se jako prodavačka*

360Ollivier: *Le Thé à l'anglaise au Temple chez le prince de Conti*. Viz výše kap. 3.1.3.

361Amélie Pancoucke, *Essais de Mémoires*, cit. podle Lilti, s. 95. Pancoucke bylo dívčí jméno Mme Suard.

362Benedek, s. 264.

363Cit. podle Benedek, s. 265. V té době se ženy zdobily jednoduše a používaly spíše stuh a květin. Kybalová, *Dějiny odívání. Barok a rokoko*, s. 156.

364Benedek, s. 273.

365Louis Carrogis, řečený Carmontelle (1717-1806), malíř a rytec, autor mnoha portrétů, mimo jiné i Grimmova nebo Mme Necker. Zmíněný portrét Mlle de Lespinasse v Příloze 1.

366Benedek, s. 265, 273.

367Viz portréty v Příloze 1. První portrét ovšem zobrazuje Mme Geoffrin mladou a tudíž podle uvolněného stylu počátku vlády Ludvíka XV.

jablek.³⁶⁸ Nosila šaty barev spadlého listí, rukávy a výstřih ozdobené krajkou, a čepec uvázaný pod bradou.³⁶⁹

Velmi oblíbeným zůstávalo v 18. století líčení. Cenila se bílá, tzv. klášterní pleť, a používalo se mnoha líčících prostředků. Goncourtové uvádějí mimo jiné zlaté lístky, kterými se docílilo nadpřirozeného lesku pleti, a velkou spotřebu různých odstínů červení. U použití červeně ovšem nešlo jen o to nalíčit si tvář; červeň musela „mluvit“. Růž ženy ze společnosti totiž neměla stejný odstín jako růž měšťačky nebo ženy ode dvora.³⁷⁰ Líčili se dámy i pánové, z nichž někteří o sebe pečovali tak svědomitě, že mohli budit posměch. Rousseau v tomto smyslu soudil Grimma: „*Začal pečovat o vlastní krásu, toaleta se pro něj stala významnou záležitostí; všichni lidé věděli, že se líčí bělobou; já jsem tomu nevěřil, ale vzhledem k tomu, že jsem jednou ráno vstoupil do jeho pokoje a on si kartáčoval nehty malým kartáčkem, usoudil jsem, že muž, který tráví každé ráno dvě hodiny tím, že si kartáčuje nehty, může klidně strávit několik okamžiků tím, že si bělobou vyplňuje vrásky v pleti. Dobrák Gauffecourt mu dal dost žertovnou přezdívku Bílý tyran.*“³⁷¹ Vlasy se pudrovaly, muži nosili paruky zapletené do copánku, ženy si vlasy kadeřily a přičesávaly těsně k hlavě, ve druhé polovině století se účesy postupně uvolňovaly, vyčesávaly vysoko nad čelo a stávaly se složitějšími. Oblečení doplňovaly i nadále silné parfémy, neboť hygiena byla stále nedostatečná.

Ženský oděv plnil ještě jednu úlohu a to sice zdůraznit ženství a potažmo přislíbit rozkoš. Jak napsali Goncourtové: „*Rozkoš jí odívá. Obouvá jí pantoflíčky, jež rytimizují její chůzi. Pokrývá jí vlasy pudrem, zdůrazňuje barvu pleti, líčka rozsvěcuje červení. Paže jí ztápí v krajkách. V hořejší části oděvu vyznačuje cosi jako příslib celého těla a ženu s hlubokým výstřihem je možno potkat nejenom večer v saloně, ale i v kteroukoli denní hodinu na ulici.*“³⁷² Zajímavým doplňkem byly v tomto smyslu tzv. mušky³⁷³, tedy drobné ozdůbky z gumového černého hedvábí nebo papíru. Mívaly různé tvary a lepily se na tvář ve složitém systému symbolické řeči.³⁷⁴ Ale nemluvila jen líčidla či ozdoby tváře. V 18. století se celý obličej ženy stal jejím mluvčím: „*V rysech hraje radost, v jejím pohledu žhne horečka mondénního života. Její oči se stávají zbraněmi [...] Je to obličej stále živý, stále rozjasněný, stále proměňovaný*

368Cit. podle Grand, s. 192, překlad aut. práce.

369Tamtéž, s. 193. Můžeme ji tak vidět na rytině od neznámého autora, viz Příloha 1.

370Goncourt, Edmond et Jules, *La femme au dix-huitième siècle*, Tome 1, s. 45.

371*Význání*, s. 389. Slovo *tyran* v přezdínce odkazuje na jeho vztah k Mme d'Épinay. Viz níže kap. 3.4.1.

372*La femme au dix-huitième siècle*, Tome 1, s. 90, překlad aut. práce.

373Francouzsky *la mouche*, prvotní význam je *moucha*, *muška*.

374Goncourtové rozlišují mušky čtveračivé, vyzývající k políbení, dvojsmyslné, majestátní (umístěné na čele), galantní (uprostřed na tváři), koketní, vražedné, veselé (vytvářely při smíchu záhyby), vzácné (blízko rtu) a šibalské. *La femme au dix-huitième siècle*, Tome 1, s. 47.

*těmi záblesky okamžiků, jaké vidáme při východu slunce.*³⁷⁵

3.2 Hráčská vášeň

Zápal pro karetní hry, zvláště pro ty, které slibovaly výdělek, je rovněž pevně spojen s mondénním světem. Rozšířil se zřejmě ode dvora, kde jej ve velkém podporoval už Ludvík XIV., a kde se v následujícím století udržel zejména díky Madame Adélaïde, dauphinovi a později Marii Antoinettě.³⁷⁶ Dvořané pak přenesli hru i do svých městských paláců a na venkovská sídla, kam se za tímto účelem sjížděli hráči z celé Paříže.

Zvyk pravidelně hrát tedy patřil i do salonního prostředí. Mezi nábytkem, kterým byly salony zařízeny, najdeme také hrací stolky. U Mme du Deffand se nacházely dva stolky, jeden pro *piquet* a druhý pro *écarté*.³⁷⁷ U prezidenta Hénaulta bylo ve velké jídelně dokonce sedm karetních stolků.³⁷⁸ Diderot byl nucen hrát u d'Holbachových večer co večer s Mme de Saint-Aubin: „*Hrajeme povinně po večeri trictrac*³⁷⁹ *děj se co děj. Hraje lépe než já; ráda vyhrává a mě příliš nevdává prohrávat; ona tedy vyhrává, já prohrávám jen tak málo, jak mohu, a jsme oba spokojeni.*“³⁸⁰ Walpole popsal v dopise lady Suffolk běžný večer v salonu, kdy „*se začne hrát karetní partie ještě před večerí, během jídla se přerušuje a poté se dohraje; vzápětí se začne nová, až do doby, kdy se společnost semkne k diskuzi.*“³⁸¹ Jean Dusaulx³⁸² řadil k nejoblíbenějším salonním hrám *biribi* a *pharaon*, na druhém místě byly pak *piquet*, *trictrac* a *whist* (někdy nazývaný také *whisk*). Dále si návštěvníci mohli zahrát *trente-et-quarante*³⁸³, *macao*, *loto* a jiné.

Vášeň pro hru s sebou nesla samozřejmě riziko nezanedbatelných proher. Mme du Deffand si zapisovala, kolik každý večer vyhrála a prohrála³⁸⁴, Mme de Mirepoix se v roce

---

375 *La femme au dix-huitième siècle*, Tome 1, s. 42 an, překlad aut. práce.

376 Madame Adélaïde (1732-1800), jedna z dcer Ludvíka XV., dauphin Louis Ferdinand (1729-1765), otec příštího Ludvíka XVI., Marie Antoinetta (1755-1793), francouzská dauphinka a později královna.

377 *Piquet* i *écarté* jsou staré francouzské hry, vzniklé v 16. století, obě jsou určeny pro dva hráče. Hrají se s 32 kartami.

378 Benedek, s. 206.

379 Jedná se o velmi starou stolní hru pro dva hráče, která se ve Francii rozšířila zejména v 15. a 16. století. U nás se hrála pod názvem *vrhcáby*.

380 Dopis Diderota Sophii Volland z 1. 10. 1759, *Lettres à Sophie Volland*, s. 82, překlad aut. práce.

381 Dopis Walpolea Lady Suffolk z 20. 11. 1765, cit. podle Craveri, s. 64, překlad aut. práce.

382 Jean Dusaulx (1728-1799) byl francouzský historik a teoretik společenských her. V roce 1779 mu vyšlo dílo *De la passion du jeu depuis les temps anciens jusqu'à nos jours (O hráčské vášni od starých časů po současnost)*. Rozlišoval hry na hazardní (*jeux de hasard*), kde hraje roli pouze náhoda, a na společenské (*jeux de société*) či strategické (*jeux de commerce*), které pracovaly se strategií a dovednostmi hráče. *De la passion du jeu*, Paris: Mercure de France, 1979, s. 60.

383 Francouzská karetní kasinová hra ze 17. století, někdy také nazývaná *Rouge et Noir*. Hraje se s šesti balíčky po 52 kartách a je určena pro více hráčů.

384 Zápis si dělala do svého deníku v letech 1779-1780, Lilti, s. 234.

1766 ocitla vinou ztrát ve hře v takové finanční tísní, že musela Mme du Deffand požádat o pomoc.³⁸⁵ O deset let později si markýza posteskla, že: „*hra začíná být otázkou dvou či tří tisíc louisdorů ztráty. Už se nekonají téměř žádné večere bez pharaona, trente-et-quarante nebo jiných hazardních her.*“³⁸⁶ Existovali i lidé, jejichž délka pobytu v Paříži přímo souvisela s tím, kolik prohráli, například prince de Ligne.³⁸⁷ Pokud měl méně příležitostí hrát, zůstával déle.³⁸⁸

Hry byly natolik rozšířené, že nebylo téměř možné se jim vyhnout, zvláště když šlo o salonní nováčky, jak si poznamenal Poniatowski. Snad jen pravidelný návštěvník salonu mohl být od nich osvobozen.³⁸⁹ Povinnost hrát mohla být velmi nepříjemná i pro toho, kdo si velmi přál uspět v mondénním světě, avšak nedisponoval dostatečným majetkem, který by mohl dát všanc v hazardu. A naopak, jako u ostatních prvků salonní zábavy, i zde se uplatnili dobrodruzi a švindlíři, kterých si určitá společnost cenila jen proto, že ochotně hráli i prohrávali. Možnost nevěnovat se v salonu ničemu jinému než hře oceňovali podle Bartha i ti, kteří by v konverzaci zřejmě příliš nevynikli: „*Zdá se, že karty byly vynalezeny pro pohodlí hlupáků, kteří za ně schovávají svou neschopnost.*“³⁹⁰

Důvod obliby hraní v salonech je stejný jako u předešlých zábav: zahnání nudy. Jak napsal Voltaire Mme du Deffand: „*Neboť je to zábava, k čemu se musíme vždy vrátit, a bez čehož by byl život k neunesení. Proto karty zaměstnávají tu takzvanou 'dobrou společnost' od jednoho konce Evropy na druhý.*“³⁹¹ Hra také usnadňovala konverzaci a vyplňovala čas. Francouzský esejista a moralista markýz de Vauvenargues viděl v karetních partiích doslova nezbytnou součást salonní zábavy: „*Jestliže se sejde více duchaplných osob a nemají možnost zahájit partii karet, ani těmto lidem nestačí jejich duchaplnost, aby udrželi konverzaci více jak půl hodiny. Všechny události, novinky, žerty a úvahy jsou vyčerpány během chvilky. Ten, kdo právě nehraje, je nucen sedět blízko hráčů a sledovat je, aby se nepotkal s jiným člověkem, který stojí u krbu a s nímž si nemá co říct.*“³⁹²

Stejně jako opulentní hostiny, i mnohahodinové karetní partie byly terčem kritiky

---

385Dopis Mme du Deffand Walpoleovi z 4. 9. 1766, Craveri, s. 283.

386Dopis Mme du Deffand Walpoleovi z 15. 1. 1777, cit. podle Craveri, s. 350, překlad aut. práce.

387Charles-Joseph Lamoral, princ de Ligne (1735-1814), belgický maršál, diplomat a spisovatel.

388Je to možné zjistit z Policejních záznamů o cizincích, tento je z 19. 7. 1776. Jiní cizinci nebyli tak rozumní, nadělali spoustu dluhů a kvůli věřitelům měli potíže vrátit se domů. Lilti, s. 235.

389Poniatowski, *Mémoires*, s. 99 an.

390Barthe, *La Jolie femme*, cit. podle Lilti, s. 237, překlad aut. práce. Nicolas Thomas Barthe (1734-1785) byl francouzský básník a dramatik. Román *La Jolie femme* je ironickým zobrazením frivolní Paříže 18. století.

391Dopis Voltaira Mme du Deffand z 12. 9. 1760, *Correspondance choisie*, s. 661, překlad aut. práce.

392Vauvenargues, *L'Homme du monde*, in: *Essais sur quelques caractères*, cit. podle Lilti, s. 237 an, překlad aut. práce.

dobových moralistů, kteří v nich viděli příznak dekadence mondénní společnosti a nikoli způsob jejího upevnování.³⁹³ Dusaulx upozorňoval zejména na nebezpečí, které hrozilo filosofům a spisovatelům, ze kterých se se vstupem do salonu stávali zapálení hráči: „*Všechno mění rychle svou tvář od té doby, co se z většiny mužů pera stali jen světáci. Mnozí nařikají, že hráli. Přesto pokračují.*“³⁹⁴ Měl pocit, že tito lidé „*zhloupli z hraní*“ a jejich kreativita byla působením vlivů mondénního prostředí zničena.

3.3 Spolupráce, rivalita

To, že spolu určité salony koexistovaly v symbióze a jiné nikoli, můžeme taktéž považovat za jistý druh neverbální komunikace, potažmo mlčení. To znamená, že salony, které „spolu mluvily“, si mohly v případě potřeby vycházet vstříc a pomáhat si. Naopak u těch, jež spolu nebyly v dobrých vztazích, nebo se ignorovaly, docházelo ke komunikaci v podobě pomluv či zlomyslných poznámek, respektive k tichému trpění.

Mezi provozovatele salonů, kteří byli v dobrých vztazích s Mme du Deffand, patřil například Helvétius, se kterým se střídala v pořádání čtvrtedních večeří.³⁹⁵ Mme de Mirepoix ji mohla dokonce požádat, aby ji přenechala středeční večer, kdy chtěla přijímat společnost.³⁹⁶ Když byla později Mme de Mirepoix nemocná a Mme du Deffand u ní chtěla strávit večer, napsala Walpoleovi, že její „*středeční večeře se dnes koná u maršálky de Luxembourg.*“³⁹⁷ Na druhém břehu spolu vycházely velmi dobře Mme Geoffrin a Julie de Lespinasse, o čemž už byla řeč v první kapitole. Julie začala docházet do jejího salonu, ještě když bydlela u Mme du Deffand, a byla přijata na základě d’Alembertova doporučení, i když zpočátku s nevolí, neboť Mme Geoffrin „*se nechtěla s tou ženou [markýzou] zaplést do nepřijemnosti.*“³⁹⁸ První setkání ani neproběhlo tajně, Julie svůj úmysl markýze oznámila, zřejmě jí na vzájemných vztazích už příliš nezáleželo.³⁹⁹

Přátelství mezi salony nebo mezi salonierami a pravidelnými návštěvníky byla také ovlivněna rodinnými vztahy, často spleťnými. V pařížské společnosti můžeme tak nalézt mnoho vazeb, například mezi členy rodiny de Beauvau. Princ a princezna de Beauvau byli přijímáni u prince de Conti i Mme Geoffrin. Princ měl mnoho sester, z nichž některé jsou nám

---

393Dusaulx, *De la passion du jeu*, s. 257. V těchto názorech si Dusaulx porozuměl s Rousseauem, se kterým se v letech 1770-1772 velmi přátelil, než došlo k názorovému rozchodu.

394Dusaulx, s. 263, překlad aut. práce.

395Dopis Mme du Deffand Walpoleovi z 22. 1. 1767, Craveri, s. 296.

396Dopis Mme du Deffand Walpoleovi z 16. 1. 1776, Craveri, s. 324.

397Dopis Mme du Deffand Walpoleovi z 6. 1. 1779, cit. podle Craveri, s. 353, překlad aut. práce.

398Cit. podle Benedek, s. 261.

399Benedek, s. 263 an.

již dobře známy: byla to maršálka de Mirepoix či Mme de Boufflers. Zároveň se rodina de Beauvau křížila s rodinou de Choiseul a ta zase s maršálkou de Luxembourg.⁴⁰⁰

Mezi salony existovala také zcela přirozená a častá konkurence a mezi salonierami jistá nevraživost, která se projevovala nejčastěji v podobě pomluv.

Slavná rivalita panovala mezi Mme du Deffand a Mme Geoffrin. Tyto dvě saloniere stály skutečně na opačných pólech; na jedné straně prostá a srdečná měšťanská atmosféra, na druhé straně výstřednost, břitká inteligence a ironie. Mme Geoffrin o ní řekla: „*Je to zlá stvůra, ale je slepá, a navíc, její způsob zloby - žárlivost, ji činí tak nešťastnou, že to ve mně vzbuzuje soucit.*“⁴⁰¹ A Mme du Deffand, proslulá svými jízlivými komentáři, poté, co se dozvěděla o smrti své sokyně, poznamenala: „*Tolik hluku pro jednu omeletu na špeku.*“⁴⁰² Celých pětatřicet let stály tyto dva salony proti sobě, a to ve většině případů rozdělovalo i návštěvníky salonů, neboť kdo chodil k jedné, měl zavřené dveře k druhé. Neplatilo to však absolutně. Mme de Boufflers, markýzina důvěrná přítelkyně, chodila i k Mme Geoffrin, stejně jako Hénault a k velké zlosti Mme du Deffand i d’Alembert. A byl to případ i většiny zahraničních diplomatů, kteří ostatně navštěvovali téměř všechny pařížské salony a sotva by jim v tom bránily složité vztahy mezi salonierami.

Ani nepřátelství, které po rozchodu panovalo mezi markýzou a Julií de Lespinasse, neodradilo některé ze známých, aby navštěvovali oba salony, jako třeba Caraccioliho, který byl neustále přítomen u jedné či druhé, a díky němuž věděla Julie o všem, co se dělo u její rivalky.⁴⁰³ Navštěvovala ji i Mme de Luxembourg a Mme de Boufflers, blízké přítelkyně Mme du Deffand.⁴⁰⁴ Nutno ovšem dodat, že sama povaha Mme du Deffand ji předurčovala k tomu, aby se chovala poněkud žárlivě. Nelibě nesla, když začala Julie, to ještě bydlela u ní, docházet k prezidentu Hénaultovi⁴⁰⁵, kvůli Voltairovi žárlila i na Mme du Châtelet, kterou považovala za „modrou punčochu“.⁴⁰⁶ Nepřátelství, které k sobě markýza s Julií cítily, se léty vůbec nezmírnilo. Bylo neustále připomínáno v poznámkách a dopisech. Když Julie onemocněla

---

400Její vnučka, Amélie de Boufflers se provdala za vévodu de Lauzun, který byl synovcem vévodkyně de Choiseul.

401Cit. podle Grand, s. 179, překlad aut. práce.

402Cit. podle téhož, s. 181, překlad aut. práce. Mme du Deffand si vypůjčila výrok od samotné Mme Geoffrin, která vyprávěla příhodu jednoho ze svých libertinských hostů pana Desbarreaux, který jedl omeletu na slanině na Velký pátek. Během jídla se náhle zatáhlo nebe a uhodil hrom. Ohromený Desbarreaux otevřel okno a vyhazuje omeletu, pronesl: „*Tolik hluku pro jednu omeletu na špeku.*“ Výrok Mme Geoffrin používala v případech, kdy věc ve výsledku neodpovídala očekávání.

403Mme du Deffand jej sice přijímala, ale bez větší náklonnosti, a samozřejmě jí vadilo, že chodí i k Julii. Řekla o něm: „*Doufám, že brzy praskne. Je nafouklý jako vejce a kašle jako liška. Objektem jeho uctívání je d’Alembert a Julie de Lespinasse.*“ Cit. podle de Castries, s. 104, překlad aut. práce.

404Benedek, s. 319.

405Vadilo jí, že by se tam Julie mohla cítit lépe než u ní. Benedek, s. 205.

406Voltaire totiž velmi oceňoval její nadání pro fyziku. Benedek, s. 229.

neštovicemi, prosil ji plakající d'Alembert, aby „*ho neopouštěla a neudělala Mme du Deffand tu radost.*“⁴⁰⁷ A když Julie de Lespinasse zemřela, nechala se markýza slyšet: „*Jindy by to pro mě byla událost; dnes necítím nic. [...] Jen Panna Marie by se měla mít na pozoru; jestli je nebožka v Ráji, mohla by ji připravit o náklonnost Pána Boha.*“⁴⁰⁸

Vedle osobních antipatií stály za rozdělením salonů někdy i důvody ideologické. Bylo známo, že salony Mlle de Lespinasse, Mme Geoffrin, Mme Necker či barona d'Holbach hostily bez obav a velmi srdečně encyklopedisty, což se nedalo říci o salonu Mme du Deffand nebo Mme de La Ferté-Imbault. Také salony hrabat Turpin de Crissé a hrabat de Brancas, které spolu byly příbuzensky provázané⁴⁰⁹, přijímaly v šedesátých letech básníky blízké Palissotovi, kteří se k filosofům stavěli nepřátelsky nebo lhostejně.⁴¹⁰ Většina filosofů (kromě Turgota a Condorceta) zase nechodila k vévodkyni d'Enville kvůli přítomnosti Mablyho⁴¹¹, jak si poznamenala Mme de La Ferté-Imbault.⁴¹²

Rodinné vazby, ideologie, osobní sympatie či antipatie, to vše určovalo složení návštěvníků. Salonní svět byl ale samozřejmě plný lidí, kteří navštěvovali salon po salonu jen podle toho, jak se to hodilo jejich zájmům. Caylus⁴¹³, velký nepřítel filosofů, byl kupříkladu vždy přítomen na pondělních večerech u Mme Geoffrin. Baronu Grimmovi a markýzi de Croismare nebránila příslušnost ke společnosti barona d'Holbach navštěvovat salon Mme de La Ferté-Imbault, ačkoli ta byla známá svými výpady proti filosofům.⁴¹⁴ Návštěvník tedy nutně nemusel sdílet ideologické postoje pána či paní domu, aby v něm byl přijímán.

3.4 Láska v salonu

Salon, jako každé společenské prostředí, umožňoval setkávání mužů a žen, které mohlo přirozeně vyústit v milostný vztah či přímo uzavření manželství. Ani 18. století se nevyhnuly ženské strategie pracující za účelem sňatku. Tyto „projekty“ samozřejmě neprobíhaly otevřeně a přiznaně, právě naopak. Účastnily se jich jak matky či jiné příbuzné, které si tímto

---

407Cit. podle Benedek, s. 348.

408Cit. podle Grand, s. 275, překlad aut. práce.

409Lancelot Turpin de Crissé (1716-1793) si vzal v roce 1759 Constance de Lowendal; její sestra Marie Louise de Lowendal (1746-1834) se v roce 1766 provdala za Louise-Antoina de Brancas (1735-1821).

410Lilti, s. 135. Palissot byl znám coby nepřítel filosofů a zvláště Diderota; napsal o nich ironickou divadelní hru *Filosofové* (1760), která se velmi líbila Mme du Deffand.

411Gabriel Bonnot de Mably (1709-1785) byl francouzský filosof a předchůdce utopického socialismu. Kritizoval *ancien régime* i politický systém Anglie. Obdivoval antickou Spartu, jejíž společnost považoval za vrchol střídmosti a ctnosti.

412*Papiers personnels*, Archives nationales, Lilti, s. 136.

413Anne Claude de Caylus (1692-1765), francouzský obchodník se starožitnostmi, spisovatel a rytec. Diderot ho popsal jako „*hádavého starožitníka*“.

414*Papiers personnels*, Archives nationales, Lilti, s. 136.

zajišťovaly rozšíření svých společenských kontaktů, tak i saloniery či významné dámy bez příbuzenských vazeb, které tak zkoušely míru svého vlivu. Mme Geoffrin se například vložila do věci svatby pana Helvétia s neteří Mme de Graffigny.⁴¹⁵ Ostatně k povaze Mme Geoffrin patřil zájem o všechny záležitosti přátel, což dokazuje i fakt, že se velmi zlobila na Suarda, který si dovolil se oženit, aniž by s ní svůj úmysl zkonzultoval. Odpustila mu, teprve až když poznala jeho ženu, kterou si oblíbila.⁴¹⁶

3.4.1 Salonní mimomanželské vztahy

Milostné pletky byly běžné ve všech vrstvách rokokové společnosti. Žena 18. století byla v literatuře i ve výtvarném umění zobrazována jako ztělesnění lásky, která oslavuje život a radost, a většinou šlo o lásku mimomanželskou.⁴¹⁷ Mít milence bylo nejen módou, ale do jisté míry i společenskou nutností, což není udivující vzhledem k tomu, že při uzavírání většinou formálních sňatků šlo o spojení rodin a nikoli milujících se snoubenců. Mme d'Houdetot se v dopise přiznala, že sňatek pro ni byl příležitostí, jak se dostat z pout rodiny a poznat svět v jeho nádheře plesů, divadel a oper.⁴¹⁸ Svázanost manželská totiž byla často volnější než rodinná. Mme d'Épinay či Mme du Deffand žily zcela odloučené od manžela, do instituce manželství pronikla svobodomyšlnost do té míry, že hraničila s úplnou lhostejností k partnerovi. Zatímco v této oblasti získaly ženy určitou svobodu, v záležitostech lásky zůstávaly v područí, což uvidíme později na příkladech Mme d'Épinay, Mme du Deffand i Mlle de Lespinasse. Ne všechny ženy ale zastávaly podobné názory na manželství. Mme Necker se třeba vyznala, že: „*manželství může ženě přinést pocit uspokojení, bezpečí a někdy i radost v jejím stáří.*“⁴¹⁹

Mimomanželské vztahy nebyly v 18. století pouze výsadou „libertinských“ salonů, ale byly zcela běžné i v salonech literárních. Například společnost barona d'Holbach, jak ji vykreslil Diderot v dopisech Sophii Volland, měla daleko k vážným, filosofickým a ženám uzavřeným kroužkům.⁴²⁰ Psaní se týkala aféry, kterou vyvolala různá podezření a výmysly ohledně Mme d'Holbach. Baron Grimm a později i Suard upadli v podezření, že se jí dvoří, což přineslo roztržku a napětí do celé „holbachovské“ společnosti, neboť zejména neprávem obviněný Suard se provinil proti dobrému chování, když takto zneužil baronovy

415Svatba s Mlle Anne Catherine de Ligniville (1722-1800) se uskutečnila v roce 1751.

416Picard, s. 210. Viz kap. 1.3.4.

417Doušová, Hana, *Obraz ženy ve francouzském malířství 18. století*, in: Scientific papers of the University of Pardubice, Series C, 1997, s. 131.

418Tamtéž, s. 132.

419Cit. podle Doušová, s. 137.

420Srov. dopisy Sophii Volland zejména ze 14., 18. a 22. 7. 1762, *Lettres à Sophie Volland*, s. 184-195.

pohostinnosti.

Mezi ženy, které postupně navázaly vztah s více muži, a pro něž tyto avantýry či „amourettes“ znamenaly do jisté míry nikoli únik před manželem, nýbrž před nudou, patřila Louisa d'Épinay. Jako první přijala dvoření Duclose, jehož vzápětí odmítla a přiměla jej tak k šíření pomluv. Na svém zámku Chevrette, zmíněném již výše, navázala pak deset let trvající poměr s Dupinem de Francueil⁴²¹, kterému porodila dvě děti.⁴²² Velmi se spřátelila i s Rousseauem, a možná by se ani zde nebránila románku, ovšem Rousseau o něj příliš nestál.⁴²³ Vděčila mu nicméně za seznámení s Grimmem.⁴²⁴ Vztah, který se vyvinul z přátelství, navázali ale až po několika letech, což jen utvrzuje v domněnce, že obecně šlo o náklonnosti přirozené, neprávem odsuzované moralisty 19. století. Problémem vztahu se ukázal přílišný Grimmův vliv⁴²⁵ a Louisina poddajnost, což bohužel nepoznamenalo jen tuto náklonnost, ale i přátelství Grimma a Rousseaua, a celá věc nakonec vyústila v jeho roztržku s celou holbachovskou společností a encyklopedisty. Právě v tom můžeme vidět jednu z příčin, proč se Rousseau nestal jedním ze zásadních příslušníků salonní společnosti, ačkoli by se jistě těšil veliké oblibě. Kamenem úrazu se stala jeho vášnivá náklonnost k Sophii d'Houdetot⁴²⁶, která se stala podnětem k typicky holbachovským zábavám.⁴²⁷ Poslední kapkou, která ukončila přátelství mezi Louisou, Grimmem a Rousseauem, se pak stala chystaná cesta Mme d'Épinay do Ženevy k doktoru Tronchinovi, údajně kvůli nemoci. Diderot se snažil Rousseaua přesvědčit, že je jeho povinností jet s ní, avšak ten se obával, že je Louisa těhotná a cesta bude záminkou, jak z něj udělat otce dítěte namísto Grimma, proto odmítl⁴²⁸ a s pocitem oběti komplotu se s Mme d'Épinay a ostatními definitivně rozešel.

421Charles Louis Dupin de Francueil (1716-1780), představil Louise Rousseaua, který u jeho tchyně vykonával funkci sekretáře. Z druhého manželství se mu narodil syn, budoucí otec Georg Sandové.

422Syn Jean-Claude Leblanc de Beaulieu (1753-1825) působil později jako biskup de Soissons de Laon.

423O Louise napsal: „*Mimoto mě myšlenka na lásku v přítomnosti paní d'Épinay nikdy nenapadla a nenapadla by mě možná ani jednou v životě, i kdybych ho s ní strávil celý. Ne že bych byl k její osobě pociťoval nějaký odpor; naopak, měl jsem ji možná příliš rád jako přítel, abych ji mohl mít rád jako milenec. [...] Byla příliš hubená, měla příliš bledý krk i ruce a mimoto moje srdce ani moje smysly nikdy nebyly schopny vidět ženu v někom, kdo nemá ňadra.*“ *Význání*, s. 344.

424Bylo to v roce 1751, jemu bylo 28, jí 25 let. Grimm měl za sebou vášnivou citovou zkušenost, která zaujala mondénní společnost. Odmítnutý zpěvačkou z Opery upadl do letargie, nejedl, nepil, nehýbal se, avšak po několika takto strávených dnech se vzpamatoval a vrátil se k životu. Mme d'Épinay to velmi zaujalo.

425Velmi žárlil na Rousseaua, který byl Louise stále nablízku zvláště po tom, co se nastěhoval do Poustevny (Ermitáže), již mu nechala postavit poblíž zámku, aby unikl městskému ruchu. Obával se také vlivu bývalých milenců a žádal okamžité přerušeni styků. Benedek, s. 182, Grand, s. 225.

426Mme d'Houdetot mu ji ale oplácela pouze přátelstvím, neboť byla neoblomně věrná svému milenci panu de Saint-Lambert, toho času ve válce. Rousseau byl vděčný i za tuto platonickou náklonnost: „*Byla ke mně vřelá a laskavá, měla soucit s mou pošestilostí.*“ *Význání*, s. 368.

427Grand, s. 228. Nazývali Rousseaua „*Zamilovaným občanem.*“ Tentokrát byl jeden člen holbachovské kliky pravděpodobným autorem anonymního dopisu, který obdržel znepokojený Saint-Lambert, a jenž měl za následek hrozící rozchod polekané Sophie a zrádce hledajícího Rousseaua. Ten podezřívá Mme d'Épinay. *Význání*, s. 374.

428*Význání*, s. 394-398.

Tento příklad ukazuje, jak se skrze milostné vztahy mohly uplatnit praktiky mondénní společnosti uvedené v předchozí kapitole, jako byly posměšky či zneužití korespondence. Vliv, který nad sebou milenci měli, mohl být jak ku prospěchu, tak ke škodě vztahů v jejich okolí.

Ne všechny milostné vztahy, které se zrodily mezi členy mondénní společnosti, však na tuto společnost působily rozkladně. O většině se veřejně vědělo, některé trvaly mnoho let a mnohdy končily další svatbou.⁴²⁹ Společnost je přijímala vyrovnaně a nikoho nepohoršovaly. Jak napsal Rousseau: „*Je-li nutno mravům tohoto století něco prominout, tedy jistě milostné pouto, které se očistí trváním, kterému jsou jeho následky ke cti, a které se upevnilo jen díky vzájemné úctě.*“⁴³⁰ To je také podle Liltiho odlišovalo od nechvalně proslulých pozdně libertinských románek, které byly naopak tajné, a jež charakterizovalo pokrytectví a často násilí.⁴³¹

3.4.2 Pozdní lásky salonier

Byl ovšem samotný salon prostředím, kde se mohl milostný cit zrodit? Mohli si v něm dva lidé najít místo a čas na nerušený rozhovor, při kterém by se lépe poznali? Příklad Julie de Lespinasse dokazuje, že to možné bylo.⁴³² Ve svém salonu se zamilovala dokonce dvakrát a pokaždé osudově. Vzhledem k její povaze a také dobovému pozvolnému znovuoceňování romantické lásky, neboť veřejnost byla unesena Rousseavou *Novou Héloïsou*, se jednalo o vztahy vášnivé, citově bohaté a bohužel tragické, což na Julii zanechalo pel dokonalé preromantické hrdinky. První z oněch dvou mužů byl markýz de Mora.⁴³³ Juliini přátelé ho pokládali za duchaplného muže, zvláště d’Alembert a Galiani jím byli nadšeni⁴³⁴, a stejně tak okouzli i Julii. Napsala o tom baronu d’Holbach: „*Chci s vámi mluvit o tom, kým jsem teď*

429Byl to případ třeba vévody de Nivernais s Mme de Rochefort, kterou si vzal po smrti své ženy, nebo Mme de La Reynière a pana de Breteuil.

430*Význání*, s. 367. Jinak přísný Rousseau je zde poněkud shovívavý, možná proto, že se uvedený bonmot týkal vztahu pana de Saint-Lambert a Mme d’Houdetot, kterou v ten čas vášnivě miloval.

431Zde můžeme opět odkázat k Laclosovým *Nebezpečným známostem* nebo k dílu markýze de Sade *Justýna a Julietta aneb Nehody ctnosti a zdary neřesti*.

432K markýzi Morovi uvedla, že „*si sedli stranou a příjemně si popovídali a to již několikrát*“. Cit. podle Benedek, s. 422.

433Don José y Gonzaga Pignatelli, markýz de Mora (1744-1774), byl prvorozený syn španělského vyslance v Paříži, hraběte Fuentése, za kterým do města přijel. Ve dvanácti letech ho oženili s o rok mladší Marií Ignacií del Pilar, která mu porodila dvě děti, avšak po porodu druhého dítěte se stal Mora vdovcem. S Julií se poprvé setkal u Mme Geoffrin, a to až po dvou letech svého pařížského pobytu, v prosinci 1766.

434Benedek, s. 422. Mora byl totiž příznivcem filosofie a encyklopedistů a čtenářem Voltaira. D’Alembert mimochodem plnil v záležitosti tohoto vztahu úlohu důvěrného přítele, zprvu žárlivého. Zřejmě zastával ale celou dobu přesvědčení, že se jedná o platonickou náklonnost. Ostatně důkaz, že by Julie byla skutečnou milenkou Mory, chybí. De Castries, s. 130-132.

*uchváčena, o nové známosti, které jsem plná.*⁴³⁵ Julie samozřejmě cítila, že mezi nimi existují nepřehlédnutelné rozdíly v původu, majetku, věku i vzhledu, nicméně se lásce zcela oddala, což mělo „neblahý“ vliv na její salon, neboť pozornost i tužby nesměřovaly již tolik k udržení skvělé konverzaci, k přátelům a mondénním úspěchům, ale odrážela se v nich velká chuť milovat a dát se zcela milované osobě.⁴³⁶ Na druhou stranu přátelství s Morou přivedlo do salonu nové hosty z jeho skvělé rodiny, včetně jeho otce, španělského vyslance, což salonu velmi prospívalo.⁴³⁷ Ačkoli přátelé věděli o Juliině štěstí, vztah nebyl oficiálně zveřejněn, veškeré projevy přejícnosti se odehrávaly tajně a toto „mlčení“ opět odkazuje k tématu kapitoly. Vztah mezi markýzem a Julií byl velmi vážný⁴³⁸, což dokazuje i jeho úmysl se s ní oženit, proti čemuž se ale logicky postavila jeho rodina a odeslala jej opět zpátky do Španělska. Během jeho dlouhé nepřítomnosti⁴³⁹ se Julie blízce spřátelila s druhým osudovým mužem, hrabětem de Guibert.⁴⁴⁰ Také on se těšil vynikající společenské pověsti a oblíbenosti.⁴⁴¹ Dalo by se tedy říci, že Julie de Lespinasse měla výborný vkus, což se ale netýkalo pouze její osoby. I citové náklonnosti ostatních významných dam ukazují, že si buď vybíraly, nebo byly ke zbožňování „vybírány“ muži, jejichž mondénní pověst byla dlouhodobě skvělá, popřípadě právě na vzestupu.⁴⁴² Tento jev se zdá zcela přirozený, vzhledem k faktu, že salon a jeho návštěvníci byly pro salonieru často „celý svět“, a že koneckonců společenský úspěch má v každé době svou mocnou přitažlivost. Julie tedy Guibertovi zcela propadla⁴⁴³ a o to více si pak svou vášeň vyčítala, když se ukázalo, že v tu dobu Mora umíral.⁴⁴⁴ Nová vášeň však nebyla tak vyrovnaná jako ta předešlá, neboť, podobně jako u Louisy d'Épinay a Grimma, se podobala milostné tyranii příliš závislého člověka.⁴⁴⁵

435Dopis Julie baronu d'Holbach z 19. 12. 1766, cit. podle de Castries, s. 122, překlad aut. práce. D'Holbach dal jako obvykle informace z dopisu k dobrému ve svém kroužku, kde byl právě přítomen i d'Alembert, který pak začal žárlit. Benedek, s. 427. Markýz Mora zřejmě Juliinu lásku neopětoval ihned, po svém odjezdu z Paříže sice intenzivně toužil po návratu, ovšem váben spíše společenským úspěchem, kterého si zde vydobyl. Jejich vztah tak začal až v říjnu 1767, když se již nemocný tuberkulózou znovu objevil ve Francii. Srov. dopis Villa-Hermosovi, de Castries, s. 124.

436V dopise Guibertovi z 9. 10. 1774 napsala: „*Je to osm let, co jsem se stáhla do ústraní. Od chvíle, co jsem začala milovat, se mi společenský úspěch znechutil.*“ Cit. podle de Castries, s. 126, překlad aut. práce.

437Benedek, s. 487.

438V tu dobu se jejich setkání neomezovala samozřejmě jen na salonní večery, vidali se v kteroukoli denní dobu. Benedek, s. 422.

439Julie ho již nikdy nespatriła, Mora zemřel na cestě za ní, v Bordeaux, 2. 5. 1774.

440Jacques Antoine Hippolyte de Guibert (1743-1790), zasvětil život vojenské kariéře; sepsal dílo *Essai général de tactique* (1770), které Bedřich II. doporučil číst všem důstojníkům, a které se těšilo velké oblibě i u Napoleona. Povzbuzen pařížskými přáteli, pokusil se o spisovatelskou kariéru, ale příliš se mu nedařilo. Příkladem je již zmíněné neúspěšné drama *Connétable de Bourbon* (1775). Portrét v Příloze 2.

441De Castries, s. 145-148. Oceňovali ho Grimm, Voltaire, d'Alembert, ale také Mme de Boufflers, Mme Necker či Mme de Montsaugé, jeho tehdejší milenka. Důvodem byla i jeho příručka o taktice, která do jisté míry kritizovala zaslepenost absolutismu, což se nepochybně filosofům líbilo.

442Již zmíněná Mme d'Épinay a Rousseau, resp. Grimm, Mme du Deffand a Walpole aj.

443Srov. dopisy Guibertovi z května a června 1773, de Castries, s. 153 an.

444Grand, s. 269 an.

445Guibert, ač jistě polichocen a pohnut tak velikou láskou, neinvestoval do tohoto vztahu tolik jako Mora

Po Guibertově svatbě se zdrcená Julie vrátila k přátelům a salonnímu životu s takovým zápallem, jaký jí její zdravotní stav dovoloval.⁴⁴⁶ Ten se však zhoršoval, a ačkoli to mnozí považovali za důsledek smrti markýze Mory, Julie Guibertovi napsala: „*Všichni si myslí, že je to smrt Mory, co mě zabíjí. Můj příteli, kdyby tak věděli, že jste to vy, že je to vaše svatba, která mi zasadí smrtelnou ránu! Oh, jak by byli zděšeni, jak by mnou opovrhovali!*“⁴⁴⁷

Podobné znaky pozdního poblouznění společensky velmi ceněným mužem nese i vztah Mme du Deffand a Horace Walpolea. Věkový rozdíl byl víc než osmnáctiletý, navíc markýza byla v době seznámení, v roce 1765, již zcela slepá. Jejich korespondence, která trvala až do markýziny smrti⁴⁴⁸, je velmi bohatá a přináší svědectví o proměně jízlivé, uštěpačné a lásku nikterak neobdivující světačky v ženu zamilovanou a citově bohatou.⁴⁴⁹ Jak jinak si vysvětlit její tehdejší výrok: „*Je lepší být mrtvý, než žít a nikoho nemilovat.*“⁴⁵⁰ Walpole navštěvoval zprvu salon Mme Geoffrin, kde se dozvěděl o její rivalce, jejíž povaha ho při druhém pobytu okouzila natolik, že přestal navštěvovat ostatní salony a věnoval svůj čas výhradně Mme du Deffand.⁴⁵¹ Ve vztahu byl ovšem zdrženlivý.⁴⁵² Stejně jako Guibert, ani Walpole nestál o veřejné propírání vztahu a odsoudil jej tím pádem k tiché existenci. Jeho dopisy byly plné domlouvání a přesvědčování o nutnosti nepodléhat tolik své vášni⁴⁵³, na které markýza odpovídala sliby o své nápravě, třebaže by si možná přála „nemlčet“ tolik o svých citech.⁴⁵⁴ Otázkou ovšem zůstává, proč vztah neukončil, setrval v písemném styku

---

a nebránil mu v tom, aby se v červnu 1775 neoženil s Mlle de Courcelles, dcerou generála.

446Její salon se v tuto dobu zaskvěl novým leskem díky jmenování Turgota generálním kontrolorem financí.

447Dopis Guibertovi, cit. podle Grand, s. 274, překlad aut. práce. Julie zemřela 23. 5. 1775. Ke Guibertově cti je nutno dodat, že šel v pohřebním průvodu a složil jí hold napsáním *Chvalo zpěvu na Elizu*, což je Juliin portrét. Pohřeb zajistili d'Alembert a Marmontel. Když d'Alembert dával do pořádku Juliinu pozůstalost, dozvěděl se teprve o síle jejich citů k markýzi Morovi a tento fakt jej velmi zaskočil. Marmontelovi řekl: „*Ano, změnila se, ale já ne.*“ Cit. podle Craveri, s. 342, překlad aut. práce. O Guibertovi soudil, že to byl jeden z jejích nejbližších přátel, ani tady neměl tedy tušení o pravé povaze vztahu, třebaže byl na rozdíl od toho předešlého naplněn i fyzicky.

448Mme du Deffand zemřela 23. 9. 1780.

449Napsala mu například: „*Nechci už dělat nic bez znalosti vašeho názoru, chci být stále vaše drahá malička a nechat se vést jako dítě: zapomínám, že jsem žila, mám jen třináct let. Jestli se u vás nic nezmění a vy mě přijedete navštívit, můj život bude velmi šťastný.*“ Dopis z 5. 5. 1766, cit. podle Craveri, s. 267, překlad aut. práce. Markýza s oblibou nazývala Walpolea svým „poručíkem“.

450Cit. podle Grand, s. 261, překlad aut. práce.

451Oceňoval její bystrotu, duchaplnost, sarkastický humor i respekt, kterému se těšila. Srov. dopis Thomasi Greyovi z 25. 1. 1766, cit. podle Craveri, s. 242 an.

452Bál se zesměšnění a také podezření společnosti, že náklonnost není čistě platonická.

453Srov. dopis z 20. 5. 1766, z 16. 3. 1770 a z 18. 11. 1773, Craveri, s. 272. Všude se opakuje výtky, že jsou markýziny dopisy uplakané a usouzené.

454V dopise z 18. 5. 1766 napsala: „*Máte pravdu, zasloužila jsem si pokárání, jehož se mi od vás dostalo, ale podle mého posledního dopisu jste musel vidět, že jsem v tomto směru k dispozici. Už jsem učinila velmi uvážlivá opatření a rozhodnutí, která následují. Všimněte si, pokud se uráčí vaši přísnosti, že jsem vám ve čtvrtek, v pátek a v sobotu nenapsala ani jednu myšlenku.[...] Ujišťuji vás tedy do budoucna; už žádné přátelství, žádná něha; přísahám vám; žádné otázky, co budete dělat, žádná zvědavost, čím se zabýváte a ještě méně, co si myslíte. Budu vás čekat v únoru nebo vás nebudu čekat vůbec, jestli se vám to více zamlouvá. Jste spokojený? Takto jste si to představoval?*“ Cit. podle Craveri, s. 269 an, překlad aut. práce.

celých patnáct let a vykonával namáhavé cesty, aby navštívil svou přítelkyni. Bylo pro jeho pověst žádoucí moci se pochlubit tím, že si píše se slavnou Mme du Deffand? Potřeboval snad informace o dění v pařížské společnosti? Jistě navázal ve městě spoustu známostí a mohl být i bez vztahu s markýzou dobře informován. Možná si uvědomoval, že podobně jako dopisy Mme de Sévigné v předešlém století, i dopisy Mme du Deffand budou jednou ceněny jako literární dílo, a že je třeba je zachovat. Walpole nicméně časem omezil své cesty do Francie a s markýzou se setkal naposledy na večeři, kterou pořádala na jeho počest, a již navzdory zhoršujícímu se zdraví pojednala zářivěji než obvykle.⁴⁵⁵ V tomto případě tedy láska nebyla důvodem zanedbávání salonu, jako v případě Mlle de Lespinasse, naopak se stala hnacím motorem pro jeho udržování.

Láska v salonu tedy možná byla. Rodila se nejen za rozhovorů, ale jako každý vztah i skrze neverbální složky komunikace. Z různých důvodů mohlo být v zájmu aktérů uchovat náklonnost v tajnosti, takže o ní věděli jen oni dva nebo jejich nejbližší přátelé. Rovněž výběr partnera a domlouvání potencionálních svateb se odehrávalo mlčky a nepřímě. Ať už se o salonních románcích veřejně vědělo či nikoli, nakonec vždy měly vliv na vztahy mezi dalšími příslušníky mondénní společnosti, ať už v dobrém či ve zlém, a proto je můžeme zařadit mezi ostatní mlčící složky salonního života.

---

⁴⁵⁵Bylo to v září 1775. Markýza se v pozvání zaručila, že Walpole „*bude mít úplnou volnost v myšlenkách, slovech i činech; neuvídíte u mě žádné přání, žádnou touhu, která by mohla odporovat vašim myšlenkám a vůli.*“ Dopis z 5. 8. 1775, cit. podle Craveri, s. 346, překlad aut. práce.

Závěr

Práce studovala vybrané salony osvěcenské Paříže 18. století. V úvodu mimo jiné zhodnotila pramennou základnu, kterou bylo třeba doplnit prameny, jež byly součástí odborných knih zabývajících se daným tématem. Pro zpřesnění představy o fenoménu literárního salonu ve francouzském prostředí se část úvodu věnovala i srovnání s českým salonem studovaného období.

Hlavní otázky, které se práce pokusila zodpovědět, se týkaly každodenního kontaktu lidí v salonech. Za prvé se studie věnovala charakteristice žen, které salon vedly, jejich vztahům s oraculem a ostatními návštěvníky, a portrétům návštěvníků samotných. Snažila se postihnout životní osudy, povahové vlastnosti a osobnostní dovednosti salonier, které byly nutné k úspěšnému vedení salonu. V tomto smyslu se ukázalo, že nerozhodoval původ, bohatství ani věk či vzhled ženy. Důležitá byla duchaplnost, přátelskost a především umění vést konverzaci. Zároveň byla vymezena specifičnost každého salonu, která souvisela s povahovým založením paní domu a ovlivňovala složení hostů i odchylky ve formách salonní zábavy. Co se týče návštěvníků salonů, i ti museli disponovat určitými vlastnostmi, aby docílili úspěchů v salonní společnosti, a tyto vlastnosti se rámcově shodovaly s těmi, které jsme našli u salonier.

Těžištěm práce se pak stalo zkoumání toho, jaké formy mohla mít salonní zábava a to především její verbální složka, a dále jaké komponenty každodenního života vypovídaly o salonech a lidech v nich. Bylo uvedeno několik typů verbální zábavy, přičemž se jednalo jak o čistě společenskou konverzaci, tak o diskuze vědeckého či filosofického rázu, a zdá se, že tyto složky byly v rovnováze. To, že se návštěvníci bavili bonmoty, vyprávěním a vzájemným velebením, je jistě překvapivé zjištění, pokud jsme přijali stereotypní představy o literárních salonech, kde se pouze „vážně“ debatovalo. Salonní společnost však netvořili pouze filosofové a vědci. Složení návštěvníků bylo mnohem rozmanitější a stejně tak jejich důvody, proč do salonu docházeli. Klíčovou potřebou příslušníků mondénního světa bylo zahánět nudu, a tato potřeba, zmiňovaná v mnoha citovaných dopisech, nezřídka ospravedlňovala i zábavy s pochybným morálním kreditem, jak ukázaly příklady posměšků a zneužití korespondence. Kapitola o rozprávění však přinesla i důkazy o angažovanosti členů salonní společnosti ve věcech sporů jejich přátel a především v případech náboženské netolerance a zneužití absolutní moci parlamentů. Právě zde se projevil osvěcenský duch doby, reprezentovaný zejména Voltairem.

Součástí trávení času v salonech bylo také předčítání různých literárních děl, ať už

aktuálních, kdy se četby ujali mnohdy sami autoři, nebo klasických.⁴⁵⁶ Na tomto místě byl zjištěn zajímavý fakt, totiž že společnost málokdy dovolila, aby kritické posuzování těchto děl narušilo požadovanou uvolněnou atmosféru v salonu, a proto se k němu často ani nepřistupovalo. V tomto směru je možné vnímat salon jako prostředí značně konvenční, svázané dobovými pravidly zdvořilosti. Pozornost byla věnována i korespondenci, která nejenže podávala nejvěrnější svědectví o každodenním životě v salonech, ale tvořila rovněž samostatný fenomén doby. Pokud bychom na ni totiž nahlíželi z dnešního pohledu, působila by poněkud neuctivě vzhledem k zachování listovního tajemství. Většina dopisů, které si členové mondénní společnosti mezi sebou vyměňovali, byla určena k veřejné četbě v salonech a k opisování, a to kladlo samozřejmě určité, společností však přijímané nároky na formu i obsah.

Předmětem zájmu poslední části se stal „opak“ rozprávění a sice „mlčení v prostředí salonu“. Byly zmapovány ty aspekty každodenního života, které vypovídaly o lidech v salonech, o jejich zájmech, schopnostech a postojích, jež zaujímali k mondénní společnosti. Především to byla přiměřená finanční situace, která přímo podmiňovala existenci salonu. Co bylo nutné v případě dispozic bytu, neplatilo pro další komponenty, jako byla nákladnost tabule, honosnost oděvu a přepychovost zařízení salonu. Tyto složky mohly, ale nemusely odpovídat vžité představě o luxusnosti salonního prostředí, ba co víc, někdy neodpovídaly ani skutečným materiálním podmínkám, jak ukázal příklad Mme Geoffrin.

Důležitou úlohu zaujímaly v salonu stolní hry, ať už hazardní nebo strategické. Šlo o skutečnou „hráčskou vášeň“ a toto zjištění se opět může vymykat konvenčním představám o literárních salonech osvícenské doby. Za zářný příklad „rozprávění či mlčení“ mezi salony lze dále považovat jejich spolupráci anebo naopak rivalitu. Ukázalo se ovšem, že to, co striktně dodržovaly salonieri, neplatilo jako dogma pro všechny návštěvníky, takže někteří se pohybovali po salonech volně a zcela podle svých mondénních zájmů.

Studii pak uzavřela část věnovaná milostným vztahům, zrozených v prostředí salonu. Otázka možnosti vzniku takových náklonností mohla být zodpovězena kladně, což doložily studované příklady Mlle de Lespinasse, Mme d'Épinay i Mme du Deffand. Mohli jsme zaznamenat určité společné znaky, kterými se jejich lásky vyznačovaly. Objektem zájmu se stal výlučně muž společensky velmi úspěšný a jejich vztahy nesly výrazné stopy citové závislosti ze strany salonier. Ve vztahu k salonní společnosti se lišily tím, že některé ji upevňovaly a jiné na ni mohly působit rozkladně.

Práce nepostihla samozřejmě všechny aspekty salonního života, pomohla však alespoň

456Tedy těch, která byla současníky považována za klasická, jako díla Molièrova, Racinova a jiných.

utvořit si základní představu a uvést na pravou míru některé ze stereotypních představ, které se o osvěcenských salonech během dvou století vytvořily. Širším cílem bylo pak ukázat osoby žijící o více jak dvě století dříve jako skutečné lidské bytosti. Studium jejich každodenních aktivit přineslo důkazy o tom, že příslušníky salonního světa není třeba ani nekriticky obdivovat, neboť byli do jisté míry schopni zábav, které můžeme dnes vnímat opovržlivě, ani je bezvýhradně spojovat s neblaze proslulými pozdními libertiny typu markýze de Sade, neboť i tak je na morálku 18. století často pohlíženo. V salonech se jedlo, pilo, milovalo, hazardně hrálo a vysmívalo, ale také pomáhalo, chválilo, četlo a rozvíjely se mnohdy přelomové myšlenky. Pokud je budeme takto vnímat, nebude se nám již svět osvěcenských salonů jevit tak vzdálený a ukrytý pod nánosem staletého prachu.

Na úplný závěr je třeba dodat, že literární salon se dnes považuje za přežitý a vlastně zaniklý fenomén. Kulturní diskuse se přesunula do prostředí médií a modernímu člověku nezbyvá ani dostatek času a trpělivosti na dlouhé večere vyplněné zdánlivě bezúčelnou, byť vybroušenou konverzací, ovšem s přísnými skrytými pravidly, což jsou, jak práce ukázala, dvě klíčové složky salonní kultury. Nemluvě o tom, že sama podstata role saloniery je často neslučitelná s představami současných žen o vlastní identitě. Svět salonů se tak stal součástí kulturních dějin Evropy, stejně jako dějin ženské emancipace.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Vydané prameny

- Benedek István, *Pařížské salony*, Praha: Práce, 1977
- Diderot Denis, *Jeptiška*, Praha: Odeon, 1977
- Diderot Denis, *Lettres à Sophie Volland*, Paris: Gallimard, 1984
- Diderot Denis, *Upovídáné šperky*, Praha: Univerzum, 1991
- Diderot Denis, *Výbor z díla*, Praha: Svoboda, 1990
- Duclos Charles, *Considérations sur les moeurs, Oeuvres complètes*, Paris: Colnet, 1804
- Dusaulx Jean, *De la passion du jeu depuis les temps anciens jusqu'à nos jours*, Paris: Mercure de France, 1979
- L'Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, Volume 2, 9, 14; *gallica.bnf.cz*, citováno dne 28. 2. 2011
- Goncourt Edmond et Jules, *La femme au dix-huitième siècle*, Tome 1,2, Paris: L'Académie Goncourt, 1934
- Helvétius Claude-Adrien, *De l'esprit*, Paris: Mercure de France, 1909
- Holbach Paul Henri Thiry de, *Společenský systém*, Praha: Akademie věd, 1960
- La Harpe Jean-François de, *Lycée ou Cours de littérature*, Tome 1, Paris: Auguste Desrez, 1837
- Marivaux Pierre Carlet de Chamblain de, *Les Serments indiscrets*, Paris: Garnier, 1980
- Marmontel Jean- François, *Mémoires*, Paris: Mercure de France, 1999
- Poniatowski Stanislas Auguste, *Mémoires*, Saint-Petersbourg: Imprimerie de l'Académie Impériale des sciences, 1914
- Rousseau Jean-Jacques, *Vyznání*, Praha: Odeon, 1978
- Voltaire François-Marie Arouet, *Correspondance choisie*, Paris: Librairie Général Française, 1990

Archivní prameny - ikonografické

Lavreince Nicolas, *L'Assemblée au salon*, 1783, uloženo v soukromé sbírce

Lemonnier Anicet-Charles-Gabriel, *Lecture de la tragédie de l'orphelin de la Chine de Voltaire dans le salon de madame Geoffrin*, 1812, Musée de Rueil-Malmaison

Ollivier Michel Berthelémy, *Le Thé à l'anglaise au Temple chez le prince de Conti*, 1766, Musée du Louvre, département des peintures

Literatura

Všeobecné encyklopedie

Grande encyclopédie, Paris: Soc. anonyme de la Grande enc., sous la dir. d'André Berthelot, Tome 29

Grande Larousse, Paris: Larousse, 1964, Tome 9

Grande Larousse en 5 volumes, Paris: Larousse, 1987, Tome 5

L'Encyclopédie Larousse du XXe siècle, Paris: Maison Larousse, 1928, sous la dir. de Paul Augé, Tome 6

Masarykův slovník naučný, Praha, 1932, díl VI.

Ottův slovník naučný. Dodatky, šéfred. B. Němec, Praha: Novina, 1939, sv. II., 5. díl

Ottův slovník naučný, Praha: vyd. J. Otto, 1904, 22. díl

Všeobecná encyklopedie, Praha: Encyklopedie Diderot, 2002, sv. 7

Monografie

Castries Duc de, *Julie de Lespinasse – Le drame d'un double amour*, Paris: Albin Michel, 1985

Craveri Benedetta, *Madame du Deffand et son monde*, Paris: Éd. du Seuil, 1999

Grand Serge, *Ces bonnes femmes du XVIIIe siècle. Flâneries à travers les salons littéraires*, Paris: Pierre Horay, 1985

Habibová Claude, *Francouzská galantnost*, Praha: Akademia, 2009

Heyden-Rynschová Verena von der, *Evropské salony. Vrcholy zaniklé ženské kultury*, Jinočany: H+H, 2004

Kybalová Ludmila, *Dějiny odívání; Díl 2. Barok a rokoko*, Praha: Lidové noviny, 2002

Lilti Antoine, *Le monde des salons: sociabilité et mondanité à Paris au XVIIIe siècle*, Paris: Fayard, 2005

Mathesius Vilém, *Jazyk, kultura a slovesnost*, Praha: Odeon, 1982, s. 393

Picard Roger, *Les salons littéraires et la société française, 1610-1789*, Paris, 1943

Skarlantová Jana, *Oděv jako znak: sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny*, Praha: UK, 2007

Uchalová E. – Wittlich, F. – Moravcová, M., *Česká móda 1780-1870 pro salon i promenádu*, Praha: Olympia, 1999

Odborné články

Doušová Hana, *Milenka či matka. Obraz ženy ve francouzském malířství 18. století*, in: Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Institute of Languages and Humanities 3, 1997, s. 127-141

Janíček Karel, *Symbolika výzdoby malého konverzačního salonu ve Vranově*, in: Sborník Státního okresního archivu Znojmo, č. 21, 2006, s. 98-115

Lenderová Milena, *Élisabeth Vigée-Lebrun (1755-1842). Malířka vznešených dam*, in: Dějiny a současnost, roč. 25, č. 2, 2003, s. 31-35

Lenderová Milena, *Francouzský salon 18. století (Pokus o uchopení problému)*, in: Opera Historica 4, 1995, s. 205-219

Lenderová Milena, *Lidé v salonech osmnáctého století (Salon pražský a salon pařížský - příspěvek k dějinám mentalit)*, in: Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Institute of Languages and Humanities 3, 1997, s. 151-169

Přílohy

Příloha 1: Portréty salonier

Portrét Mme Geoffrin od Jeana-Marca Nattiera (1738)

Jean-Baptiste-Siméon Chardin: Mme Geoffrin (1746)

Mme Geoffrin

Julie de Lespinasse

*Marie de Vichy-Chamrond,
markýza du Deffand*

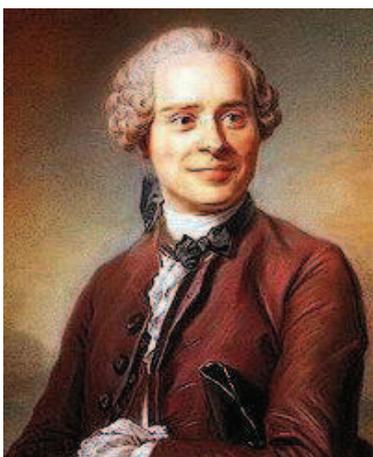

Suzanne Necker

Louisa d'Épinay

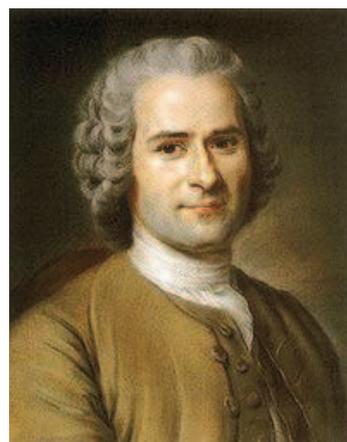
Příloha 2: Portréty vybraných návštěvníků salonů

*Jean Le Rond,
řечený d'Alembert*

*François-Marie Arouet
Voltaire*

Jean-Jacques Rousseau

Horace Walpole

David Hume

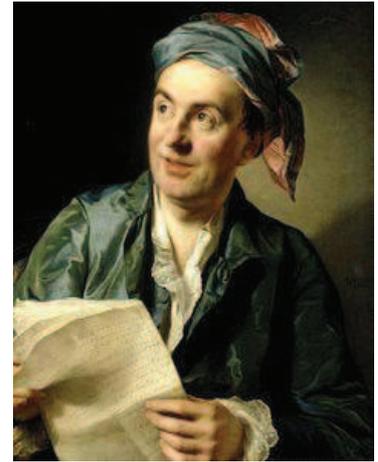
Paul Henri Thiry d'Holbach

Denis Diderot

abbé Galiani

Jean-François Marmontel

Charles-Jean-François Hénault

Melchior Grimm

*Jacques Antoine Hippolyte,
hrabě de Guibert*